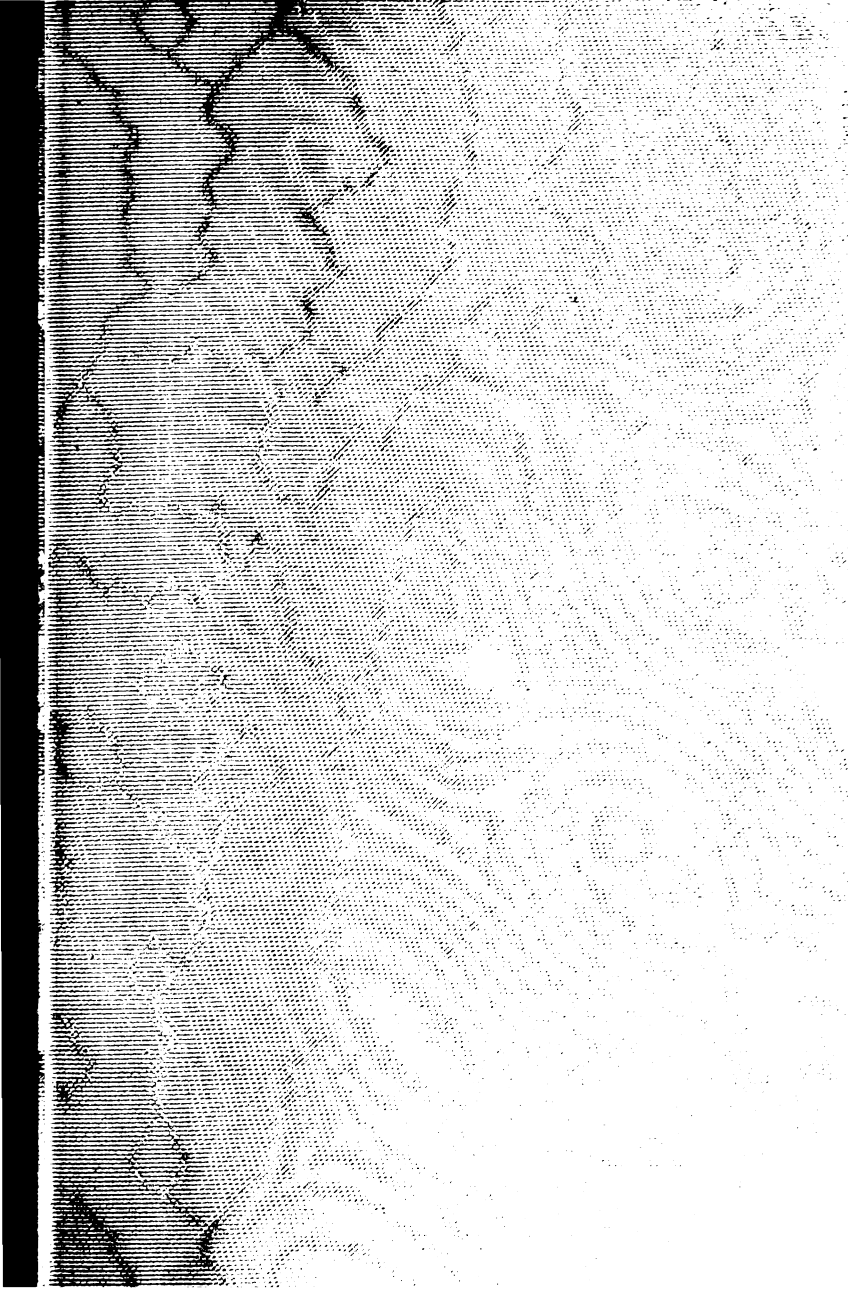

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

NORDISKE KUNSTNERE

Hjalmar Christensen

NORDISKE KUNSTNERE

KRISTIANIA
H. ASCHEHOUG & CO.s FORLAG
1895

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

Forbemerkning.

Nærværende fire essays er spredte bidrag til den nordiske kulturudviklings karakteristik i sidste halvdel af aarhundredet. De enkelte personligheder er behandlede med høist forskjellig udførlighed. Tre af dem staar i deres manddoms fulde kraft, der er endnu for kritikeren kun anledning til at gi et foreløbigt billede. Ligeoverfor disse, Garborg, Ola Hansson og Bjørn Bjørnson, har det væsentlig været mig magtpaaliggende at belyse det centrale i deres personlighed og at gi et indtryk af deres forhold til sit folk og sin samtid. I artikelen om Ola Hansson har jeg tilføiet nogle biografiske data, som jeg antog kunde ha sin interesse for hans norske læsekreds.

Kristian Elsters virksomhed er afsluttet for fjorten aar tilbage, den kan bedømmes i sin helhed og sammenhæng; her har jeg da ogsaa søgt at gi en mere udfyldende udredning. Jeg har bl. a. beskjæftiget mig endel med hans første litterære forsøg, ikke fordi disse er af større kunstnerisk betydning, men fordi de bidrager til at forklare Elsters udvikling.

Jeg har i ortografisk henseende taget mig den frihed i citater af de forskjellige forfattere konsekvent at anvende smaa forbogstaver for substantiverne, da den stadige vekslen af store og smaa forbogstaver forekommer mig at virke generende under læsningen.

Førde, Søndfjord i august 1895.

Hjalmar Christensen.

Indhold.

Rettelser.

S. 212, 11te linje fra neden, staar: «Ogsaa i hans sidste noveller — —.» Der skal staa: «Ogsaa i hans sidste roman «Farlige folk».

S. 219, øverste linje, staar: — «for blødt og smidigt», — «og smidigt» udgaar.

ARNE GARBORG.

I.

Der er faa ting, som er undergit større omskiftelse — hvor tidernes og nationernes eiendommelighed saaledes stadig aabenbarer sig i nye former — hvor hensynet til dagens mode spiller mere ind og vækker livligere trang til modsigelse — end den æstetiske smag. De forskjellige tider elsker snart denne, snart hin egenskab hos sine digtere. Og eftersom man lægger vægt paa dette eller hint, antar opfatningen af poesi og fordringerne til poeten ny skikkelse. Hvad den saakaldte «lærde» tid forlangte af formelt udstyr, hvad oplysningstiden krævede af positiv nyttegehalt, har senere slegter fritaget digteren for at opfylde. For romanti-

keren synes endog disse krav saa unaturlige, at kunsten helst bør protestere imod dem. Én periode beundrer mest den kloge og klare esprit, en anden glæder sig over seerens dunkle hallucinationer. Og selv om et uafhængigt menneske er sig bevidst, at hans naturlige sympatier ikke ligger der, hvor samtiden har sine, saa rives han ofte ubevidst og uvilkaarlig en tidlang med. Det er vanskeligt for en receptiv aand at udvikle sig mod og ikke med strømmen. Eftersom den litterære almenhed er tilbøielig til at gi en kraftig anskuelighed eller menneskekjenderens dybe erfaring eller den rene og blide skjønhed fortrinnet, eftersom den kulturelle tilstand bringer menneskene til væsentlig at vie digtningens reelle indhold eller formens originalitet og kunstneriske forfinelse sin opmerksomhed, vil den enkelte læser ofte ha vanskeligt for helt ud at bevare sin selvstændighed.

Men det er dog dette, som betegner den høieste udvikling: at den enkelte, uafhængig af dagens mode, kan nyde skjønheden, hvor man finder den, udvikle sig i menneskekjenderens selskab, imponeres af magten — at hans aand har naaet den smidighed, der tillader ham at dømme enhver kunstner ud af hans eiendom-

melige forudsætninger og formaal. Hvad det i kunsten gjælder om, er jo, at det, som fremkommer, har liv, at der banker et menneskes blod i det, at det kaster streiflys i menneskers sjæle, at visse tidens kulturelle eiendommeligheder gives udtryk, at der er skjønhed over det, livets eller drømmenes, sanselig skjønhed eller den religiøse anelses, aandesynets skjønhed — —. Er blot noget af alt dette tilstede, er det poesi.

Naturalisterne og deres kritikere betonede som bekjendt i sin tid stadig billedets sandhed og det ydre liv som de vigtigste hensyn. Digteren fik i den anledning visse praktiske regler. Særlig blev man betydet ønskeligheden af, at man igjennem endel slaaende smaatræk fæstede portrættet af dette eller hint medmenneske i læserens forestilling. Denne ydre «individualisering» maatte fremfor alt ikke forsømmes. At en mand havde rødt fuldskjæg eller sa «s», naar andre sa «r», eller nu og da pleiede at heise bukselinningen op, var gode smaa kjendsgjerninger at føre til protokols. Navnlig syntes de naturalistiske recensenter at ha lagt sig dette nyttige krav paa hjertet. Nu vil jo ingen negte, at denslags smaatræk har sin betydning. Men for mange kunstnere er ikke det ydre billede

det vigtigste; det gjælder for dem ikke saameget om, at man skal se deres personer bevæge sig, som at man, efterhaanden og maaske meget langsomt, skal faa endel indtryk fra deres sjæleliv. Undertiden er endog forfatterens hensigt ikke hovedsagelig den at tegne en bestemt persons eller bestemte personers sjælelige udvikling, men snarere at samle endel iagttagelser, mere eller mindre intimt sammenhængende, til at belyse og forklare et enkelt sjæleligt træk hos tiden: hvordan et aktuelt problem virker paa de og de kredse af mennesker, hvordan en bestemt tidssygdom i forskjellige tilfælde slaar ud, hvordan endel aandelig beslegtede mennesker i visse kulturelle overgangstider kan gribes sterkt af den samme følelse, af uro, eller usikkerhed, eller sørgmodighed osv. osv. Kunstnere med disse interesser, disse formaal, er ofte tilbøielige til at glemme, at deres personer bør udstyres med rødt fuldskjæg eller uregelmæssige konsonanter.

Naturalisternes krav paa anskuelighed respekteres ikke nu længere paa samme maade. Digterne bekymrer sig undertiden slet ikke om det ydre milieu. Og selv om de anvender megen kunst ogsaa paa «rammen», saa lægger dog flere af dem mest arbeide paa det indre, ulegemlige

billede. Og de vælger ikke sjelden emner, hvor den kritisk undersøgende evne kommer dem lige meget tilgode som den plastisk formende.

Valdemar Vedel skriver i et privatbrev: «— — Det forekommer mig overhovedet, at ved moderne fremstilling af moderne liv gaar den kritiske og den egentlig digteriske aandsvirksomhed i den grad ind i hinanden, at de ikke er til at rede ud fra hverandre.»

Dette er ofte tilfældet med Garborgs kunst. I hans begavelse glider den kritiske og den skabende evne over i hinanden. Da han har adskilligt tilbage af naturalistens respekt for den objektive form — lad livet tale for sig selv — er det kritisk undersøgende element maaske ikke saa iønefaldende som eksempelvis hos Bourget. Men hans hovedstyrke blir dog den sterke og smidige intelligens. Blandt vore store forfattere er han den alsidigste aand, — han er det klogeste hoved og den mindst umiddelbare kunstner; han har maaske bedre end nogen af de andre forstaaet sin samtid. I romantikens dage havde han vel lettest fundet sig tilrette som digterfilosof eller som kritiker; fra naturalismen har han som sagt for en del hentet sin objektive og gjerne særdeles detaljerede fremstillingsmaade, uden at

naturalismens syn paa kunsten nogensinde har fæstet rod hos ham. Ved nærmere eftersyn faar man ogsaa det indtryk, at disse mange udvendige detaljer, han finder sig forpligtet til at meddele, egentlig plager ham lidt: fremstillingen blir undertiden mager og farvefattig. Det er de store sjælelige grundtræk, det for ham kommer an paa. Det særlig betydningsfulde ved hans bøger er deres evne til at ramme kulturelle bevægelser i deres typiske fænomener. Han har leveret nogle af vor moderne litteraturs hovedverker («Bondestudentar», «Trætte mænd,» «Fred»), nogle af de mest værdifulde bidrag til det moderne Norges karakteristik — og det for flere samfundsklassers vedkommende, — han har fulgt flere af tidens store strømninger, uden at bølgerne har slaaet ham synderlig over hovedet. Han har sjelden indskrænket sig til at være iagttager af begivenhederne — dertil er han en altfor positiv natur —, men hans nykterne og klare forstand og hans gode vilje har afholdt ham fra at anlægge sin digtning i praktiske partiøiemed. Han har formaaet at holde de ting ud fra hinanden. Samtidig har han som polemiker vist sig at være en kunstner af høi rang.

Hans verker vil antagelig — paa grund af hans begavelses art — til forskjellige perioder bli gjenstand for en høist forskjellig bedømmelse. Maaske vil fremtidens kulturhistorikere interessere sig mere for ham end fremtidens læsende gjennemsnitspublikum. Men som kulturhistoriske dokumenter vil ogsaa flere af hans bøger aldrig miste sit værd. Han vil i saa henseende være uundværligere endog end den mand, der saaatsige har gjort hverdagslivet i nutidens norske hjem til sin personlige kunstneriske eiendom, end selve Jonas Lie. Ti Garborgs digtning har trængt langt dybere ind, den har et langt mægtigere tag i de fænomener, der har været bestemmende for det unge Norges udvikling og endnu længe vil vedbli at være det. Garborg har forstaaet sin tid bedre end de fleste af vore digtere; gjennem ham vil fremtiden forstaa meget, som ellers vilde været dunkelt, gjennem ham kan ogsaa vi, hans samtidige, i flere henseender lære os selv bedre at kjende.

II.

Naar den tid kommer, at Garborgs biografi skal skrives, vil det bli et godt stykke af Norges udviklingshistorie i de sidste tyve aar. Dels har

de forskjellige bevægelser afspeilet sig klart i hans liv, dels har han selv øvet en indflydelse paa norsk ungdom, som forholdsvis faa af vore kunstnere. Denne indflydelse er ikke let at bestemme i koncise ord. Der er andre, hvis magt har været mere iøinefaldende, der er Bjørnstjerne Bjørnson i hans yngre aar, der er I. P. Jacobsen, der er Hans Jæger: deres indflydelse kan man ta og føle paa. Ikke saa med Garborg. Hans magtudøvelse har været af stilfærdig art; den har ytret sig som en jevn og stadig, aldrig paatvungen, aldrig myndig bydende eller agitatorisk nærgaaende indvirkning paa de unges sind og synsmaader. Den har ikke mindst bundet i de unges tillid til ham, tillid til hans sunde sans og ubestikkelige redelighed. Garborg har ingen glimrende ydre egenskaber, intet af det, der blænder en opvoksende slegt. Han er ingen selvskreven folkeleder som Bjørnson, han har intet af Hans Jægers henførende fanatisme, hans kunst byder intet af I. P. Jacobsens pragt. Men de unge ved, at han skjønner dem bedre end kanske nogen anden. Han har gjennemgaaet en række udviklingsstadier, han udvikler sig endnu, men fremfor alt: han har ikke glemt idag, hvordan han var iforgaars. Der er

naturligvis nogle af os, som paa enkelte omraader føler, vi staar ham fremmede. Vi føler, at vi har andre forudsætninger end han; vi føler navnlig, at vi har andre interesser, — mere forfinede, vil maaske enkelte, noget pretentiøst, betegne dem — mere ubetydelige, mere smaaskaarne, vil andre kalde det; mindre reformatorisk beaandede, om man saa behager. Det er dog sjelden, at disse fornemmelser af fjernhed griber sterkere ind. Og vi ved allesammen, at vi baade i denne og hin henseende er ham saare megen tak skyldige.

Det er et interessant fænomen, at maalmanden, jæderbonden Arne Garborg med hans sterke nationale interesser, samtidig er den mest «europæiske» af vore forfattere, den, hos hvem de moderne europæiske rørelser kraftigst og mest bevidst er komne til orde, den, der har den videste horisont og de færreste fordomme. Jeg ved intet bedre argument mod den hjemlige protektionisme, mod den bornerede opfatning, at man skal lægge told paa fremmede kulturelementer, end at pege paa Garborgs kunst. Det er just dette, som har gjort Garborg til den, han er: at han, uden at fortabe sin oprindelige personlighed, sin norske originalitet, tvertimod

vedblivende jæderbonde, dog i sin aandelige udvikling staar som enhver høitciviliseret europæers verdenskloge ligemand. Det er det samme, man kan iagtta hos en anden af Skandinaviens betydeligste kunstnere, hos Ola Hansson. I besiddelse af en forfinet europæisk aandsdannelse som kun de meget faa, bevarer denne sin skaanske nationalitet frisk og intakt. Sandheden er vel den, at jo mere alsidig udviklet et betydeligt menneske blir, desto bedre forstaar det i og sammen med det tilegnede fremmede at bevare det mest værdifulde af sin oprindelighed.

Tar man milieu og grundstemning i «Fred», «Bondestudentar», «Trætte mænd», har man traaden i denne universelle aands udvikling. Hvad der forbauser mig ved «Trætte mænd», er ikke, at Garborgs skarpsindige begavelse har forstaaet og forklaret det emne, han har valgt sig — men derimod, at bogen er saa gjennemfølt. Den art resignation, Gabriel Gram har naaet frem til, forekommer — heldigvis, kunde man si — næsten aldrig i første generation. Naar bonden træder over i en anden samfundsklasse, kan han forholdsvis hurtig tilegne sig det der nødvendige kundskabsforraad, den ydre omgangstone, maaden at ræsonnere paa — —

han bevarer dog som oftest sin egen klasses instinkter, bevarer dem til sin dødsdag, — og alt, hvad den fremmede klasse naar ad nedarvet instinktiv vei, vedbliver at være ham fremmed — forstand, erfaring, lang vane leder ham langt, men sjelden helt frem. Af samme grund vil visse af klassens aandelige nydelser kun for endel tilhøre ham; han vil paa den anden side lettere kunne bortse fra de herskende fordomme; han vil, fremfor alt, vanskeligere angribes af klassens sygdomme. «Trætte mænd» viser, ved siden af meget andet hos Garborg, at han, manden af første generation, i høi grad har akklimatiseret sig i sine nye omgivelser. Han er modtagelig for alle kulturens smittestoffe. Han formaar at se og føle paa samme maade som de mennesker, han studerer. Han gaar til fuldkommenhed ind i den slegts og den tids tankegang, han for øieblikket interesserer sig for. I sin kritiske studie over Jonas Lie, et betydeligt og instruktivt arbeide, der desværre hist og her har formeget karakter af festskrift, af lov- og forsvars-tale, gjør han iagttagelser, hvis dybt instinktive rigtighed tyder paa en mand, der altid har været hjemmehørende i sin nuværende atmosfære — — han viser en saa intim forstaaelse af ham fjerntliggende og van-

skelig tilgjængelige forhold, at man gang efter gang falder i forbauselse. Han taler eksempelvis om den generation, der var ung i trediveaarene, om dens religiøse standpunkt: Jonas Lie s. 121.

«— den var ikke religiøst forholdsløs; men den adskilte sig fra os ved at have sine religiøse forhold paa det rene. Efter en kort og let romantisk anfegtelse var den vendt tilbage til det attende aarhundredes ved 30-aarene gjenopdukkende lyse, klare, overlegne livsopfatning, ifølge hvilken religionen var moralsk dannelse og religiøsitet væsentlig humanitet. Disse mennesker kunde ikke gjøre oprør, de var allerede frigjorte. Ei heller kunde de sætte kristendommen under diskussion, eftersom de ansaa sig for kristne. Hvorfor skulde man ikke være kristen? Hvad skulde man ellers være? Man havde den største agtelse for vor hellige religion, statens offentlige grundlovsmæssige bekjendelse. Legenderne var man jo færdig med. Saa færdig, at man kunde goutere deres skjønhed, ja fatte og benytte dem symbolsk; forøvrigt havde legenderne deres plads og betydning som aandsføde for menigmand. Og det fornuftige ved kristendommen, det, som var fælles for alle høiere religioner, — hvem vilde tvile om det? Kun sværmere kunde være atheister.

Men det var ogsaa kun sværmere, som kunde befatte sig med «religionsskrupler». Religionen var ikke noget særligt; den var moral og humanitet, og den gode borger var tillige den gode kristen. Som ung havde man lært, hvad det oplyste menneske behøvede at vide om de ting; maaske havde man ogsaa sin yndlingsfilosof, hvem man i stilhed dyr

kede; forøvrigt gjaldt det at leve hæderligt og nyttigt og ikke gruble. Toleransen var det dannede selskabs høieste lov. Omsorgen for de religiøse anliggender tillaa geistligheden.

Det var et overlegent standpunkt, som vi, der har gaaet gjennem pietismens eller grundtvigianismens skyggedale, ikke længer rigtig kan sætte os ind i.»

— — Enhver, der gjennem et mere udbredt litteraturkjendskab eller allerhelst ved personlig berøring har kunnet modta et nogenlunde fyldigt indtryk af den generations tænkesæt, der saa lyset ved aarhundredets begyndelse, vil vistnok i ovenciterede karakteristik gjenfinde de mest bestemmende træk. Og Garborgs litteraturkjendskab, eller hans særegne anlæg for at tegne tidsfysionomier, har her neppe alene strukket til. Ovenstaaende citat kan tjene som et eksempel paa de mange tilfælde, hvor Garborg, som digter eller kritiker, viser den store forskers intuitive blik. Garborg staar for mig fortrinsvis som den store forsker. Han har kunstnerens smag og kunstnerens stil; men den ledende magt i hans digteriske arbeider er dog videnskabsmandens trang til at undersøge og forklare.

III.

Af vore vestlandske forfattere er Garborg maaske den, der bedst har formaaet at indfor-

live sig paa Østlandet. Der er partier i «Hos mama», og særlig i «Trætte mænd», hvor en østlandsk tone er veltruffen. Jeg indbilder mig endog, at det vilde være en feil, om «Trætte mænd», med sit mere almene emne, havde faaet en sterkere lokalkolorit. For hver dag der gaar, blir Kristiania desuden mindre «østlandsk». Den er jo nu paa vei til at bli en større stad; den er ikke længer en østlandsby ganske ialmindelighed som Drammen og Fredrikshald; den absorberer en mængde forskjelligartede elementer, fra alle landsdele, som hver for sig har indflydelse; og samtidig med, at den tilegner sig de større stæders uafhængighed af de nærmeste landlige omgivelser, opløser den sig i kredse og kvarterer med tydelige særpræg. Den vokser sig mere og mere ud af sin oprindelige østlandske bygdedragt. En ung hovedstad i et ungt land, halvfærdig, endnu ubestemmelig i sin kolorit, — en østlandsk bundtone, som den formodentlig altid kommer til at beholde, da de lavere klasser vil bevare racetypen, men broget forresten, rig paa nuanser og modsætninger — maatte Kristiania i høi grad friste en mand med Garborgs kunstneriske betingelser. Han har ogsaa, baade i «Bondestudentar», «Mannfolk»,

og «Trætte mænd», med en vis forkjærlighed beskjæftiget sig med det «nye» Kristiania, det Kristiania, der holder paa at fremgaa af de mangehaande brydninger; alle de derhen hørende sociale, kulturelle og race-spørgsmaal har en nærliggende interesse for ham. Særlig har den fra forskjellige samfundshold rekruterede bohême, hvor brydningstidens usikkerhed sterkest har afpræget sig, og dens skjebne, — en ofte tragisk skjebne, bestemt af denne bohêmes sociale og kulturelle rodløshed — været gjenstand for hans opmerksomhed. Vistnok har de foreteelser, Garborg behandler i «Mannfolk» og «Trætte mænd», spillet en mere pretensiøs rolle i litteraturen, end i de sidste aartiers kristianialiv; men paa den anden side er det vel utvilsomt, at den krisis, særlig «Mannfolk» er et udslag af, har været adskillig bestemmende for den unge hovedstads aandelige fysionomi. At denne krisis idetheletaget har været udgangspunktet for den udvikling, norsk kunstinteresseret ungdom i de sidste aar har gjennemgaaet, lader sig jo vanskelig benegte. Der synes nu at være kommet mere klarhed i sindene, mere ligevægt, men hvilke veie de unge saa har slaaet ind paa, vil hine urolige aar, der

fulgte umiddelbart efter «Kristianiabohêmens» fremkomst, hos de fleste ha øvet en befrugtende indflydelse, — ligegyldigt, hvilket standpunkt man dengang indtog, ligegyldigt, om man senere har faaet et ganske andet syn paa forholdene, end man dengang havde. — Just heri ligger hovedinteressen ved en bog som «Mannfolk». Den har samlet endel indtryk fra nogle af det unge Kristianias uroligste udviklingsaar, som, benyttede med kritik, ikke vil være uden værd for kommende tiders sedehistorikere. «Mannfolk» gir alt i alt et ganske godt indtryk af tone og interesser i visse kristianiakredse for nogle aar tilbage, af denne halvmodenhed, som allerede er en smule anløben, af denne besynderlige, ikke uelskværdige, men heller ikke ufarlige epidemi af naiv reformationstrang, der navnlig eksperimenterede paa det seksuelle omraade og underkastede den der bestaaende orden en kritik, der tildels var beføiet, men i ethvert fald udpræget teoretisk. Jeg skal senere komme tilbage til Garborgs holdning ligeoverfor denne mislykkede seksuelle reformation, hvis sterkt ideelle karakter for en del havde sin forklaring deri, at to af de mænd, der talte de vægtigste ord, Bjørnstjerne Bjørnson og Hans Jæger, hver paa sin vis, er fanatiske idealister.

Naar enkelte kritikere mener at savne den rette kristianiaduft over en bog som «Mannfolk», tror jeg, den vestlandske stiltone, Garborg som alle vestlandske forfattere altid vil beholde, her har noget at si. For at kunne gjengi et steds lokalfarve ganske ægte stilles der saadanne krav til digteren, som ialmindelighed kun den indfødte eller fuldkommen akklimatiserede kunstner kan opfylde. I den forstand vil en vestlænding aldrig kunne male Kristiania. Et lydhørt østlandsk øre vil altid føle differensen i sprogklangen. — Disse indvendinger, der bunder i naturalistiske synsmaader, fortjener nogen vægt, men der er som sagt andre kunstneriske fortrin, som er mere væsentlige.

Garborg er maaske mindre vestlænding end de fleste af vore vestlandske forfattere, ialfald mindre bundet, begrænset af sin hjemstavn. Han staar vistnok i et intimt forhold til vestlands-naturen; der er naturstemninger i flere af hans digtninge, som i magt og eiendommelighed kun stilles i skygge af Kristian Elsters sørgmodige kjærlighed til de vestlandske fjorde, og maaske en sjelden gang af Jens Tvedts solmættede sommerdagsmalerier. Men merkelig nok er den vakreste digtning over østlandsk høifjeldsnatur

af en vestlænding, af Garborg, som oppe paa sin fjeldstue i Østerdalen skrev sine «Kolbotnbreve», af stor lyrisk skjønhed, det mest lyriske og mest umiddelbart indtagende, han har bragt os. Naar man i vor litteratur skal lede frem de skildringer, der giver et fyldigt udtryk for den østlandske naturs eiendommeligheder, arten af dens skjønhed, dens virkning paa menneskenes sind, saa maa man, blandt de forøvrigt ikke synderlig talrige bidrag af østlandets egne digtere, særlig da den største af dem alle, Bjørnson, — ogsaa regne vestlændingen Garborg og hans «Kolbotnbreve» med; der er de østlandske vintres skarpe og klare sneluft, den østlandske høisommers høie, rene, dybblaa himmel over disse merkværdige epistler, hvor den skjæreste sarte poesi findes side om side med et lune, dybt og hjerteligt og djervt nok, og en ironi, hvis skarpe klang undertiden lader en merke, at den modige digter deroppe i skogensomheden ikke udelukkende har frosset for sin fornøielse.

En lidt for skarpsindig betragtningsmaade vil maaske kunne eragte, at «Kolbotnbreve» ikke saameget er et udtryk for en østlændings hjemfølelse, for hans lidt faamælte, tunge kjærlighed til den jord og de fjelde, han er vokset sammen

med, men mere en fremmeds følelse for det, han daglig har faaet kjærere. Lyriken i «Kolbotnbreve» er vestlandsk. Den er blødere og mere bøielig indsmigrende end den østlandske. Og Garborgs digteriske temperament er i virkeligheden ogsaa bestemt af hans hjemstavn. Den dybeste sangbund i hans sind gjemmer toner af en dunkel og sorgtung skjønhed, som er Jæderens, er havets — — Nordsjøens alvorlige skjønhed. Intetsteds klinger denne rugende alvor i mægtigere rytmer end i «Fred», i denne uveirsmørke sygehistorie, der uomtvistelig hører til de dybeste greb i norsk folkepsykologi, vor litteratur eier. Og i samme fortælling, om vestlandsbondens kamp med Gud, gjenfinder man andre træk, der i ganske anden retning karakteriserer vestlændingen. Der glimter et fint og listigt smil over de partier, der melder om taternes forhold til den gudfrygtige Enok. Man møder idetheletaget i «Fred» en blanding af tungsind og lys letlivet ironi, som ikke bare er eiendommeligt for Garborgs kunst, hvor sammensmeltningen af disse kontrære egenskaber jo ofte er af en merkelig virkning, men som, mere eller mindre udpræget, er et af racens sjælelige grunddrag. — «Fred» indeholder megen umid-

delbar poesi; den er dog mere end alt andet en studie over visse egenskaber hos den vestlandske nationalkarakter; og til syvende og sidst er det maaske den bog, der lader en opmerksom læser lære vestlændingen Garborg, hans forudsætninger og kunstneriske temperament bedst at kjende.

IV.

Garborg har engang skrevet en lidt tør og dogmatisk bog, som heder «Den ny-norske sprog- og nationalitets-bevægelse». Han plæderer der «maalets» sag med megen advokatorisk færdighed. I én henseende er bogen god at tage lærdom af: gjennem den kloge og moderate tone, hvori forsvaret holdes, skinner det overalt igjennem, at spørgsmaalet engang vil bli af rent praktisk natur. Naar maalmændene er naaede saalangt, at de tror sig sterke nok, vil de ikke længer bede om «ligeberettigelse»: da skal «dansken» slaaes ned med sværdet. Da er det deres sprog, som skal klinge i kirken, i retssalen, i storting og regjering. Da vil der ikke være tale om toleranse, fordi der i en sprogkamp ikke godt kan være tale om toleranse. — Og

det skal indrømmes, at den plan, maalpartiet synes at følge, allerede har bragt dem langt frem. De har vundet adskilligt terræn i de sidste tyve aar. Den hidsige debat er forstummet, men til gjengjæld er der i al stilfærdighed virket saameget mere i praktisk retning. Nye lovbestemmelser i folkeskolevæsenet — professorpost i norsk folkesprog — «maalet» har sin presse, — «maalet» har endvidere sin «forlægger», der startede meget beskedent, men allerede, gjennem god understøttelse af forfatterne og egen energi, har naaet en vis position. Der er gjort meget; men der er ingen grund til at tro, at maalmændene vil stanse paa halvveien. Og naar sprogkampen begynder for alvor, bør «maalets» modstandere maaske betænke sig paa at gjøre flere «indrømmelser». Det er ganske vist saa, at historien fælder den endelige dom, men det er ikke saa, som Garborg synes at ville ha det til, at den endelige udgang af en saadan sprogkamp altid lader sig forklare af en «naturlig» udvikling, af denne alene. Ogsaa ved positive foranstaltninger kan den sterkere part fremtvinge sine interesser. Man ser jo stadig, hvordan magtsprog kan afgjøre sproglige spørgsmaal; den «fortyskning», det tyske rige nu iværksætter

ligeoverfor nyerhvervede provinser, er illustrerende nok. Og det er ikke nødvendigt, at den part, der er mest mandsterk — eksempelvis i storting og regjering — repræsenterer de største aandelige interesser i landet, heller ikke, at den mere eller mindre «naturlige» løsning paa striden, der saaledes opnaaes, viser sig gavnlig for landets kulturelle udvikling. Tvertimod: en seir for maalmændene kan betyde en kulturel nedgang. Og saa langt er maalmændene nu komne, at de, der ikke er med dem, til en vis grad bør være imod dem, og bør huske, at seiren i en kamp ogsaa paa det sproglige omraade, saaledes som vor ufuldkomne verden nu engang er indrettet, ikke altid tilfalder den part, der har «retten», den «nationale» eller «kulturelle» ret paa sin side, men lige saa ofte den part, der er mest vaagen og mindst «tolerant».

At maalbevægelsen nu ikke længer kan behandles som en utopi, synes mig klart, og herfor bærer Arne Garborg en ganske betydelig del af æren. I ham har partiet faaet en aandelig chef, hvis overlegne hoved og alsidige begavelse har været det til uvurderlig nytte. Han har tvunget mange, som stod «maalet» ganske fjernt, til at stifte bekjendtskab med det.

En læsekreds som Garborgs har ingen maalmand før ham kunnet rose sig af. Men navnlig har han influeret paa en række af yngre maalforfattere, — — om Garborgs kunst er der spiret op en hel ung litteratur, der kræver mere og mere plads. Omringet af denne tildels meget begavede stab, vil han for fremtiden kunne føre krigen med stort eftertryk. Den faste, saaatsige anerkjendte position, maallitteraturen nu indtager, kan den mere end nogen anden takke Garborg for. Sammenholder man Garborgs stilling i maalsagen med hans politiske holdning, — — tænker man paa en bog som «Uforsonlige», et i scenisk henseende svagt arbeide, lidt haardt og træet, som gjerne kunsten blir, naar den tar politiken paa ryggen, men dog et ganske skarpt og fint udtryk for forfatterens ærlige og positive karakter, — — vil man ha en fremtrædende side af Garborgs personlighed — en side, det ikke er denne artikels hensigt at drøfte, men som hører med til mandens portræt. Og man forstaar, at det radikale norske demokrati, der ikke just kan pege paa nogen overflod af helstøbte og betydelige mænd, i ham eier en kraft, det vanskelig vil vide at skatte høit nok.

V.

Der er to bevægelser, ikke lidet sammenhængende, som har merket endel af ottiaarenes nordiske litteratur. I virkeligheden er der ikke ret mange betydeligere verker i dette tidsrum, hvor man ikke, ialtfald indirekte, føler, at disse spørgsmaal har trængt sig ind paa forfatteren og, med eller mod hans gode vilje, tvunget ham til at indta etslags «standpunkt». Det er kvindesagen og sedelighedssagen.

At Garborg baade har interesseret sig for disse bevægelser og taget aktiv del, vil man, med lidt kjendskab til hans personlighed, lettelig kunne forklare sig. I virkeligheden er flere af hans bøger, «Mannfolk», «Hos mama», ikke at tale om det direkte indlæg «Fri skilsmisse», udslag af denne hans interesse. Hans stilling har dels været den iagttagende forskers — han har studeret bevægelserne som tidspsykolog — dels politikerens, i videste forstand: det for alle sociale forbedringer interesserede, positivt anlagte samfundsmedlem.

Garborg som forsker gjør, ialtfald til en begyndelse, et meget forskjelligt indtryk fra Garborg som social foregangsmand. I sidste

egenskab er der gjerne en vis ensfarvet klarhed over ham; han er skarp og fyndig; han er, uden at miskjende sine modstandere for grovt, sterkt agressiv. Hans anskuelser er aabne, optimistiske og overmaade frisindede. I «Fri skilsmisse», hvor man faar hans anskuelser i flere samfundsspørgsmaal i en kraftig og koncentreret, meget elegant form, har man ham ret tydelig. Demokrat og optimist, uden alt fantasteri, i besiddelse af et sundt judicium, der afgiver en solid modvægt til de ufærdige teorier, han interesserer sig for, er der noget fast og ærlig gjennemført over hans holdning, som vækker respekt og sympati, selv om man stiller sig skeptisk ligeoverfor de synsmaader, han følger, og de formaal, han vier sit arbeide. — Et paa sin maade lige sympatisk indtryk gjør forskeren Garborg, saaledes som man har ham i hans forskjellige studier over de sociale foreteelser, der beskjæftiger ham. Han er der først og fremst omhyggelig dokumenterende, han medtar i broget mangfoldighed alt, som efter hans skjøn har interesse, ogsaa om det passer mindre godt i hans kram; hans trang til at komme sagen ind paa livet, til at studere fænomenet og fremlægge det grundigste resultat er stedse større end hans

partisans; man har altid en velgjørende følelse af, at man staar ligeoverfor en redelig og sundtdømmende mand, som man kan følge uden at være paa vagt mod anlagte eller ufrivillige overlistelser. Hans store omhyggelighed er undertiden trættende, næsten smaalig; i hans lange roman «Hos mama» blir man formelig forgit med interesseløse smaating, men Garborg har villet, at man skal faa billedet af den unge pige af smaabyklassen, hendes udvikling, de gjenvordigheder og farer, modbydeligheder og pinagtigheder, hendes sociale stilling, hendes opdragelse og kaar idetheletaget medfører — hendes følelsesliv i dets forskjellige sfærer — faa dem saa tilforladelig og saa detaljeret, at der kan foreligge nogenlunde samlet et materiale, hvoraf alle interesserede kan øse, ikke mindst de interesserede, som vil ta en social reformation paa dette omraade under overveielse. En stor del af Garborgs virksomhed, ikke saameget hans seneste, kan forstaaes med slutningen af «Fri skilsmisse» for øie. Det gjælder «spørgsmaalet om samfundets omordning». «En ung mand, som tror at ha opdaget, at fremtidens spørgsmaal kan løses, gjør ikke vers om livets umulighed. Han blir arbeidsdygtig. — Ikke for løiers skyld staar

man foran den port, der fører ind til en ung tid. Man gribes af en religiøs glæde derved, og af et religiøst alvor. Troen fødes i en træt sjæl; viljens kræfter vaagner; man føler dybt i sit indre, at man bliver fyldt med den Helligaand.» — Med de ord som udgangspunkt læser man baade «Mannfolk» og «Hos mama» bedst. Men i hans novellistiske digtning stikker aldrig maalet, hensigten saaledes frem, at det forstyrrer. Og Garborg gaar saaledes op i sit psykologiske kald, i at undersøge og forklare, at maalet ofte glider en ud af syne; man læser med en fornemmelse af, at skildringen udelukkende har sit maal i sig selv. Og i Garborgs senere produktion synes virkelig dette mere og mere at være tilfældet. Al hans kunst staar visselig i relation til hans sociale reformationsideer; en saa helstøbt og nidkjær mand som Garborg deler ikke let sin personlighed saaledes, at den ene gren af hans virksomhed er uden indflydelse paa den anden. Men i alt væsentligt har dog hans kunst vidst at udvikle sig frit; digteren og kritikeren Garborg ser fænomenerne under sin egen uafhængige synsvinkel; politikeren holdes mest mulig udenfor. Undertiden synes man endog at kunne opdage et begyndende schisma,

en af de brister i personligheden, som man mere eller mindre tydelig kan iagtta hos mange af nutidens mere fremtrædende mænd. Det er saaledes ikke langt fra, at optimisten, foregangsmanden Garborg i «Trætte mænd» har gjort «vers om livets umulighed». Under enhver omstændighed kan man hos Garborg som psykologisk og kulturel forsker bemerke en stille og alvorlig vantro, en skepsis, som er den lyse og modige politiker fremmed. Hans trang til at undersøge alt og belyse alt fra alle kanter har bragt ham til erkjendelse af saamange modstridende kjendsgjerninger, at hans toleranse undertiden blir beslegtet med den indifferentisme, der intet afgjørende standpunkt vil ta, fordi den elsker sandheden og mistviler om at finde den. Hos Garborg hænger dette sammen med noget andet, som jeg senere skal berøre: forholdet mellem hans frie tænkning og religiøse natur.

«Fri skilsmisse» og de to ovennævnte novellistiske arbeider «Mannfolk» og «Hos mama» gir os et temmelig klart billede af Garborgs holdning ligeoverfor sedelighedssag og kvindeemancipation.

Han staar lige langt fra visse mandbidske damer, der ikke har øie for andet end den uret,

«skabningens herre» i seksuel og social henseende har ladet strømme ned over den «vægeløse» kvinde, og fra de misogyne maniaker, der med Strindberg i spidsen, uden at gi kvindesagsforfatterne noget efter i énsidighed, men rigtignok med overvældende meget større talent har dømt Evas kjøn fra forstand og ære. — Han har ikke synderlig af den veneration, som lige til de sidste aartier har præget de fleste germaniske digteres forhold til kvinden, men paa den anden side har heller ikke den emancipationsbevægelse, der afgjort var medvirkende til at forandre forholdet mellem digterne og kvinden, hos Garborg vakt uvilje. Tværtimod betragter han den med en lidt reserveret sympati; kvindernes emancipation er jo en af de vigtigste reformer ved «samfundets omordning». Samtidig med, at han ikke vil istemme det klagehyl over manden, de forurettede kvinder opløfter, mener han, at den nuværende tilstand kan bli en hel del lykkeligere — blot mænd og kvinder i skjøn forening arbeider mest mulig energisk paa «samfundets omordning». Og hans standpunkt i sedelighedssagen er nøie sammenhængende med hans forhold til kvindeemancipationen. Han er for klog til at præke afholdenhed ud i det

blaa; hans gode judicium og betydelige erfaring har kun altfor let ved at konstatere, at paa den maade gaar det ikke. I den ypperlige lille novelle «Ungdom», der ved sit friske lune virker helt befriende oppe i al den høitidelige, pseudovidenskabelige afholdsdiskussion, møder man en sund og ufordærvet natur, møder selve den kraftige jordbund, hvoraf hele Garborgs kunst er spiret op. I sin muntre, livslystne naturlighed, sit overgivne humør er «Ungdom» næsten uden sidestykke i den alvorlige moderne skandinaviske litteratur. «Det kom av seg sjølv, det kom som ei ulukka. Det kom som stormen, ingen veit, kor han kjem fraa, ingen veit, kor han gjeng. Ho vart so søt, altfor — altfor — altfor søt; han gløymde, at han var sedeleg, gløymde alt, saag berre henne, henne, hugtakande, forlokkande, ægte kvinneleg, med eit smil so søtt og syndigt, og ljose augo i vaat varm glans; han saag det gjenom ei skod, gjenom ein rus; han visste ikkje, at kjærleiken var so sterk; ingen visste det no; dei talad og skreiv um aandeleg kjærleik, og sedeleg kjærleik, og usedeleg kjærleik, og sjukdom, og satansmagt, men ingen visste nokot um kjærleik; for den var korkje sedeleg eller usedeleg, men sterkare end dauden.»

Imidlertid er Garborg enig med sedeligheds-ivrerne deri, at der maa foregaa store forandringer. Nu er det altfor slemt fat. Det er egentlig kun «libertinere», «professionelle forførere», der kan finde sig nogenlunde tilrette i den nuværende situation — — «de (libertinerne) ved desuden med sig selv, at om disse moralske alvorsmænd farer og lapper og reparerer og præker aldrig saalænge, saa blir verden i bund og grund som den er alligevel, og den bør ikke være stort bedre heller.» Mod «libertinerne» er ikke Garborg synderlig naadig. «De forsvarer ægteskabet og forfører konerne. Naar de har turet ud, blir de hanskemoralister, dydsvogtere og overblufærdigheder; kommer der en fyr som Hans Jæger, saa liker de ikke hans bedrift; folk bør ikke vide om alt det der; — Hans Jæger blir beslaglagt.» Greit og redeligt skal det være. Ingen bagveie. Og ingen franske trekantede forhold med konveniensen som social kautel. Norsk ærlighed varer længst. Men naturen kræver ogsaa sin ret. Hvad det altsaa efter Garborgs opfatning gjælder om, er at aabne adgang til tidlige egteskaber og fri skilsmisse. Og ihvorvel han ikke gaar saa langt, at han dømmer ethvert egteskab, grundet paa andet end kjærlig-

hed, som «usedeligt», saa er dog hele hans opfatning af spørgsmaalet sedelighed — kvindefrigjørelse — egteskab grundet paa kjærligheden som «det religiøse», som den store naturmagt, man aldrig ustraffet kan sætte sig op imod. Al den løgn og fordærvelse, man her i verden møder, ikke mindst i forholdet mellem kjønnene, den bunder tilsidst deri, at man ikke har respekteret hin store naturmagt. Skal der bli nogen bedring, saa er udgangspunktet dette: respekt for den store natur. — Som man ser, er Garborg gjennemført i sin idealisme. Hans opfatning af det indbyrdes forhold mellem kjønnene, af hvad der her betinger lykken, er vakker og gjennemhæderlig, ikke meget kompliceret. Naar han i «Fri skilsmisse» gjendriver modstandernes indvendinger, søger at gjøre det klart, at det igrunden ikke er saa farligt dette med fri adgang til skilsmisse — er der en troende inderlighed over ham. Bag de hvasse og velberegnede ord føler man han's varme hjerte slaa. Den megen seksuelle elendighed har rørt ham dybt. Der er ingen større skat mennesket given, end kjærligheden, og hvordan vanhelliger mennesket denne gave — aandelig og legemlig? Garborg hører til en generation, der lærte at forstaa, at

ogsaa den rent sanselige del af kjærligheden er vakker. Der lige forudgaaende slegt saa, — selv om den ikke var pietistisk anløben, — lidt tvilraadig paa den sanselige ophidselse. Den holdt sig, i sine digteriske lovtaler over kjærligheden, helst til dennes mere aandelige udtryk. I hvilken udstrækning man idetheletaget burde anerkjende det sanseliges berettigelse, i og udenfor poesien, var hos denne slegt gjenstand for megen usikkerhed. Saa kom det store gjennembrud, der i Nordens litteratur fremkaldte «realismen». Gjennembruddets mænd bragte den sanselige natur til ære og værdighed. En af de kunstnere, hvem den nye generations anskuelser er gaaet i blodet, er Garborg. Og der sidder endnu noget af kampens entusiasme i hos ham. De da seirende ideer, som vi, de nu unge, er voksede op med, som for os er mere selvsagte, end de var for Garborgs samtidige, og derfor mindre interessante, har for vore forgjængere, der tilegnede sig dem under kamp og udbredte dem under kamp, et næsten religiøst anstrøg. Og de føler derfor skarpere, naar der forsyndes paa dette omraade. De mange misligheder, den nuværende ordning af de seksuelle forhold gir anledning til, oprører dem kanske vel saa meget,

som de oprører mange af os unge, der hører til en mere skeptisk og mindre vaabenfør slegt. — Men den reformation, Garborg kræver i «Fri skilsmisse», er desuden i sin helhed, efter Garborgs egen mening, uadskillelig forbunden med den «store sociale omordning», og jo mere denne «omordning» rykker ud af taagen og antager visse konturer, desto mere antipati vækker den hos en stor gruppe af de unge. — «Fri skilsmisse» er imidlertid, i al sin beskedne korthed, et arbeide af stor interesse. De samme ting, Garborg der fremholder, er vistnok for en stor del ogsaa fremholdte af andre i den samtidige presse, men intetsteds er alt, hvad der af Garborgs meningsfæller med nogen vægt kan anføres i den sag, samlet i en elegantere, klarere, finere pointeret form. Denne form vil særlig bidrage til at bevare den lille bog som et talende mindesmerke over en eiendommelig og livlig kulturel bevægelse, hvis virkninger vil spores langt ind i fremtiden. Den vil melde om adskillig naivitet; men ogsaa om ærlig stræben, om hæderlige og intelligente menneskers varmhjertede arbeide. Man vil forundre sig over den sangvinske tillidsfuldhed, der som «ne-

gative midler mod prostitutionen» kan tænke sig en social omordning, hvorved

«— — — ingen mand blir rig nok til at kjøbe kvinder.»

— men man vil beundre den kraft og klogskab, hvormed forfatteren overalt hævder sine anskuelser, og man vil lære at holde af det humane og rettænkende sindelag, hvorom hans opfatning altid vidner.

*

Den ovenfor oftere omtalte bog «Hos mama» er den eneste af Garborg, hvori hovedpersonen er en kvinde. Det kommer maaske deraf, at den maa henregnes, for ikke at si til hans svagere, saa ialtfald til hans mindre betydelige arbeider.

Det er en foreteelse, man ogsaa andetsteds vil finde eksempler paa, dette, at en udpræget tidspsykolog, med øie for de store linjer i den menneskelige historie, ikke altid har skarpt syn for de mangfoldige merkelige nuanser i en eiendommelig kvindeorganisme. Eller at han ialtfald ikke finder de rigtige ord. Det er ligeledes ikke sjelden, at en mand med Garborgs kulturelle udgangspunkt her mangler de væsentlige

betingelser. Det kvindelige sjæleliv, saaledes som det frembyder sig hos høit udviklede, komplicerede kvinder, tolkes bedst af den kunst, der har sin rod i gammelt kulturliv. Og selv hos de enkle og usammensatte kvinder er der visse farveskiftninger, visse vanskelige smaatræk, som det kun er et faatal af digterne givet at gribe, — en evne, som man, uvist af hvilken grund, ofte savner hos bondefødte forfattere. Under enhver omstændighed forekommer det mig, at ligesom der er visse mænd, som al sin tid blir væsentlig fremmede for det mest personlige og mest fordulgte i kvindens sjæleliv, saa er der visse digtere, der, hvor nøie de kanske i virkeligheden kjender hende, ikke formaar at gjøre de mest intime og interessante træk i hendes aandelige udvikling kunstnerisk levende, eller ogsaa, skjønt de vistnok formaar at skabe et livagtigt kvindeligt billede, dog ikke ved at meddele dette nogen dybere interesse.

I Garborgs bøger forekommer der ikke faa kvinder. Flere af dem er livagtige nok. Ingen af dem interesserer mig. Hverken Dagmar Düring eller Fanny virker i nogen henseende fængslende. Fanny gjør paa mig et banalt, næsten tarveligt indtryk.

I Garborgs studie over «Jonas Lie» finder man flere betegnende træk, der mangengang ret tydelig lader skimte, hvad der interesserer og tiltrækker ham hos kvinderne. «Den virkelige kvindes væsen er efter Lie: Selvhævdelse i selvhengivelse. «— — Lies kvindeideal, den paa engang energisk selvfølende og dog lidenskabelig hengivelsesdygtige kvinde.» Garborgs opfatning synes ikke at falde langt fra Lies. Den varmhjertede og varmblodige, hæderlige og karakterfaste germaniske kvinde, hende forstaar han, og hende liker han. Men «den kolde kvinde», «koketten» — «hun er livets slange, pest og fordærv.» «Stundom er hendes indre kulde forbundet med en sanselig nysgjerrighed, som gjør hende til det rene utyske.» Det er, som man ser, rene ord for pengene. Opfatningen er enkel og grei. — At Garborg i og for sig kan værdige et saadant glansbillede som miss Annie Wilkens i «Thomas Ross» en længere omtale, er allerede mistænkeligt. Baade Lie og Garborg befinder sig her paa felter, hvor de ikke er rigtig hjemme. Og naar Garborg taler om miss Wilkens, som «den kvindetype, der piskes gjennem alle litteraturer (sml. f. eks. Balzac og Turgenjew) som den helt æreløse,

skjøgen uden undskyldning» — — tror jeg, hans retfærdige germaniske kvindeideal her har forledet ham til ubillighed. Han har desuden sagt lidt mere, end han har ret til. For Turgenjew eksisterer neppe den type «skjøgen uden undskyldning». Denne fine og kloge kvindekjender dømmer mildt og stilfærdig; han gjør ingen kvinde helt æreløs. — Jeg har lidt ondt for at forstaa Garborgs massive udtalelser om «koketten». Med hans religiøse tro paa kjærligheden, den store naturmagt, indser jeg nok, at han maa dømme koketten, der driver en vanhellig leg med denne naturmagt, temmelig strengt. Men det forekommer mig, at hans betydelige menneskekundskab her burde tilsagt ham mildere udtryk. — Koketten er vistnok mandens naturlige fiende, farligere, jo koldere hun er. Men før vi bruger injurierende adjektiver, bør vi vel anstille en liden selvprøvelse. Det er desuden sjelden, at den «kolde» kvindes ærgjerrighed udelukkende gaar ud paa at erobre manden og dermed lader ham løbe. Da hendes trang til magt gjerne er det mest fremtrædende karaktertræk, og da hun derfor helst vil beherske mægtige mænd, er der hos de mere betydelige af disse «kolde» kvinder en tendens til at drive

mændene frem og gjøre dem sterke. De «kolde» kvinder morer sig undertiden med at bringe mændene til at skyde sine yndlingshunde, men de bringer ham ogsaa til at foreta sig nyttigere ting. Og hvorom alting er, synes den kloge og kolde kvindehjerne, der ikke betænker sig paa at bruge sine herskerevner paa det omraade, der naturlig frembyder sig for kvinden, ikke at burde dømmes stort strengere end den mand, der ved koldblodighed og kløgt søger magt og vinding paa omraader, der staar ham lettere aabne, end de staar hende — børsen, politiken osv.

Garborgs store redelighed bringer ham undertiden til at fare mindre lempelig frem. Han er, med al sin erfaring og forstaaelse, en streng hædersmand, undertiden lidt for streng til at kunne dømme den menneskelige løgnagtighed skaansomt nok.

VI.

Det er vel værd at lægge merke til, at det første betydelige arbeide fra Garborgs haand var en studie over «Keiser og galilæer». Og efterat omslaget er kommet, efterat han har

forladt P. L. Hærems religiøse standpunkt* og politisk rykket længer tilvenstre, end «Aftenbladet» stod, saa er de to bøger, der blir til i den nærmeste fremtid, «Den ny-norske sprog- og nationalitetsbevægelse» (1877), som jeg allerede før har omtalt, og «Ein fritenkjar» (skrevet 1878).

«Ein fritenkjar» er fyldt af alle overgangstidens indtryk og stemninger. Det er en nyomvendts** foredrag over disse merkelige ting,

* I et privatbrev fra Garborg, hvori han har gjort mig den villighed at korrigere etpar unøiagtige eller urigtige bemerkninger i nærværende artikel, heder det· (jeg finder det mest illustrerende at anføre Garborgs egne ord) «Der tales om P. L. Hærems religiøse standpunkt; dette udtryk er jo ikke udtømmende; mit «standpunkt» dengang var ikke saa klart. (Sagt i almindelige ord kunde det angives saa omtrent: jeg søgte, som det sig et ungt menneske i den tid egnede og anstod, en universel livsanskuelse; denne skulde omfatte to momenter: «det kristelige» og «det menneskelige» ɔ: almenkulturen; og det maatte blive de fortvilede bestræbelser paa at «forsone» disse «modsætninger», som skulde kunne kaldes mit standpunkt fra den tid).»

** «Jeg var endnu ikke omvendt,» — heder det i samme privatbrev — «da jeg skrev «Ein Fritenkjar«, omend vistnok længer paa omven-

som nu har sysselsat hans hjerne saa og saa længe, og derfor nødvendigvis ogsaa maa kunne sysselsætte andre hjerner. Det er en fersk og melodramatisk bog. Den er ikke uinteressant, fordi den viser os, hvor dybt de deri omhandlede spørgsmaal har kunnet bevæge den da syvogtyveaarige mand. Den viser os, at Garborg paa bunden er en sterkt religiøs natur, og at han har havt vanskeligt for at rive sig løs fra de forestillinger, han er vokset op med. Saa hul denne pathos end ofte klinger, den er tungt og alvorlig følt. Der er dyb smerte over det oprivende brud: — det er ikke bare sin barndoms og ungdoms tro, man mister; man rykkes ud af de forhold, hvor man hørte hjemme, man blir fremmed for dem, man engang stod nær, man er ikke længer det samme menneske, hverken for sig selv eller for dem. Og er den fanatisme, «Ein fritenkjar» fortæller om, er alt dette, den frafaldne maa høre og gjennemgaa — vistnok malt med grelle farver, saa kjender forfatteren sikkerlig forhold, hvor den religiøse forfølgelsestrang ikke kan males grelt nok. Stem-

delsens vei, end jeg for mig selv tilstod. Det var en svær revolution for mig, den, og det uagtet jeg — ikke var «kristen.»

ningen i «Ein fritenkjar» forstaaes bedst, naar man sammenholder den med «Fred».

— «Ein fritenkjar» udkom i bogform 1881. Spranget fra den til «Bondestudentar» er ikke saa forbausende, naar man erindrer, at «Ein fritenkjar» er blevet til allerede i 1878, og at den er skrevet umiddelbart ovenpaa en sterk gjæringstid, med gjæringstidens indtryk altfor nærliggende. Det kan være heldigst for en kunstner at hente sine emner fra det liv, hvor han selv er sterkt med — — men det er kanske oftere vel saa hensigtsmæssigt at se forholdene en smule paa afstand. Og i «Ein fritenkjar» har Garborg ikke havt den tilstrækkelige afstand.

«Bondestudentar» var et mægtigt verk; i den moderne norske litteratur er der intet, som naar det i kulturhistorisk interesse — intetsteds er det unge Norges udviklingskamp malet i kraftigere træk. Det er vel ogsaa det mest aabne udtryk for Garborgs varme nationalsans, for den vaagne omhu, hvormed han følger det nationale aandslivs vækst. Det er en tungsindig bog; forfatteren har gjort smertelige iagttagelser, undertiden overvældes han af de vanskeligheder, han øiner for det unge kjæmpende folk. Sammenholdt med «Mannfolk», virker næsten disse to bøger,

der, hvor ulige de i mange henseender kan være, dog har en lignende grundstemning, som var de fremgaaede af en alvorsfuld pessimisme, der efter omhyggelig gransken af forholdene ikke godt kan tænke sig nogen bedring. Men her og der antyder dog et lysere tonefald, en modig spøg, et lyrisk udbrud, at kunstneren i virkeligheden ikke er pessimist. Og ser man «Bondestudentar» og «Mannfolk» i den større sammenhæng, i relief mod Garborgs hele forfattervirksomhed, virker de helt anderledes. De indgaar da som led i den lange kjede af verker, hvori forfatteren, snart som forsker, snart som social foregangsmand, har nedlagt sin store arbeidskraft. Garborg er saa langt fra at være en haabløs iagttager, at det snarere forekommer mig, hele hans virksomhed samler sig om visse positive formaal.

Ikkedestomindre har den tungsindige stemning i «Bondestudentar» og «Mannfolk» dyb rod i Garborgs sind. Ligesom hans hovedinteresser spalter sig i to væsentlig forskjellige retninger — saaledes kan man i hans temperament iagtta en dobbelthed, en stadig brydning, og det tør være vanskeligt med bestemthed at afgjøre, om den ene eller den anden stemning

er den oprindelige og egentlige. En vis alvor er rigtignok grundtonen, men denne alvor antar delvis, som i «Bondestudentar», som i væsentlige partier af «Fred», en tung og sørgmodig karakter; delvis faar den et friskt og lyst anstrøg af humør, af sund glæde ved livet, af modig kampiver. Egentlig lystig, overgiven er Garborg sjelden. Letsindighed er ham fuldkommen fremmed. Han er altid virksom, interesseret, har øinene med sig og glemmer ikke de store formaal, han har viet sit arbeide. Han er et sterkt hoved og føler dybt. Øieblikamenneske er han ikke. Stemningerne skifter, men behersket og langsomt. Alt i alt tror jeg, at han — uden sin faste tro paa den menneskelige udvikling, paa det sociale fremskridt — vilde været en mere tung end en frimodig natur. Der er særlig enkelte afsnit af hans «Forteljinger og sogur», som griber ved sin dysterhed. Og jeg kjender overhovedet faa bøger, der i tristhed kan sammenlignes med visse partier af «Fred».

Men Garborg er ikke alene en alvorlig, han er, som sagt, i virkeligheden en sterkt religiøs natur. Endnu synes ikke striden mellem hans klare hjerne og hans dybe religiøse trang at være udkjæmpet. Tvertimod er den snarere

paanyt opdukkende. Allerede slutningen af «Trætte mænd», der ved første indtryk ledede tanken hen paa franske impulser, forekommer mig at tyde herpaa. At Gabriel Gram, i lighed med de Bourgetske helte, søger sig en stille kirkestol, er mig lidt doktrinært, men at jæderbonden Arne Garborg undertiden sender en stille længsel tilbage til sin barndoms tro, anser jeg ikke for usandsynligt. — Og ikke længe efterat han var færdig med «Trætte mænd», opsøgte han i «Fred» atter et religiøst sujet, hvor han fik anledning til at vise en vidunderlig dyb forstaaelse af fænomener, som kun den religiøse natur vil ha betingelser forat kunne trænge ind i. — Endelig er den interesse, han viser spiritismen, meget betegnende.

Det forekommer mig endog, at der over Garborgs hele virke, hans tro paa sin sag, hans ubestikkelige redelighed, hans ranke ubøielighed — hviler et vist religiøst anstrøg. Den mystiske inderlighed, den livsvarme, hans forfædre har git religionen, har han ofret sin kunst og sit arbeide som social foregangsmand. I dette arbeide har vel den nationale udvikling — kampen for Norges aandelige selvstændighed — ligget ham nærmest paa hjerte. Det er, som

han selv har sagt mig, det eneste «faste punkt» under de mangehaande omskiftelser. Det er den, der har draget ham ind i politiken, som oprindelig ikke interesserede ham.

I sin sidste bog har Garborg ladet de psykologiske undersøgelser hvile. Og politiken er blit mythe, blit «moralske» eventyr. Digteren har søgt tilbage til sin barndom og stillet sig ansigt til ansigt med den hjemlige natur.

— «Haugtussa» er baade i form og indhold et i vor litteratur saagodtsom enestaaende verk. En lyrisk fortælling, tilsyneladende ofte brudt, ved første øiekast ikke ulig en løst sammenhængende digtcyklus, aabenbarer den ved nærmere eftersyn en sjelden fasthed og helhed i komposition og grundstemning. I faa ord at betegne fortællingens indhold lader sig vanskelig gjøre, — dertil er Garborgs emne for rigt og mangfoldigt udnyttet. Det er intet mindre end det hemmelige forhold mellem naturen, mellem den levende jord, dens synlige og usynlige liv, og mennesket, der er barn af denne jord, men halvt har løsrevet sig og stiller sig undrende, iagttagende til hvad det ser, og hvad det i dunkel erindring om sin herkomst aner og lytter sig til, det er dette forhold, digtningen fordyber

sig i. Og gjennem den stemningsrigdom, vi her møder, skimter vi, i stedse sikrere konturer, en hel sammenhængende livsbetragtning. Kanske aldrig før i nogen digtning har Garborg givet sig selv varmere hen, — ladet sin personlighed tale friere ud.

Garborgs interesse følger i «Haugtussa» først og fremst de fænomener, som viser menneskets bundethed i naturen: mennesket ræddes for denne sin mægtige herre, det bøier sig i ærefrygt eller i blind skræk; det fyldes af de sterke indtryk, det daglig modtager, navnlig naar det paa et primitivt udviklingstrin lever et ensomt samliv med hav og himmel. I «Fred» er forfatteren dybt inde i samme emne. Det er den samme kamp, ført i den samme natur, Jæderens. I «Fred» betragter Garborg væsentlig forholdet i én bestemt afskygning: det religiøse aandsliv, saaledes som det kan forme sig under jædernaturens indflydelse. I «Haugtussa» stilles mennesket og naturen mere umiddelbart og almindelig op mod hinanden. Den unge synske pige «Veslemøy», som hun kaldes, med klængenavnet «Haugtussa», lever sit egentlige liv i jædernaturens mystik; alle indtryk former sig hos hende til sterke og legemlige fantasibilleder.

Det er, som om Jæderens aand har taget bo i hende — stundom, som om den har besat hende.

Det er dog ingenlunde alene naturens tunge magtudøvelse i ubeskyttede sind, Garborgs digtning omhandler. Naturen er ogsaa den evige kilde til glæde for mennesket, til stille nyden, til foryngelse og jubel. Der er hos menneskesjælen en evne til ubevidst og umiddelbart at fyldes af naturens mangeartede skjønhed — en evne til at bevare det enkelte indtryk i uforstyrret renhed, som dels er afhængig af, hvor dybt vedkommende menneske er sammenvokset med sin hjemjord, og som dels hos mange sterkt afsvækkes af tusinde hastige og nervøse sideindtryk.

Forbausende godt har det lykkedes Garborg at gjengi den aabne og barnlig modtagelige menneskesjæls enkle, rene indtryk af naturen. Man husker fra sin barndom den usammensatte virkning, dette og hint naturfænomen kunde øve paa en. Hvad der er Garborgs store kunst, er ikke mindst, at han har vidst at gi sine indtryk just den samme klare oprindelighed, som var de hentede ud af barnets egen stemning.

Og ligesaa enkelt og sandt virker ogsaa hans iagttagelser fra selve menneskelivet. Det

er menneskelivet i dets primitive grundmelodier, det enkleste og det dybeste tillige, han maler os. Der er en poesi over enkelte af hans billeder, som bringer toner til at klinge af det inderste og bedste i ens sjæl. Der er over de ord, hvori han omtaler «Ho Mor», en finhed og inderlighed, som man aldrig glemmer:

Veslemøy lengtar.

No stend ho steller i Kjøken-Kraa,
ho Mor!
ho er so gamal, ho er so graa,
ho Mor!
Aa var eg Katten i mjuke Skind,
som kjæla fær seg som Baane inn
til ho Mor!

Ho grev og putlar med Hit og Holk,
ho Mor;
ho lagar Mat til sit Slaattefolk,
ho Mor.
Aa var eg Breitle-Brit svart og svær,
som kvar ein Kvilestund svalla fær
med ho Mor!

Ho gjeng paa Tun i den stille Gard,
ho Mor,
med kvike Sporv i sitt Fotefar,
ho Mor.

Aa var eg Sporven so glad og lett,
som høpp og dansar og sprett og skvett
um ho Mor!

Ho liker Soli paa skrukne Kinn,
ho Mor;
ho liker Havgula sval og linn,
ho Mor.
Aa var eg Havgula frisk og fri,
eg skulde svala mi heile Tid
um ho Mor.

Men Gigt ho fær, som i Ryggen flyg,
ho Mor,
naar Vinden kald gjenom Kjøken fyg,
ho Mor.
Aa var eg Døri gamal og fæl,
eg tett meg stengde og livde væl
um ho Mor.

Eg veit so væl kva ho tenkjar paa,
ho Mor,
naar der ved Gruva ho mødd maa staa,
ho Mor.
So tidt ho gløymer sitt Træl og Mas
og stirer ut gjenom Kjøkenglas, —
gjer ho Mor.

Ho gløymer Stræv og ho gløymer Stell,
ho Mor,
og stirer upp mod dei ville Fjell,
ho Mor.

«Kor gjeng dei Veslemøy, arme Ting,
som renna maa alle Berg i Kring?» —
spør ho Mor.

Aa vidste Du, kor eg lengtar her,
du Mor! —
Den brune Heidi, den fekk eg kjær,
du Mor!
Her gjeng eg ør millom aude Fjell
og græt meg i Svevn kvar einaste Kveld;
aa du Mor!

Og alt er framandt og nytt og vondt,
du Mor!
det stirer kaldøygt ikring meg rundt,
du Mor.
Her er kje Liv, som eg fritt kan tru,
og ingen einaste er som du, —
du mi Mor!

Aa tru den Tidi fekk rundt seg snutt,
du Mor!
Eg reknar Time og kvart Minut,
du Mor.
Aa kunde eg stiga med Sjumils-Steg
og sitja ei ørlita Stund hjaa deg,
du mi Mor.

Ikke hos Bjørnson, ikke hos Wergeland husker jeg noget vakrere end dette, «Veslemøy lengtar til ho Mor».

— — «Haugtussa» begynder med en dedikation til hjemjorden:

Til deg, du Hei og bleike Myr
med Bukkeblad,
der Hegre stig og Heilo flyr,
eg gjev mit Kvad.

Til deg, du visne Lyng um Haug,
der Draumar sviv,
eg gjev min Song um Dimd og Draug
og dulde Liv. —

Og digteren mindes den «Trollheim graa», den «Skugge-Natt», som ikkje vann; vel «røynde» han selv «den Striden stygg i mange Aar», og «i meg du enno riv og slit i dine Baand,» men «Lerka stig fraa gløymde Grav med Sigers Ljod, og Vinden stryke inn av Hav so frisk og god.» Det er de stridende kræfter i naturens og menneskets liv, han vil fortælle om. Først synger han om den stille fred der «heime», -- «Veslemøy ved Rokken,» -- om sneen, som «fell i graae Kveld, stilt or mjuke Lufti; — stilt og nett, lint og lett, legg som Dunseng mjuk og slett dunkvit yver Tufti;» han giver os «løgne Rispur um Troll og Dyr», som berettes «i Omnskraai», han maler «Smaa-sporven, som gjeng i Tune og tippar Konn og ribbar Straa og hev

so god ein Une», — eller en ægte vestlandsk nattestemning: «Linnver og Sus og skoddevaatt — Maaneglyttar i sprengda Nott — Skodde maaneljos, mjølkekvit, skuggelett velter hit og dit, — Skuggar vaknar og driver af, — Susing syng fraa det stille Hav»; om «Sundagsro» midtvinters synger digteren, og han leder frem de gamle gaader, vi lærte som børn, om «Stova fuld av den graae Ull, som ingen kan taka» o. s. v.; — men snart kommer der en dystrere klang i hans stemme: «Gamlemor venter, — hvor blir af Veslemøy? — «ei Uro prikkar i Barmen, er noko tids i Kveld?» Og Veslemøy styrter ind; hun har for første gang følt «Trollheimens» magt. Veslemøy beskrives i disse ord: «Ho er mager og myrk og mjaa — med brune og reine Drag — og Augo djupe og graa — og stilslegt drøymande Lag. Det er som det halvt um halvt laag ein Svevn yver heile ho; i Rørsle, Tale og alt ho hev denne døyvde Ro. Under Panna fager, men laag, lyser Augo som bak ein Eim; det er som dei stirande saag langt inn i ein annan Heim.» Og nu faar vi Veslemøys oplevelser i skyggeverdenen, der snart «tryller» hende, snart ryster hende i skræk. Og digteren viser os, hvordan lys og mørke kjæmper sin kamp om

Veslemøy, den kamp, disse magter har ført fra verdens begyndelse. En stormjaget vinternat — en klar sommermorgen kan naturen ikke ha den samme herre. I menneskelivet er det ligedan. Det er den store gaade, der har fyldt saa mange digteres sind. I «Haugtussa» har den atter begeistret en stor kunstner til sterk og ren poesi. Der er ynde og kraft, «magt og behag,» der er de vakreste lyrisk-erotiske digte, der er udbrud af angst, af sorgtung længsel, der er smaasange af en ægte og indtagende barnlighed, som «Sporven», «Blaabær-Li», «Fuglar»; der er digte af en tung og sterk alvor, en helstøbt mands strenge syn paa alt, hvad der er smaat og feigt og lavtænkt. Digteren fører Veslemøy ind i inderste Trollheimen, «paa Skara-Kula», og der samler han til en heksesabbat alle verdens «trold»; de mørke magter i naturens trollheim bliver ét med de samme magter, menneskelivet. Og ved denne leilighed faar da digteren med fynd sagt sin hjertens mening. Saa udmerkede som bogens polemiske digte tildels end er, saa rig en fantasi som digtene fra Trollheimen aabenbarer, indbilder jeg mig dog, at det er der, hvor Garborg anslaar en blødere tone, han i længden vil gjøre det dybeste ind-

tryk. Der er i «Haugtussa» ikke faa poesier, som snart vil regnes til det kjæreste og nærmeste, vi eier af national lyrik. Vi vil alle staa i dyb taknemmelighedsgjæld for «Haugtussa», men ingen som de, der kjender og elsker den vestlandsnatur, som er digtningens hjemstavn:

«Men Heluna, vene brune fuglen,
som stig meg so stilt imot, —
kvar Gong ho fløytar paa lynggraa Tuve
det græt meg i Hjarterot.»

Ola Hansson.

I.

Ola Hansson er født d. 12. nov. 1860 i landsbyen Hönsinge i Skåne paa selve sydsletten, en halv mils vei fra Østersjøen. Han tilhører en gammel bondeslegt, som har siddet paa samme gaard, saa langt tilbage som de retslige protokoller gir oplysning herom, d. v. s. til begyndelsen af Karl XII's regjering. Han blev student i Lund 1881 og tog aaret efter paa usedvanlig kort tid sin næste eksamen, men slog snart ind paa den litterære bane. 1884 udkom «Dikter», 1885 «Litterära silhouetter» og «Notturno». Paa dette tidspunkt opholdt han sig endel i Kjøbenhavn og Stockholm. I Stockholm var han en tidlang litteraturkritiker i «Afton-

bladet», indtil det kom til et brud mellem ham og bladets eiere, ægteparret Retzius. Anledningen hertil gav vistnok en anmeldelse af Garborgs «Forteljinger og Sogur», hvis mindre moraliserende tendens Hansson havde forsømt at revse. De nærmeste aar herefter opholdt han sig — bortseet fra en reise i Italien, Schweiz og Tyskland — paa landet i sin hjembygd og udgav der 1887 «Sensitiva Amorosa». I den anledning blev han af den svenske presse anbefalet til hospital og fængsel, og den lille bog, der ialtfald nu hos os vanskelig kunde afstedkomme nogensomhelst «entrüstung», selv i meget ømskindede kredse, har endnu den dag idag eftervirkninger for Ola Hanssons stilling i Sverige.*

* Sammenhold med ovenstaaende, hvad Ola Hansson selv meddeler om Truls — «Reisen hjem» s. 238—239.

«Og ligesom han gled ud af al privat omgang, gled han ogsaa ud af det offentlige liv. Han blev ensom i sin sjæl, ligesom han blev ensom med hensyn til sin ydre person. Og i disse krisens dage, da man tog æren fra ham og derved ogsaa muligheden for det erhverv, der nu til samme tid og for første gang i hans liv syntes at skulle blive en nødvendighed, havde ikke en stemme hævet sig til hans forsvar. Alle døre stængtes; vennerne taug. Truls reagerede saa, uden at være sig det bevidst eller have det til hensigt, ved selv at gaa sin vei, — bort fra skraalet og pøbelen, ved at gaa veien ud i ensomheden. Han tog ikke engang det

Saa fintfølende er man for tiden i vort kjære broderland, at selv en til den grad jomfruelig bog som «Ester Bruce» blev karakteriseret som et usedeligt skandalskrift. Det glade Stockholm, der ikke giver mange hovedstæder efter i verden, naar der spørges om lettere tidsfordriv for flygtige ungkarle, og som med fornøielse tilegner sig, hvad den franske litteratur kan byde af fassionabel uanstændighed, falder undertiden i moralsk afmagt, naar en svensk forfatter vover sig lidt udenfor de mondæne strøg, — om han har respektable hensigter eller ei, spiller naturligvis ingen rolle. Det egentlige snerperi, saa-

hele saa alvorlig som det virkelig var; det faldt ham ikke ind at maale dybden af den simpelhed, som han havde manet frem; og ligesom han havde digtet sit verk i en stemning, hinsides refleksion, selvransagelse og bevidsthed om, hvad man gjør, saa var han af natur og livsvilkaar en optimist, der mente, at om tingene fik gaa sin egen gang, vilde de dog altid før eller senere ordne sig af sig selv. Denne bog var ikke noget, som han havde skrevet sammen; den var en manifestation af hans instinkt; derfor forstod han selv ikke aarsagen til skraalet, og derfor fandtes der noget af foragt og noget af ligegyldighed og noget af humor i den maade, hvorpaa han rømte valpladsen og tog de tvungne skridt: — tog veien ud i ensomheden, denne evige vei til nære sorger og fjern lykke og til selvfordybelse lige ind til selvgjennemspeiling, jegets gjennemsigtighed for sjælens eget øie — — —»

ledes som det helligholdes af de snobber, der vil dyrke sin uanstændighed i priviligeret ro, forefindes i Sverige kanske hyppigere end i noget andet land. Dette snerperi i forbindelse med litterært kotterivæsen har gjort Ola Hansson til en saagodtsom boycotted mand i sit eget fædreland.*

Ola Hansson har imidlertid opnaaet et vist vederlag for den tort, den velrenomerede svenske ærbarhed har fundet det nødvendigt at tilføie ham. I Danmark tog Georg Brandes sig af «Sensitiva Amorosa». Og to af novellerne tryktes 1886 i «Neue freie Presse» og gjorde en ualmindelig opsigt. I løbet af nogle faa aar vandt nu Ola Hansson et betydeligt navn i Tyskland. Det varede heller ikke længe, før han vakte opmerksomhed i Norge. Hans sidste bøger er som bekjendt udkomne samtidig paa

* Hans forlægger har saagar vanskeligt for at faa hans verker distribuerede til salg blandt svenske boghandlere. Et stockholmsfirma anmodede i anledning af «Reisen hjem» om tilladelse til at bli svensk hovedkommissionær for bogen, — ganske uopfordret. Nogen tid efter, da bogkasserne allerede var naaet jernbanestationen, melder firmaet, at det ikke tør overtage distributionen. I mellemtiden har det vel indseet faren ved at laane sit navn til et saa «usedeligt» foretagende.

tysk og norsk. Af «Reisen hjem» har hans norske forlægger, Aschehoug & co., foranstaltet en svensk udgave. Ad den omvei er bogen endelig naaet til hans eget folk.

Ola Hansson har efter forskjellige reiser i Frankrige, Schweiz og Rusland nu definitivt med sin hustru, Laura Marholm-Hansson, og deres lille søn bosat sig i Sydtyskland, hvilket land særlig interesserer ham som det ældste germaniske kulturcentrum. Næsten alle hans senere bøger — foruden «Sensitiva Amorosa» — er udkomne paa tysk: «Parias» (nogle faa noveller, oprindelig offentliggjorte i forskjellige udenlandske tidsskrifter), brochuren «Friedrich Nietzsche», en novellesamling «Alltagsfrauen», «Das junge Skandinavien», fire essays over: 1) den litterære udvikling i Norden under Georg Brandes' ledelse, 2) Strindberg, 3) I. P. Jacobsen og 4) Garborg. Endel af dette er oversat paa fransk. Paa norsk foreligger brochuren over Nietzsche i oversættelse af Garborg. Endel af «Sensitiva Amorosa» er sammen med «Parias» under titelen «Skjebnenoveller» overført til dansk ved Peter Nansen. Siden «Sensitiva Amorosa» er før Aschehougs svenske udgave af «Reisen hjem» kun nogle faa af Hanssons tal-

rige arbeider fremkomne paa svensk: brochuren «Materialismen i skjönliteraturen» (ogsaa paa tysk), «Kärlekens trångmål» og «Ung Ofegs Visor», samtlige hos Bonnier. Med dette forsøg trak Bonnier sig tilbage. — Hanssons seneste produktion er vel kjendt af vort læsende publikum: «Tolke og seere», «Fru Ester Bruce», «Amors hevn» og «Reisen hjem». Hans hovedverker turde vel være «Tolke og seere» og «Reisen hjem».

Det er en ret interessant foreteelse, at Hansson, der har havt saa store vanskeligheder at bekjæmpe hjemme i Sverige, i samtlige germaniske lande udenfor fødelandet hurtig har brudt igjennem. Lyst i ban af Stockholmspressen læses og beundres han i Tyskland og Norge.

II.

Der er i Ola Hanssons digteriske fysionomi to træk fremherskende, som synes mig at formulere hans merkelige livsudvikling. De er de dybe grundtræk, som skimtes gjennem alle skiftende nuanser. Der er tider i hans forfattervirksomhed, hvor hans «ene jeg» kun

svagt anes og let kan oversees — hvor det andet træder i saa skarp belysning, at man tar det for den hele personlighed. Først i hans sidste store digtning «Reisen hjem» falder der fuldt forklarende lys over denne tilsyneladende dobbelthed.

Han er for det første en «sensitiva», i besiddelse af et overordentlig modtageligt nervesystem og interesserer sig med forkjærlighed for de vanskeligst tilgjængelige fænomener i sjælens underbund. Naar opmerksomheden henledes paa denne del af hans personlighed, virker han gjerne sart, smertelig modtagelig, — en blød, lidt sygelig natur, der har havt store krav til livet, har gjennemgaaet meget, tabt og vundet og nu endelig har trukket sig tilbage og er blevet en deltagende og forstaaende tilskuer.

Et vide forskjelligt indtryk giver Hanssons «andet jeg». Der er i hans væsen stof til noget helt andet end til en deltagende tilskuer. I aarenes løb er dette traadt stedse tydeligere frem, kanske ikke mindst efterat han i sin kloge hustru har fundet en kamplysten forbundsfælle. Der er i Ola Hansson noget af den nordiske bondes seige styrke, en vilje til magt og en bred energi, der i hans tidligere digtning næsten

helt havde forstukket sig under den i det ydre fremherskende følelse: en smerte ved livet, der maaske lige meget skyldtes nylig lidte skuffelser, som den var begrundet i digterens dybeste naturel. Han er hverken blottet for herske-trang eller herske-evne. Ikke lidet bemerkningsværdigt er det, at forfatteren af «Sensitiva Amorosa», den sensible, i sit eget indres mysterier fordybede dekadensedigter, i «Reisen hjem» ogsaa gjør sig til tolk for praktiske sociale teorier. I de germaniske lande — saa lyder vistnok Hanssons politiske recept — bør det betryggende tyngdepunkt under de nuværende faretruende tilstande søges hos bonden: han alene byder den fornødne soliditet. Eftersom Hanssons naturel udfolder sig i stedse større selvbevidsthed og virkekraft, melder de positive og nedarvede anlæg i hans karakter sig mere og mere livlig. I «Sensitiva Amorosa» er han en «på-måfå-flanör», der opsøger sjælelige rariteter, en bedrøvet yngling, der finder en trøst i at sysle med sin fine, lidt perverse kunst. I «Tolke og Seere» og «Reisen hjem» har han konsolideret sig som en overlegen, myndig talende litterær fører, med aabent øie baade for livets sjeldne og mindre sjeldne fænomener, en mand i sin

fulde vigør, der interesserer sig for omfattende almenopgaver. Hvorvidt den sidste metamorfose vil bli den bestemmende for Hanssons historiske navn, — hvorvidt denne sterkt udviklingsdygtige begavelse har fundet didhen, hvor han varig kan føle sig hjemme, herom tør det, selv med et forholdsvis solid kjendskab til hans virksomhed, være vanskeligt at udtale sig mere bestemt. Jeg for min del er nærmest tilbøielig til at indbilde mig, at der vil komme en tid, hvor den stilfærdige privatmand, den tilbagetrukne lyriker i Ola Hansson atter vil føre ham bort fra førerstillingen og de sociale interesser.

III.

Forinden jeg søger at gi noget indtryk af Hanssons hovedverker, er det nødvendigt at se lidt tilbage paa hans digteriske fortid. Han begynder som en spæd lyriker; de toner, som stiger en imøde fra hans første poesier, har en fin, ren, bedrøvet klang. Grundstemningen i «Dikter» og «Notturno» gjenkalder noget af den tidlige vaars melankoli — minder om stemninger en sen stille overskyet aprilaften: det er, som om den foryngede jord endnu føler vinteren.

Paa lignende maade kan modtagelige gemytter, mens de endnu er helt unge og forholdsvis uprøvede, i lange tider beherskes af et dybt tungsind, der halvt er truende anelse, er angst for det liv, de begynder at kjende, — halvt en følge af de første brudte illusioner. I «Dikter» og «Notturno» er Hansson endnu neppe for alvor tørnet sammen med livet — dertil er tungsindet for vagt og almindeligt. Mellem disse samlinger og «Sensitiva Amorosa» maa meget være foregaaet. Men der klinger dog i hans digte nogle af hans temperaments grundtoner, — de blødeste moltoner, han eier, lyder her i spinkel renhed. Og hans natur har i disse sørgmodig henhviskede poesier endnu saa lidet fæstnet og hærdet sig, at man kan naa ind til dette og hint, som senere vilde være utilgjængeligt.*

På kyrkogården.

Af ständigt grönskande buxbom —
med glänsande tjocka blad
en häck kring hvitgrå stenkors
och kullade grafvars rad.

* Jeg har i «Samtiden» for jan.—febr. 1891 leveret en artikel over Hanssons tidligste arbeider. Jeg var dengang tilbøielig til at lægge en noget for afgjørende betydning i den melankoli, snart sagt hvert eneste digt gav vidnesbyrd om.

Det är just ej så utan
jag blir en smula vek:
vi två en gång i tiden
ju lekte en kärlekslek.

Som allting här i verlden
det ock et misstag var;
en länk i den långa kedjan
af frågor utan svar.

Og senere heder det:

Jag ser på de røda rosor,
som blomstra på din graf.
Jag kan väl for mit knapphål
få bryta en enda af.

Der nere du långsamt löses,
och kanske strömmar det fram,
ditt väsen, som närande safter
i rosenbuskens stam.

Kanhända din fägring glider
i blida flöden upp
att prunka i varma färger
i svällande rosenknopp.

Och derför bryter jag af den
att fästa den i min rock.
Så har jag här i verlden
ju något af dig dock.

«På kyrkogården» er neppe det bedste af disse lyriske smaating, fine og tungsindige, enkelte paa grænsen af finhed og mathed, af tungsind og sentimentalitet. Men det er kanske et af de mest karakteriserende. Det kunde næsten staa som motto for Ola Hanssons første digtning. Det er et lidet blegt solstreif over mørke skyer, en fin usanselig glæde paa baggrund af sorg og frugtesløs kamp, kamp baade for idealerne og for verdens sterke fysiske livslykke. — Og den unge kunstner, der ser alt «genom dimmigt glas af krossade illusioner», der har været arbeider og er blevet tilskuer, den ungdommelig troende, der ikke længer tror, synger ved en anden leilighed:

Han ärligt verkat
i trägen id
och drömt skogarnes
helgdagsfrid.

Och när han vankade
rastlöst kring,
han städigt gått mot
et ingenting.

Ty töcken, töcken blott —
rundt omkring,
ett allting famnande
ingenting.

Men da som senere er Hanssons skepsis ikke bitter, aldrig hadsk og haard. Han har ingen bebreidelser, ikke mod nogen, ikke mod samfundet engang, samfundet er for Ola Hansson ikke ensbetydende med livets onde magter, samfundet er paa denne tid et begreb, der ikke interesserer ham, det særegent individuelles psykolog. Han har vovet sine indsats i livet uden at finde lykken, men noget har han alligevel tilbage, en resigneret glæde ved minderne — de blodløse minders glæde er hans «udbytte»:

När sol och grønska är borta
och allting är kalt och grått,
man bygger i dagar korta
af minnen ett spindelväfsslott.

När tron på lyckan är borta
och man är til at lefva för feg,
man plöjer i dagar korta
på diktens magra teg.

Endel af hans første digtning hører til den store litteratur af arbeidervenlighed og fattigmandskjærlighed, som et enkelt tiaar skjød saadan frodig vekst. Det felt har da Ola Hansson — forklarlig nok — senere ladet ligge:

Uppå spruckna furubordet
dagakarlens aftonmat:
bröd, som hårdnat, mjölk, som surnat,
och ett litet tryckt plakat.

Värk, som står i alla leder
föda, som är skämd och knapp,
iskoll regn og vägg som dryper,
och en hampgul skattelapp.

IV.

Det billede, man i «Dikter» og «Notturno» danner sig af Ola Hansson, uddybes og klargjøres af «Sensitiva Amorosa». Hans digteriske omraade, det felt, hans begavelse favner, udvider sig ikke fra «Dikter» til «Sensitiva Amorosa» — tvertimod — men hans kjendskab til det omraade, der er hans eiendom, er i løbet af disse tre aar blit langt intensere; — hvad han bringer i «Sensitiva Amorosa», er erfaren og modnet kunst. Fra et rent kunstnerisk standpunkt hører enkelte af disse smaa noveller til det mest fuldendte, han nogensinde har skabt. Man savner i hans senere digtning den koncentration og den overordentlig fine udarbeidelse af detaljen, som udmerker dette hans ungdomsarbeide. Og forholds-

vis sjelden har Ola Hanssons stil senere den melodiøse fylde som i «Sensitiva Amorosa», hvor stilen til enhver tid synes at være det musikalsk umiddelbare udtryk for hans følelse. Det er denne stil, der gjør ham det muligt at gjengi stemninger, som man skulde tro, alene musikens rythmer kunde overføre fra ét menneske til et andet, det er denne formens lydige bøielighed, der lader ham finde billeder for sjælelige udviklinger, hvis vage ubestemmelighed stiller dem i nært forhold til en drøms anelser, men som dog kan blive bestemmende for et helt menneskeliv.

— Det er forkjærligheden for disse dunkle fænomener fra en menneskelig sjæls løndom, som gir novellerne i «Sensitiva Amorosa» deres litterære egenhed. «Ser du, der växer i det moderne samhällets öfverkultiverade jordsmån en underlig och sällsom urt, som heter Sensitiva Amorosa. Dess kronblads ådror äro fylda af morbida oljor, dess doft har en sjuklig sötma, och dess kolorit är dämpad som dagern i ett sjukrum med nedrullade gardiner och skär som en döende aftonrodnad. Om du letar i ditt eget och dine vänners lif, skall du finna många skiftande varieteter af den; och vore jag som du,

skulle jag plocka några sådana och sälja dem — på torget.» —

«— — Naar man begynder paa «Sensitiva amorosa», faar man let det indtryk, at det er en bog om kvinder, at man skal følge en af livets «på—måfå—flanörer», som Ola Hansson kalder sig selv, forbi en række af kvindefigurer, tegnede af en forsigtig og erfaren haand. Man venter et skjønsomt udvalg af interessante kvindetyper. Det faar man egentlig ikke, kvinderne træder tilbage i anden række, de danner alene en fælles interesse, et sammenknytningspunkt for de «på—måfå—flanörer», hvorom bogen er skreven. «Sensitiva amorosa» er en bog om mænd af Ola Hanssons naturel, forskjellige variationer af det naturel. Men hvad der interesserer Ola Hansson hos disse mænd, det er deres følelser for kvinden, kvindens indtryk i deres sjæl. Det er i disse mænds erotiske følelsesliv, Ola Hansson har iagttaget de eiendommelige fænomener, der er det centrale i hans digtning. Kun i en enkelt skildring, egteparret paa dampbaaden over Vierwaldstättersøen, ligger hovedinteressen hos den kvinde, der studeres. Den er bygget paa et par korte iagttagelser, er karakteristisk for Ola Hanssons begavelse, for hans

skarpe syn, der øieblikkelig orienterer ham, og hans dybe medfølelse, der instinktivt leder hans forstaaelse.» *

— — Jean de Néthy sier i en interessant essay, som hovedsagelig beskjæftiger sig med «Sensitiva Amorosa»: «de personligheder, Ola Hansson har studeret i disse noveller, har ikke haandgribeligt liv, de træder os ikke imøde i kjød og blod, men det moderne menneske føler dem sitre i sit inderste, med deres instinktive lede og deres overraffinerede indbildningskraft, der fremkalder en saa ulykkelig splittelse mellem deres sensitive og sexuelle liv. — Det er meget betegnende, at der i denne bog, som handler udelukkende om kvinden og kjærligheden, ikke findes nogen nærmere beskrivelse af en kvinde. Vi ved ikke, om den elskede er blondine eller brunette, er høi eller liden, er vakker eller styg; vi ser ikke vedkommende med vore øine, men hendes væsen meddeler sig til os hemmelig, ubevidst, fremkaldende de samme sjælssvingninger hos os som hos forfatteren i det skabende øieblik. Ola Hansson beskriver ikke, deri stikker maaske en af hans væsentlige eiendommeligheder. Han

* Se «Samtiden» 1891, I.

beskriver ikke, fordi ingen gjenstand fremstiller sig for hans blik, isoleret, blottet, løsrevet fra det hele. Ethvert indtryk udenfra virker saa dybt paa hans fint differentierede nervesystem, at analoge sensationer indgaar forbindelse næsten mod hans vilje, og at han instinktivt lader dem løbe sammen i det, der synes ham at være det essentielle. Saaledes kan en kvinde identificere sig med den høieste fiolintone, være inkarnationen af den rette linje eller bølgelinjen osv.

Nogle af disse forbiglidende skikkelser* i «Sensitiva Amorosa» synes næsten at bli ét med atmosfæren omkring dem, ikke at være noget andet end følelsen af den tidlige vaar eller sensommeren, de to aarstider, hvis flygtige og blege tiltrækning Ola Hansson har grebet i hele deres suggestive melankoli, eller ogsaa sjælen i de landskaber, der omgir dem, — i denne skaanske slette med dens bølgelinjer, uden sterk farve eller sterke konturer, som gjentar sit eget billede i en uendelighed af nuanser, der smelter ind i hinanden, — og hvis særegne fysionomi den unge digters stil, langsom, bølgende, sart nuanseret, med den strengt musikalske rythme, synes at gjengi.»

* «passantes» er her uoversætteligt.

— «Sensitiva Amorosa» er endnu en i sin genre enestaaende bog i den nordiske litteratur. Da den fremkom, stod den i dyb modsigelse med næsten alt, som de nærmest foregaaende aar havde seet lyset. «Ligeoverfor naturalismen, saaledes som vi finder den hos Zola og endnu mere hos de yngre tyske forfattere, indtar Ola Hanssons digtning («Sensitiva Amorosa») en egen stilling; de to retninger belyser hinanden gjensidig skarpt. Det sterkt sanselige element, der hos naturalisterne oftere virker grovslaaet, mødes hos Ola Hansson af en eiendommelig reaktion; den hede legemlige glæde er blevet ham for tung og grov; livsnydelsen antager en mere sjælelig karakter, finere, mattere, mildere, næsten blodløse former. Det minder om en mand, der er vaagnet af en voldsom sansernes rus. Han elsker endnu, men paa en anden maade. Hans kjærlighed er ikke længer favntag og kys, den er et bedende blik, et ømt smil.

Ola Hanssons digtning er den saaledes vaagnede naturalisme.» *

«Sensitiva Amorosa» er et skud af samme jordbund som Edgar Poë's digtning, som Bau-

* Se «Samtiden», 1891, I.

delaires, som Barbey d'Aurevillys. Ola Hansson gir sig vel ikke paa den maade romantiken ivold, som flere af hans forgjængere — den skarpsynte psykofysiolog, der bor i ham, virker til enhver tid kontrollerende. Men han har i «Sensitiva Amorosa» vovet sig ned i sjælelige skakter, som laa langt dybere end dem, datidens naturalister pleiede at bese. Digterens blik vender sig fra de fænomener, der almindelig beskjæftigede ottiaarenes kunstkyndige mænd, og sænker sig indad. Et lignende omslag i de litterære interesser foregaar i de nærmest følgende aar hos mange europæiske digtere.* I en artikel af *Gerhard Gran* over «Den yngste generation» («Samtiden» 1894, I) forekommer der nogle partier, som karakteriserer omslaget mere knapt og sikkert, end mig bekjendt nogen anden kritiker har formaaet det. Jeg tillader mig at citere etpar linjer, som i denne sammenhæng har sin særlige interesse, forsaavidt det, der sies om den unge generations tænkemaade, i særlig grad finder sin anvendelse paa Ola Hansson. Han er sig ialtfald de forandrede udgangspunkter mere bevidst end de allerfleste. Det heder i Gerhard Grans lille afhandling:

* Se herom min indledning til «Unge normænd».

— «De unge nu er naturligvis ligefuldt, som vi var det, og som ungdommen altid er det, underlagt frasens magt. Ligesom det magiske ord i min tid hed: virkelighed, heder det nu: mystik, det er det moderne kjendemerke, hvorved det dybsindige menneske adskiller sig fra den grunde, kløgtige, triviale rationalist. Ifølge den moderne mystiske tænkemaade er bevidstheden kun en del, kun den mest overfladiske del af menneskesjælen; under bevidstheden ligger der store strøg af sjælen (subconscience, unterbewustheit), der endnu er et fuldstændigt mysterium, men som viser sine virkninger i drømme, i den somnambule tilstand, under hypnotisme, og som har eksisteret før den jordiske fødsel og vil eksistere efter døden. Dette ubevidste strøg af sjælen er egentlig det vitale, derfra skabes personligheden, der rører sig instinkterne, derfra skriver sig idiosynkrasierne, der opstaar alle de underlige, uforstaaelige og udefinerbare «fornemmelser», livsangsten, lidenskaberne, kjærlighed, had, alt det som virker uden at passere refleksionen.

Gjennem det ubevidste hænger det enkelte individ sammen med sin æt, med sit folk, med menneskeheden, med sin hjembygd, med sit

land, med jorden, med verdensaltet. Forstanden og den bevidste sjæl kan kun faa øie paa brudstykker af livet, *un coin de la vie,* men ved at lægge øret til den underbevidste sjæls rørelser kan der blinke lys over selve livet, livets dybe mysterium.»

«Sensitiva Amorosa» er vel det første merkeligere budskab herom i Norden. Den halvromantiske retning, som nu, paa forskjellig vis, erklærer sig villig til at ta det litterære overherredømme iarv, har imidlertid bragt saare lidet af den aandelige værdi som «Sensitiva Amorosa». Lad saa være, at den lidt høitidelig melankolske verdensmandstone, Ola Hansson i egenskab af «på-måfä-flanör» gjerne benytter i disse smaa fint tilskaarne beretninger, undertiden kan gi dem en vis uægte glans, en glans som af blankt fernis, — — det finder maaske sin forklaring i den svenske svaghed for det velklingende foredrag; det røber sig ialtfald hurtig som en ydre manér, der ikke kan betage dette sjeldne lille kunstverk noget af dets betydning som et sikkert og dybt greb i det menneskelige hjertes irgange. — — Det er behageligt at vende tilbage til en bog som «Sensitiva Amorosa», naar man har gjennemgaaet

endel af, hvad den saakaldte nyromantik i Norden i de seneste aar har bragt af flad kunst. Naar man ser en kunstner af den formevne som Hamsun fornøie sig med en saa aandsfattig indianerleg som den, hans fantasi bedriver i «Pan», — naar man finder Johannes Jørgensen ifærd med at ofre gyldent bronceanløbne eller blegt fosforlysende digte til den hellige jomfru, eftersom hans franske faddere nu har opsøgt hendes selskab (for enkeltes vedkommende som et sidste incitament) — naar man iagttar den række af unge aandshelte, med trompet ved bælte, der laaner det nødvendigste udstyr fra Vilhelm Krag og Obstfelder for at kunne delta i jagten efter de vises sten, — — har man lidt vanskeligt for at forsone sig med, at den uddybning af naturalismen, der i Norden indvarsledes ved bøger som «Sensitiva Amorosa», for en ikke ganske uvæsentlig del har artet sig paa ovennævnte maade.*

* En ikke liden del af vor yngste litteratur lider under denne aandsfattigdom. Det gjælder baade den digtning, der har et nyromantisk anstrøg, og den mere naturalistiske. Hos denne sidste er det fortrinsvis ubetydelige og uinteressante emner, der behandles. Der er faa, som gir sig ikast med større opgaver. Den formelle udførelse er undertiden fortrinlig, men der er ofte intet ved indholdet, som fortjener

Ligeoverfor en foreteelse som «Sensitiva Amorosa» ligger det nær at spørge efter de litterære impulser. I. P. Jacobsen har Ola Hansson som saa mange af de unge beundret med udbytte, og man turde vel anta, at læsningen af Baudelaire ikke har været uden indflydelse paa hans aandelige tilstand under forfatterskabet; men jeg vover dog ikke at pege paa nogen enkelt kunstner, der har havt særlig betydning for «Sensitiva Amorosa». Den er, i høiere grad end den meste moderne digtning, et originalt arbeide, udsprunget af en paa samme tid forfinet og oprindelig mands intimeste følelse, — samtidig et udslag af den nye aandelige stemning, som ved den tid allerede laa i luften. Men for at faa det rigtige indtryk af bogen, maa man endnu være opmerksom paa det særegne forhold mellem «Sensitiva Amorosas» digter og hans hjemland. Man føler allerede i «Sen-

dybere opmerksomhed. Paa maleriets omraade er de bekjendte tre tagsten forlængst en mythe, men forfatterne maler dem endnu. Mest ærgerligt er dette, naar man nu og da kan iagtta det hos virkelige begavelser som Kinck, der efter det magre debutarbeide «Huldren» har bragt os et saa kraftigt verk som «Ungt folk». Hans sinte slaattekarl, der mejer ned hønsene med sin ljaa (skisse i «Tidssignaler») er typisk for denslags nødtørftig, grov aandsføde.

sitiva Amorosa», hvad der træder end tydeligere frem i flere af Hanssons senere verker, at de sterkeste magter i hans sjæleliv, hans «lifsångst», den dybe sørgmodighed, som undertiden langsomt og længe tar ham fangen, undertiden pludselig overvælder ham, at disse magter staar i en hemmelig korrespondense med den skaanske slettenatur. Forholdet mellem Hansson og hjemjorden er af en særegen inderlighed. Undertiden bæres det af en blid, stille hengivenhed, en ubevidst ømhed, — det minder om forholdet mellem mor og søn. Undertiden er der noget, som ligner elskov, i denne urolige, heftige kjærlighed, der aldrig kan komme gjenstanden nær nok, aldrig tilstrækkelig føle, at de to hører sammen. Har man faaet et indtryk af de intime bevægelser, Hanssons samliv med den skaanske natur kan fremkalde i hans sind, vil man lettere forstaa stemningerne i «Sensitiva Amorosa», hvor man møder den samme sensibilitet paa det erotiske omraade. Man ser baade den uberørte oprindelighed og den nervøse paavirkelighed, som man møder ved siden af hinanden i «Sensitiva Amorosa», i en ny belysning, en større sammenhæng.

I «Reisen hjem» (s. 294) er der nogle linjer,

som maler os en stemning fra en vinter i ensomhed derude paa den skaanske slette: «— — Værst var det, naar kvælden kom, og skumringen indfandt sig efter en af disse Skånes blide, stille, mørke vinterdage, med en melankoli uden grænser og uden bund. Da mistede livet og altsammen sin mening for ham; og han syntes, han var tilovers i alle retninger. Ti alt det, som laa der overalt omkring ham, den graa luft, den vide horisont, den flade slette, pilevoldene, landskabet, naturen, — det var altsammen det, som han elskede, men som han ikke kunde naa, det var ligesom en kvinde, der i sin jomfruelig ubevidste længsel, i denne længsels sørgmodige lykke, laa og ventede paa ham, at han skulde komme til hende, men han kunde ikke komme, skjønt hans sjæl var fuld af længsel; — hvorfor?»*

* Sammenhold med ovenstaaende Jean de Néthy's karakteristik af forholdet mellem Ola Hansson og hans hjemland, som jeg hidsætter i originalens farverige ord: «La plaine scanienne, sa patrie, dont nous retrouvons partout en son œuvre la mystérieuse influence, et qui s'est pour ainsi dire subjectivée en lui. La singulière, l'oppressante tristesse, le désespoir morne, la douleur sourde, presque animale, qui se dégage de quelques-unes de ses pages, n'est ce pas la tristesse lourde, infinie de la vaste plaine en automne, quand enveloppée de son opaque brouillard jaune — le brouillard jaune, le brouillard scanien! — le lointain mugis-

— Det er under indflydelse af saadanne stemninger at «Sensitiva Amorosa» er bleven til. Desillusioneret og syg er Ola Hansson draget hjem paa landet, han samler sine indtryk af livet i en række poesier i prosa, fine og sterke stemningsessenser: «Sensitiva Amorosa». Ifølge hans egen tanke — sier J. de Néthy — skulde det være etslags testamente; istedenfor er bogen blit «den lyriske introduction, den psykofysiologiske nøgel til hele hans fremtidige virksomhed, en kompliceret sjæls intimeste dagbog».

V.

Mellem «Sensitiva Amorosa» og «Reisen hjem» udgir Ola Hansson en række mindre noveller: «Alltagsfrauen» (1891), syv studier over kvindelig psykofysiologi, «Kärlekens trångmål» (1892: Husvill, En Sommer-Episod, Hafsfåglar, Hos Huldran), «Fru Ester Bruce» (1893) og «Amors hevn» (1894: Amors hevn, Før giftermålet).

---

sement lugubre et monotone de la mer interrompt seul le silence mortuaire, comme «des gemissements venant on ne sait d'où mais qui resonnent ainsi que les notes assourdies de cette poignante inquiètante mélodie qui est la vie.»

«Alltagsfrauen» danner etslags fortsættelse af «Sensitiva Amorosa». Emnerne er ofte lignende, men anskues her fra et hovedsagelig fysiologisk standpunkt. Der er de af Hanssons studier, som kunde være forfattet af en læge, der vil skrive populært. Mere eller mindre komplicerede sjælelige og legemlige forstyrrelser i den kvindelige organisme gjøres af Hansson til gjenstand for grundige og skarpsindige undersøgelser. Da det klarlig er ham om at gjøre, at billedet blir saa fuldstændigt som muligt, er fremstillingen gjerne lidt overlæsset og tung. Disse vægtige psykofysiologiske specialafhandlinger danner et interessant materiale til studium af kvindeorganismen, samlet af en klog og dristig forsker; men de svarer mindre til vore forestillinger om litterær kunst i engere forstand. Grænserne mellem psykologisk digtning, kritik og psykologisk videnskab er jo flydende, og det tør altid være vanskeligt at si, naar en forfatter har forladt det æstetiske omraade. «Alltagsfrauen» befinder sig i periferien; studierne har store kunstneriske fortrin i stil og kolorit, men forfatterens fremgangsmaade er den samme som videnskabsmandens, naar han søger et grundlag for sin diagnose, og sygdomsfænomenet fore-

lægges paa nogenlunde samme maade, som en medicinsk professor vilde fundet det passende ligeoverfor sine studerende.

— — I «Kärlekens trångmål» møder man atter lyrikeren fra «Sensitiva Amorosa». «Hafsfåglar» lyser op ved en glad og frisk stemning, som man ikke tidligere havde bemerket hos Hansson. Man forstaar, at hans kunst havde flere strenge, end man oprindelig skulde formode. Og for hver ny digtning blir tonerne mangfoldigere og sterkere.

«Husvill» er en af de noveller, man bør læse for at forstaa Hansson. Han berører det samme emne i «Reisen hjem». Der løses den disharmoni, som virker oprivende i den «husvildes» liv. Det er striden mellem en bondesøns kjærlighed til det hjemlige og hans indtryk fra kulturlivet udenfor, som er emnet i «Husvill», — en følelsernes kulturkamp, hvor snart gamle instinkter, snart nyvundne interesser og sympatier har overvægten. Undertiden forekommer det den «husvilde», at han «pludselig er gaaet vild ved at vandre i en retning, stik modsat af den, hvori han havde sit maal». «Mine forfædre har slegt efter slegt, i hundreder af aar levet i en og samme gjerning, i en og

samme egn, paa en og samme gaard. De karaktertræk, de sjælssider, som bondens virke og den skaanske slettenatur fremelsker hos mennesket, — hvor maa ikke disse have vundet i styrke ved at nedarves i aarhundreder. Det er et fond, som er vokset i geometrisk proportion; det er en parallel til loven om den stigende hastighed hos stenen, som falder. Og nu havde jeg forsøgt at tvinge stenen til at falde langsomt, at falde skjevt, at bli hængende i luften. Jeg havde forsøgt at forandre min sjæls sammensætning ved at overstryge den med billeder, laante fra bøger, — at ændre dens naturbestemte form efter andre samfundsklassers ideal! Jeg havde ofte studset ved denne sandhed, men denne aften holdt jeg den i min lukkede haand som en fugleunge. Jeg havde begyndt med at undersøge, hvad der fandtes inde i den lede for alt, hvad byens var, — en smag som af øl, der har staaet natten over i glasset, — og jeg endte med at føle den navlestreng, som endnu bandt mig med uopløselige baand til min hjembygd.» Denne tilstaaelse, som fortælleren i «Husvill» gjør sin ven, har Hansson undertiden gjort sig selv, og skildringens tunge kraft røber, det er alvorlige tider, han da har gjennemlevet.

Den unge mands stridende tilbøieligheder kommer klart tilsyne i hans holdning ligeoverfor to kvinder, til den pige af hans egen stand, som er hans fæstemø, og til hende, der er inkarnationen af det friere og større kulturliv, han har lært at kjende. Der er etpar scener, som stiller disse tre menneskers indbyrdes forhold i skarpt lys. Det er den inderste og fineste væv i menneskehjertet, Ola Hansson her har naaet. Det er en af de knuder, som ikke pleier at løses, uden at en eller flere parter lider skade paa sin sjæl. Det er personlighedens blod, dens saft og liv, det her gjælder.

«En Sommar-Episod» har ingen sterkere personlig tone. Det er en sommersaga som mange andre, fortalt uden sindsbevægelse og uden dybere karakteristik. Den konversation, ingeniør Björkman indleder med frøken Sigrid og læseren, er ikke meget ualmindelig og ikke meget interessant, og den maade, hvorpaa han afbryder sin sommerfornøielse, gjenkalder i ens erindring en række fysionomier, tilhørende ikke altfor «finkänslige» unge mænd, der paa lignende vis har sagt sin «pige for sommeren» adjø. Den kraftige prototyp for dem alle er Rodolphe Boulanger i «Madame Bovary». Hr.

Björkman synes at tro, at han er mere end vanlig hensynsfuld ligeoverfor den unge pige, han har beæret med sin sommerkjærlighed; han sidder en halv nat og gjør sig regnskab for sin handlemaade: «— han ville också vara en fri fågel. Han ville älskas utan öfverläggning och utan baktankar, med en stolt och obekymrad kärlek, som icke frågar efter någonting som helst utom sig själf och den älskade, hvarken efter föräldrar eller syskon eller konvenans eller konsekvenser.» Og han begunstiger sin Sigrid med et velskrevet brev, hvori han beder hende: «Ryck upp smärtans bränn-näslor, skamsenhetens tistlar, syndkänslans tusenartade ogräs, och vattna den rätta planten, den enda som är värd att änsa, — vårt goda, vackra sommarminne.» Sammenholdt med denne veltalende ingeniør, der viser sig som den rette sjælesørger for sin forførte pige, virker Rodolphe Boulangers usminkede brutalitet forfriskende.

Der er en nattestemning, som indleder «Hos huldran». Den har en vis lighed med en anden nattestemning i «Ester Bruce». Den levende centrumsfigur i disse nattelandskaber er en «paasadlet hest, som bunden stamper med sin ene fremfod i marken. Det er, som

om den allerede længe har ventet paa sin rytter og har mistet taalmodigheden.» Dens herre aflægger et besøg hos sin elskerinde. Den store nattestilhed overvælder en i dette billede, der er et lidet kunstverk for sig; det virker øieblikkelig og slaaende, fantastisk og hemmelighedsfuldt, det vækker ubestemt truende anelser, en nysgjerrig ængstelse, der spænder sanserne. I nærværende novelle er billedet introduktion til den djerve skildring af en kvinde, som man træffer to eller maaske rettere tre gange i Hanssons digtning. Hun er det fordærvende, tilintetgjørende i kvindenaturen, det som fortærer og forbrænder, det som udhuler manden, til han er blit en skal uden kjerne. Hun er den raa og umættelige kvinde, der synes kun brynde og rovbegjær. Men den mand, der engang er kommet inden hendes rækkevidde, suger hun til sig med fangarme, som ikke slipper taget. Hun er i slegt med enkelte af kvindetyperne i Strindbergs digtning og med Zolas Nana, hun er som denne det aabenbarede kjøn, men hvilken forskjel mellem «huldrens» mørke og bestiale raahed og Nanas smilende brutalitet! — Det heder i «Dödsdans» («Sensitiva Amorosa») om en kvinde, der er den samme som «huldren»:

«En uveirsaften i marts traf han hende alene hjemme. Hun halvt laa inde i en vinduesfordybning, og han satte sig ved hendes fødder. Martsvinden fòr ned gjennem gaderne, buldrede i døre og knirkede i skilte. Hendes tilbagebøiede ansigt havde det flakkende lygteskin over sig, han saa hendes øine som to fosforblinkende striber, pludselig følte han en skjælvende haand stryge henover hans haar, han slog armen om hendes liv og stirrede, i angstfuld spænding, stivt ind i hendes smil, som laa stivnet og dødt om de farveløse læber, spøgelseagtigt i lygteskinnet, hun skalv med klaprende tænder i hans arme, og med ét saa han, ligesom langt borte, inderst derinde paa baggrunden af smilet, et billede, en tumlende orgie, en uhyggelig dødsdans mellem lange benrade af mænd og nøgne Jordaenske kvindeskikkelser.»

I «Huldren» er billedet mere udført. Der er en mægtig uhygge i skildringen af den unge mands følelsesliv, fra han kommer i huldrens magt, indtil han som et halvvisnet lig slipper ud af hendes favntag.

«Da han fandt sit gamle jeg igjen, manglede der noget, som huldren havde taget, — et noget, der ikke var et bestemt organ, men selve det ubestemmelige og allestedsnærværende væsen, som er livsevnen. Etsteds inde i ham, just de dyb, hvor sjæl og legeme er ét, var der opstaaet et tomrum, koldt og mørkt, og just her, hvor der nu var tomrum, koldt og mørkt, havde fordum staaet arnen med livets ild. Han levede et liv, ligt deres, der har knækket rygraden: i det ydre kan intet sees, og overgangsstadierne melllem liv

og død er umerkelige, de taler og lever, men livet svinder som aromaen i en aabentstaaende parfymflacon.»

Endnu en tredie gang faar man et glimt af denne kvinde. Det er lille Jörans utro frue i «Ester Bruce». Hun er en bifigur, og om hendes magt tales der ikke, men der er det samme glubske udtryk i hendes ansigt; afstamningen er tydelig den samme.

— — «Fru Ester Bruce» er et stykke harmonisk kunst, en fin og stilfærdig, lidt høstlig bleg poesi. Det er en bog om en kvinde, som skuffelsen tidlig har modnet, som er blit gammel i de unge aar — en nobel og helstøbt kvinde; hun er kommet til ro i et jevnt og stille tilbagetrukkent liv, hvor alt samler sig om hendes datter, den eneste glæde, et ulykkeligt ægteskab har bragt hende. Men saa oplever hun at møde en mand, der blir glad i hende og er hendes kjærlighed værd. Hun føler sig inderlig vel i denne mands nærværelse — føler, at deres intimeste sympatier stemmer sammen — føler, at lykken endnu engang banker paa hendes dør. Men hun tør ikke, vil ikke — for han er ung, og hun er jo allerede gammel: hun har nu «for lidet at gi til den, som man aldrig kan gi nok». «Man tror sig saa sterk, naar man er saa ung,

men aarene kommer og gaar, og man lærer dog engang, at aarene faar bugt med alting,» siger hun til ham i den vemodig vakre samtale, hvor de to fortæller hinanden, hvad de længe har følt, «det er just det, som jeg aldrig vilde kunne taale: at forraadet ikke slog til. Da vilde jeg si til mig selv: Det er dig, som har havt for lidet at gi.»

«— Han taug og der blev en pause. Hun tog sin haand fra hans, og der faldt som en skygge over hans ansigt.»

«Og om vi da engang,» sa han tungt og bittert, «efter mange aar mødes igjen, ensomme begge to, og livet snart er slut for os, — har vi da havt det bedre?»

Hun laa en stund stille og ligesom tænkte efter —.

Saa reiste hun sig og sagde smilende, medens hendes øine blev røde af frembrydende graad:

«Du blir vel ikke ensom —.»

Hele bogens stemning — grundtonen i forholdet mellem Ester Bruce og Lars Åkesson — ligger igrunden udtrykt i nedenstaaende faa linjer (s. 123). En sommernat: hun er lige kommet hjem fra et selskab. Hun har forstaaet udtrykket i Åkessons øine:

«Fru Ester skiftede selskabsdragten med sit peignoir, løste haaret og satte sig ved vinduet. Hun havde gjort det altsammen ganske langsomt, ganske mekanisk, ligesom halvt i søvne. Nu blev hun siddende med haanden under hagen og stirrede ud for sig — længe, længe. Engang fór der noget igjennem hende, noget fornøieligt, et minde — hele ansigtet lyste op i et smil, og hun saa nysgjerrig forbauset ud for sig, som om det stod der synligt foran hende. Rystede paa hovedet, rystede og rystede, hjertelig skjelmsk, som til et barn, der glæder sig over noget vakkert. Tilsidst faldt der som en skygge over hendes ansigt, en dyb skygge, altid dybere, altid mørkere. Hun trak pusten dybt og langt; og med en uendelig træt bevægelse strøg hun sig over øinene. Og det ansigt, som derefter kom tilsyne med indsunkne øine og halvaaben mund, var med ét bleven ti aar ældre.»

— Hvad der gir «Fru Ester Bruce» dens største tiltrækning, er den kjærlighedens rene poesi, som gjennemtrænger den. Lars Åkessons kjærlighed — hans længsel, da han for nogle dage maa reise bort og ikke har anledning til at træffe hende — den ømt kjærtegnende maade, hvorpaa hans drømme sysler med hendes billede — alle disse tusen vakre, næsten barnslige smaating, der gjør kjærligheden til det, den er, — alt det træder en i Ola Hanssons fortælling saa sart og blidt betagende imøde, at man lidt efter lidt væves ind i den samme stemning.

— — I «Før giftermålet» anslaar Hans-

son en humoristisk tone. Det er studenterlivet i Lund, der fortælles om, og forfatteren har her gjort sine iagttagelser med udbytte. I denne novelle og i «Reisen hjem» er der samlet en række livlige træk, skarpt trufne figurer fra den gamle universitetsstad, som vil være af værd for fremtidige kulturhistorikere. I «Før giftermålet» er navnlig de tre studerende herrers landsbesøg, — hvorunder den ene skal søge sig en frue, der kan opfylde den dobbeltbestemmelse at være en hyggelig livsledsagerinde og en betryggende støtte for de tre venners af veksler underminerede økonomi, — fortalt med vindende gemytlighed. Fortræffelig er skildringen af den landlige selskabelighed. — Kaster man et overblik over Hanssons novellistiske virksomhed, blir man slaaet af hans talents alsidighed. «Husvill», «Hafsfåglar», «Hos Huldran», «Før giftermålet» er alle holdt i forskjellig tonart. Den dystre tyngde, der behersker «Hos Huldran», mødes i «Hafsfåglar» af en freidig ungdomsglæde, og den oprevne livstvil i «Husvill» er i «Før giftermålet» veget for en klog, luntsmilende sindsligevægt, der gjør godt og beroliger. En mand, med rigt og broget vekslende følelsesliv, med snare stemninger,

undertiden med feber i blodet, undertiden kjølig og klar, en mand, man ikke blir færdig med hverken idag eller imorgen, en dristig, haardhændt forsker og en lyriker med øre for livets sarteste og inderligste melodier, et barn af folket og et indtil det perverse raffineret kulturmenneske, djerv og fintfølende, — staar han blandt beslegtede i en forgrundsgruppe af tidens mænd som en af de betydelige.

— Der er endnu to af Hanssons mindre noveller at nævne. Det er «Amors hevn» og «Veien til livet»; den sidste er blevet til efter «Reisen hjem», er trykt i «Tilskueren» mai 1894 og vistnok et brudstykke af et større verk, som turde være i vente. Jeg vil derfor i det følgende kun kortelig berøre denne lille fortælling, der hører til det merkeligste, Hansson har skabt. Sjelden tiltrækkende er ogsaa «Amors hevn,» beretningen om den afgjørende krise i en ung piges liv, som sent er vaagnet, og som samler hele sin kjærligheds styrke i sin følelse for en mand, med hvem hun aldrig kommer til at veksle et ord om kjærlighed. I en samtale, adskillige aar efter, med en gammel beundrer, der tror, at hun har gaaet

saa temmelig uanfegtet og kold gjennem livet, heder det:

«Jeg kom fra eder, hvor Johanne sad og sang en sentimental vise, bare fordi du skulde reise til Lund. Jeg gik indom Kjersti, hvor de sad og sultede paa sin ungdomskjærlighed. Jeg fandt det ene latterligt og det andet dumt; og da jeg gik hjem om aftenen, alene, sagde jeg mig dette i min egenretfærdighed. Og da jeg saa kom hjem, sad h a n der.»

«Han?»

«Ja. Manden. Manden for mig.»

«Der v a r altsaa alligevel en mand med i dit liv, Mathilde,» sagde han mildt spøgende. «Saa k o m han alligevel tilsidst!»

«Ja, han kom. Og som han kom, saa gik han. Og ingen vidste om, at han var kommen for mig og gaaet igjen, hverken du eller Johanne eller min bror, ikke engang han selv, — ingen uden jeg. Og for mig har det været, som om det ikke var et menneskeligt væsen, der saaledes var kommet og gaaet over min vei. Jeg har aldrig siden kunnet fiksere hans ansigtstræk for mig og sige, at saadan og saadan saa han ud; det eneste, som er blevet tilbage, og som lever endnu, og som jeg idag føler lige sterkt som da, det er indtrykket af ham, det, som jeg merkede allerede i det øieblik, da vi første gang hilste paa hverandre inde i mørket. Han gik igjennem fjorten dage af mit liv, ikke som et væsen ligt de andre, men som en kraft, en susende flamme, i hvis hvirvel jeg droges ind. Og derfor kan han nu være baade død og begraven, hvad han ogsaa er, og leve alligevel, i mit indre, i det, hvormed han har fyldt mig; for d e t er ét

med mig, og det ene kan ikke skilles ud fra det andet, og det kan først dø med mig.»

«Veien til livet» er en historie om en rekonvalescent, der vaagner til livet igjen; i dette nye liv er det indtrykket af en kvinde, hvorom alle de andre livsindtryk samler sig, og hvoraf de suger næring. For ham, der vaagner, blir denne kvinde en hemmelig kraft, det nye blod i hans aarer, den nye styrke i hans sjæl. Men da han reiser, er der endnu intet skeet mellem dem, og ude i den verden, der aabner sig for ham som for en gjenfødt, kommer hun til at staa fjernere. Men ogsaa for hende var han, der reiste bort, blit den varme, livgivende kraft, og for hende blir skilsmissen «et pust af døden». Da han reiser bort, er det med hendes sundhed, han reiser, — det er livet, hun mister.

Hvor vakkert og træffende er ikke rekonvalescentens første livsfølelse gjengit i disse ord:

«Det er først det, at verden er bleven som ny for ham. Den verden, i hvilken man efter sygdommens mørke vaagner op, er en ganske anden end den, der forsvandt i mørket, som lagde sig om en. Den viser sig for en, som et land skab viser sig, naar man bukker sig ned og ser det omvendt. Det bliver da som nyt — farverne er sterkere, konturerne skarpere, forholdene bestemtere, en ny helhed af lutter nye

enkeltheder. Saaledes ogsaa for rekonvalescenten: alt, verden, livet, menneskene, deres udseende og stemme, alle sanseindtryk, drømme og tanker, alt er som fornyet. Man nyder med friske sanser — som barnet; man føler sig som et nyt menneske, ikke blot udvortes, som naar man har aflagt en gammel dragt, der var slidt og smudset, saa man var kjed af den; nei det er, som om man har skudt ham, som om hver partikel af ens væsen, legeme og sjæl er bleven befriet fra sit gamle skal og har faaet en ny, hvorunder den skjære, fine, rosenhvide hud atter har dannet sig. Verden er bleven vakrere, selv er man bleven bedre. Og alt dette fuldbyrder sig under en stemning af glæde i sjælen, som dog er merkværdig stille og sval, ja næsten vemodig. Thi dette gjenkommende liv stiger som en gryende dag i ens væsen, er som en solopgang, men en solopgang paa en af vaarens første dage, naar træerne endnu staar i knop, og de første grønne spæde spirer titter op af den nøgne jord.

For ham, der sad her dag efter dag i sin lænestol foran det aabne vindu, havde imidlertid dette stemningsspil en dybere farve. Thi det var ikke blot livet i almindelighed, der vendte tilbage i ham. Det kom med hele en lidenskabs voldsomhed, en lidenskab af en egen art, uden uro og smerte, men en ublandet jubel, en lykkefølelse af at have fundet selve sundhedskilden — det kom som en kjærlighed, kjærligheden til selve livet, dog ikke det liv, han følte vælde op fra dybden i sit eget indre, men det, han saa udfolde sig og blomstre i et andet væsen, livet eller livskraften, som den vandrede omkring dernede i skikkelse af en ung kvinde i rød morgenkjole og med et stort, blondt haar . . .»

VI

Indholdsfortegnelsen i «Reisen hjem» gir os saa nogenlunde bogens udviklingsgang; første del omfatter 1) studenterdagene i Lund, 2) landlig kjærlighed, 3) sturm und drang i Stockholm, 4) uden kurs, 5) krachet; anden del: 1) ensom, 2) stængte horisonter, 3) ud, 4) hjemme.

Der er en liden scene fra bogens allersidste blade, som gir nøglen til «Reisen hjem». Det er selve den ledende magt i Truls Anderssons liv, den dunkle grundvold i hans væsen, som her træder os imøde. Efter lang omflakken er han vendt hjem til Skaane med sin hustru — vendt hjem i troen paa, at der, i hans hjemland, maa den gjerning findes, som kan fylde hans liv; «det maatte dog være hovedsagen: at virke tilbage paa den plet af jorden, hvis sjæl man gik og bar paa, at se sin aand straale ud i det milieu, som var dens naturlige, — følelsen af at høre sammen med moderjorden, hjemfølelsen . . .» — — «Hans eget intime jeg og et stort alment maal smelte sammen.» Opholdet hjemme blir en skuffelse. «Var han da kommet bort fra alt det, som havde baaret ham oppe hele hans liv?» «Sentimental journey

— — han kom til at tænke paa den aften, han var reist fra Ringsjön ind til Malmö, og ikke havde fundet det ubestemte, han søgte, det ubestemte og ubestemmelige, og havde staaet ensom og grublende ude paa havnemoloen, efter at han var gaaet fra sine venner og ikke havde fundet sig vel nogetsteds. Som hin reise, saaledes ogsaa denne. Og saaledes havde det været hele hans liv. Sentimental journey, sentimental journey.» Og nu gik han atter ensom og grublende, midt i sin hjembygd og vidste ikke, «hvor han hørte hjemme». Der gaar nogen tid i utilfredsstillet grublen, indtil den ro og klarhed, han har søgt, en dag kaster lys i hans sjæl. Og som ofte hos Ola Hansson falder dette lys pludselig, et lynsnart blink splitter mørket, han staar et øieblik uformodet ansigt til ansigt med sit inderste jeg, og han ved, hvad det «ubestemte og ubestemmelige» var. Han gaar en septemberdag i skumringen sin regelmæssige tur. «Paa den ene side af veien hæver sletten sig mod horisonten; og der ude i vest gaar netop solen ned, og den sorte jordlinie staar fin og skarp mod den broncegule aftenrøde. Og i silhouet mod denne, frit mod luften, ligesom vokset op af marken og sammenvokset med denne, staar en

kvinde. Truls kan følge hver linie i den unge skikkelse, hele silhouetten af den ene haand og ansigtets profil.

Og sværmeren, grubleren, der er stanset som foran en aabenbarelse, faar med én gang svaret paa det spørgsmaal, han har baaret paa hele sit liv, det spørgsmaal, der var hans liv. Skikkelsen staar ubevægelig, stum og ubevægelig; intet andet er at øine og intet at høre, uden hun og han, og naturen og aftenen. Det er ham, som om den ubevægelige skikkelse derborte var selve jordaanden, der var steget op til ham af den skaanske jord i skumringen og havde taget en kvindes ham, for at vise sig for ham, hvis dæmon, hvis lykke og skjæbne hun var, for saaledes at løse ham af fortryllelsen. Thi hun var ikke en almindelig jordisk kvinde, men hans egen længsel og drøm, der for første gang havde faaet form — det Skaane, han altid bar inde i sig, og som han altid skulde bære inde i sig, det som ikke kunde berøves ham, hvor han saa gik hen i verden, og som maatte følge ham og vilde aabenbare sig i den mindste ytring af hans aand, fordi det var selve det enhedspunkt, han søgte. Og han vidste, at det var derfor, hans sind var bundet til hans hjemstavn, at det

skulde være der til hans egen indre udvikling og ikke til ydre arbeide paa andre, det skulde være det dybe kildevæld til hans egen aands vækst i liv og digtning, saa alt, hvad han skabte, han selv og hans verk skulde komme til at staa mod tidens himmel som skikkelsen derborte, vokset op af den skaanske jord og et med den, men fri mod luften, med slettelandets skarpe silhouet mod det skaanske høstlandskabs broncegule aftenhimmel. Og den, for hvem hjemjordens dæmon engang har vist sig, ham følger hun, med eller mod hans vilje, som fylgje gjennem livet, synger hans sange og gjør hans daad, vælger den kvinde, han tager, og lever sit evighedsliv videre i de børn, han faar, samt værner som sagaens ægte fylgjer om hans gode navn, naar han selv vender tilbage til den hjemjord, hvoraf han engang er gaaet frem. Hjemme eller borte — det var uden betydning; thi Skaane — det var jo ham selv, som han stod og gik, levede og drømte — levende og voksende i ham.»

Det, som her taler, er sjælen i Ola Hanssons digtning. Og i «Reisen hjem» klinger disse toner overalt, snart klarere, snart dunklere, snart rene, snart brudte, i længsel, i sorg og i glad hvile. Det er grundmelodien i et helt ungdoms-

liv, fuldt af uklar søgen, et ofte stormende ungdomsliv, hvor Truls Andersson først langsomt og efterhaanden, ofte skuffet, ofte saaret i sin bløde og tillidsfulde modtagelighed, naar frem til sit eget. Der er mange skarpe dissonanser; det er ikke alt, som er vakkert; men gjennem alle stridende indtryk, gjennem uro og usikkerhed vinder han omsider den store og dybe fred, der vel ogsaa kan forstyrres, men ikke længe — den fred, der er det samme som aandelig ligevegt, som sjælens harmoni. — For den, der opmerksomt har fulgt Ola Hanssons digteriske udvikling, er «Reisen hjem» ogsaa af den grund af særegen interesse, at man i de brydninger, vi iagttar i Truls Anderssons liv, stadig kan gjenfinde de samme aandelige dispositioner, hvoraf flere af Ola Hanssons tidligere verker er fremgaaede. Den ærlige omhu, hvormed kunstneren overalt søger at gribe det egentlige og bestemmende i alle udviklingsstadier, vil først den rigtig kunne værdsætte, der kan kontrollere «Reisen hjem» ved et nøie kjendskab til de tilsvarende udviklingstrin i hans forfatterskab. Og den forvandling, Truls Andersson gjennemgaar i «Reisen hjem», er just ligesaa gjennemgribende, som den, der er foregaaet med Ola Hansson fra «Dikter»

og «Notturno» til «Reisen hjem». Og samtidig føler man, at hans inderste individualitet har bevaret sig intakt; inderst inde i «Dikter» klinger, endnu spæd og sørgmodig længtende, den samme grundtone, der i langt mægtigere og livsmodigere rythmer bølger gjennem «Reisen hjem». Det er en sterk udvikling, kunstneren har gjennemgaaet; det er, som om hver en af de kampe, han har gjennemkjæmpet, har ladet ham fremgaa mandigere og mere selvbevidst. Og det synes, som om med den voksende styrke ogsaa hans syn paa livet er blevet lysere. Styrke, en erfaren og prøvet mands livsmod, indre harmoni, er de indtryk, hvormed man lægger bort «Reisen hjem».

— «Reisen hjem» er en bog om en ung mands udvikling som menneske og som kunstner. Bogen har det store fortrin fremfor mange kunstnerromaner, at det er mennesket, ikke kunstneren, som stadig træder i forgrunden. Forfatteren æstetiserer mindst mulig, og selv i det opgjør med naturalismen, han efter bogens plan finder sig forpligtet til at levere — efter min opfatning en mindre vellykket episode — er det mere ved ydre smaatræk af livet, end ved æstetisk polemik, han søger at virke. Et desto fyldigere indtryk

af Ola Hanssons kunstneriske standpunkt faar man gjennem selve maaden, hvorpaa livsbilledet i «Reisen hjem» fremkommer. Det materiale, hvoraf hans verk bygges, henter han ikke saameget fra den ydre, mere haandgribelige virkelighed, fra de fysiske og psykiske fænomener i den menneskelige organisme, der er nærmest og lettest tilgjængelige, fra de sjælens egne, den almindelige psykolog hyppig har gjennemstreifet, som fra de dunkle dybder, der danner organismens store grundvæv. I «Reisen hjem» søger forfatteren stadig ind i disse dybder; der finder han forklaringen til gaaderne i sit eget væsen, og staar end meget uopklaret tilbage, saa lykkes det ham i ethvert fald, medens han saaledes fordyber sig i sit jeg, at kaste interessante streiflys i den menneskelige organismes mest indviklede maskineri. Saa planmæssig og bevidst som Ola Hansson har, mig bekjendt, ingen moderne kunstner forklaret en livsførelse som den i «Reisen hjem» ud fra de hemmelige bevægelser i underbevidstheden. Allerede dette gjør «Reisen hjem» til et ganske merkeligt arbeide. Forsaavidt man uden at differentiere begreberne kan tale om romantik og naturalisme som to store, vistnok rummelige, men dog temmelig bestemte

kunstretninger, vil Ola Hansson ligeoverfor disse, — og inden sin samtlige produktion intetsteds tydeligere end i «Reisen hjem» — indtage en særstilling, der maaske vil falde sammen med det centrale i en hel ny kunstretning. Med romantikerne har han tilfælles foragten for det kolde og falske dagslys, der kun belyser overfladen og kun taler til de mere nykterne dele af den menneskelige sjælsvirksomhed; som romantikerne søger han indad, til sjælens mørkere skakter, til gemyttets hemmelige irgange, til stemningslivets dybe skygger. Hvad «gemytslivet» i sin tid var for romantikerne, er til en vis grad «stemningslivet» for Ola Hansson. Men han fjerner sig ogsaa i flere henseender langt fra romantikerne. Han søger ikke, som ialtfald mange af disse, udenfor mennesket, til ubestemte skjæbnemagter eller til spøgelser, dels for at forklare sig livet, dels for at give det farve; — han har fremfor alt intet af romantikernes vilkaarlighed, naturalisternes sans for en sand og lovbunden virkelighed er ham dybt indgroet; han interesserer sig mere for realiteternes liv end for det frie fantasiliv, romantikerne skabte sig i kunsten. Sin teknik har han taget i arv fra naturalismen; og det mest

betydningsfulde dogme, denne har bygget paa, milieuets indflydelse, er gaaet faa kunstnere mere i blodet end just Ola Hansson; men det optræder hos ham i en uddybet form, som hjemjordens dæmon. Følelsen af, at den menneskelige tilværelse er knyttet til jorden, at den menneskelige aand forgjæves vil søge at emancipere sig fra denne — følelsen af, at vi hører sammen med denne jord, der engang vil tage os venlig i sin moderlige favn — er en af grundtankerne i «Reisen hjem», en tanke, der giver ham tryghed og hvile.

Forestillingen om at høre sammen med hjemjorden er beslegtet med en anden forestilling, som ogsaa træder en fuldt udviklet imøde i «Reisen hjem» — racefølelsen, den germaniske racefølelse. Ola Hansson er maaske sterkere greben af pangermanismens ide, end han selv ved af. Det er meget i hans indtryk fra den nordtyske, den skaanske og den norske bondestand, i hans betragtninger over de lig-heder, han finder, — som tyder herpaa. Og der er i hans forkjærlighed for Sydtyskland, dette det ældste germaniske kulturland, for de samme egne, som i sin tid Tieck og Wackenroder til-bad, en varme, som kun kan forstaaes som

fremgaaet af en udvidet nationalfølelse. Og er det noget moderne verk, hvorfra Ola Hansson har hentet impulser, saa er det «Rembrandt als Erzieher».

Der er en omstændighed, som forklarer, at Ola Hansson maaske lettere end de fleste nordiske kunstnere har faaet interesse for et stort pangermanisk kultursamfund som den høiere aandelige enhed, hvori de mange germaniske nationer kunde finde hverandre og virke paa hverandre. Det er hans skaanske nationalitet. Han er først og fremst skaaning, han er stolt af sit hjem og behandler høisvenskerne og Stockholm med en vis overlegenhed. Og i virkeligheden er Ola Hansson ikke udpræget i sin svenskhed; man vil i landets litteraturhistorie vanskelig finde en digter, til hvem han staar i intimere slegtskabsforhold. Han staar den danske kultur næsten lige nær, hvad der ikke er besynderligt. Oprindelig dansk som Skaane er, befinder det sig i livlig rapport med sit gamle moderland. Og den studerende verden i Lund, hvor Ola Hansson tilbragte endel af sine første udviklingsaar, er vel hjemme i Kjøbenhavn. Selv har Hansson oftere opholdt sig der og synes at omfatte denne by med større velvilje, end man kan

iagtta i hans omtale af Stockholm. Det er derfor ikke forbausende, at en mand, der strengt taget betragter Skaane og ikke Sverige som sit egentlige hjem, og som i forskjellige germaniske lande har følt racesympatien, tænker sig det større aandelige fædreland, hans virksomhed naturlig søger sig, ikke som svensk, men som pangermanisk.

— Den kunst, som havde størst indflydelse paa hans første udvikling, turde vel ogsaa være dansk og ikke svensk. I. P. Jacobsens digtning og G. Brandes' kritiske veiledning synes at ha været betydningsfuld for ham, ligesom for saa mange af Nordens unge kunstnere. Ved siden heraf beundrede han i høi grad Strindberg. Betegnende er i saa henseende den lille historie om deres første møde, som han gjengir i «Det unge Skandinavien». Imidlertid kan det ikke sees, at Strindberg har øvet nogen dybere indflydelse paa Hansson. Vel saa befrugtende har maaske derimod hans interesse for en anden ældre svensk digter, Almqvist, været for ham. Ligeoverfor Strindberg staar han for tiden ret kjølig. Det samlede og harmoniske, der nu præger Ola Hanssons virksomhed, staar ogsaa i grel modsætning til Strindbergs splittede og forvirrede

genialitet. Særdeles karakteristisk for begge er den omtale, Hansson gir Strindberg i «Tolke og seere»:

«Jeg skal endnu anføre *Strindberg*, da tidstypen hos ham frembyder sig særegent skarpt paa et specialomraade, nemlig det intellektuelle. Hvad er denne kolossale og som et forraadsmagasin overfyldte hjerne andet end et kaos, hvor alting trænges, stødes, puffer sig frem, slaar kuldbøtter — en orgie af ideer, et maskeradeoptog af alle samtidens tanker, et slagfelt mellem tankemasser uden leder. Alt indvirker sukcessivt paa denne hjerne; det ene er præcis lige nyt som det andet og griber med samme styrke; intet kan knytte sig til noget, som allerede er stabilt, og intelligensen kaster sig fra den ene ide over i den modsatte uden formidling, uden overgang. En ny tanke eller en ny iagttagelse, hentet fra en bog eller direkte fra livet, omformes øieblikkelig i denne hjerne til en ny sandhed, en absolut sandhed, den ene sandhed, en fiks ide. Den eneste form, hvori denne hjerne, der er ude af stand til paa en og samme tid at omfatte og beherske mere end en eneste række ideer eller en eneste gruppe af fakta, kan opnaa eller udøve magt, er monomanien. I overenstemmelse hermed har udviklingsfiguren hos Strindberg i særegen grad individuelt gjengivet udviklingsfiguren hos vor overbebyrdede, instinktløse og derfor konfuse tid. Strindbergs samlede produktion giver blot et billede af en kamp, en uafladelig kamp paa liv og død, mellem fiendtlige elementer, en uophørlig stigen og synken af vegtens tvende skaale. Strindberg har efter tur fanatisk prædiket de mest forskjellige verdensanskuelser, for dernæst lige fanatisk at bekjæmpe dem. Han

har været efter hinanden pietist, anarkist, skeptiker, socialist, Nietzscheianer. For tiden et han overmennesket, der kjæmper mod Vulgus og Eva, den store hjernes selvkaarede hævner ligeoverfor proletarmusklerne og kvindelisten. Og sandsynligvis skal han komme til at omfatte og bekjæmpe endnu andre idealer. eftersom saadanne vil dukke op i tiden. Dette er i ungdommen det naturlige, men naar det varer hele livet igjennem, røber det en indre organisk feil, mangelen af et individualitetens tyngde- og ligevegtspunkt. Denne hjerne, hvis hele udvikling bestaar alene i en endeløs række af neutralisationseksplosioner mellem modsatte elektriske strømme, er som en mikrokosmus af nutiden — af denne nutid, i hvis urolige og grumsede bølgebrydning *Böcklins* kunst hæver sig som en antikens sagaø, belyst af sydens sol og med en sydlandsk blaa himmel over sig, hvor marmoret skinner hvidt inde mellem det dunkle grønne, og hvor vi moderne mennesker saa gjerne stiger iland, da vort instinkt tilsiger os, at vi der i drømmende eftertænksomhed kan finde vor egen sjæls ro.»

*

Jeg kan ikke forlade «Reisen hjem» uden at omtale en personlighed, vi der møder, en personlighed, der staar i et eiendommeligt plastisk modsætningsforhold til Ola Hanssons mandlige hovedfigurer ialmindelighed og saaledes ogsaa til den Truls Andersson, hvori de fleste

af dem synes at gaa op. Det er Truls' kamerat i studenterdagene, medicineren Bror Malm.

Bror Malm er ingen «sensitiva». Han opsøger ikke de fine og sjeldne stemninger, han fortaber sig ikke i drømmende beskuen, han er ikke af mange ord, og han er aldrig sentimental. Han ved, hvad han vil, og gaar lige løs paa sagen, haard, sterk og lidenskabelig. Han bøier sig ikke for nogen, før «knækker» han. Han tar faa eller ingen hensyn; han negter sig ikke nogenting; han er istand til at vove alt. Det er en mand uden frygt og uden skrupler, en mand efter sit eget hjerte, klar i sin tanke, men prisgit sine voldsomme lidenskaber.

Han er ikke uelskværdig. Tværtimod. Han er en god kamerat, hans pung staar naarsomhelst til hans venners disposition, men han betænker sig heller ikke paa at trække dem ind i sine vovelige affærer. Hans selvtillid er forøvrigt saa stor, at han har vanskeligt for at tænke sig muligheden af knald og fald. Han har de brede skuldre, der baade kan bære ham selv og andre frem. Han er en mand i stor stil; da vekselkrachet kommer og mange falder, mens Malm endnu holder sig, er han de faldnes tilflugt. «Han underholder hele kompagniet inde

i Lund,» fortæller hans ven Ek til Truls, «fire — fem, siger og skriver fem personer føder han. Uden ham vilde de rent forfalde. Og det gjør de forresten alligevel, næsten da. Men Malm tror, at de tar eksamen, og til da vil han holde dem oppe, siger han. Det er for meget. Han slider sig op. Det nytter ikke at tale til ham om det; nogle titusener i gjæld mere eller mindre spiller ingen rolle for ham, siger han. Du skulde bare se selskabet, men du kommer jo aldrig til Lund. De spiser middag sammen, derpaa gir han dem kaffe og punsch, men saa skikker han dem til arbeide, sværger og bander — gudbevars, hvor han skjælder dem ud, naar han har faaet rede paa, at de har skulket og ranglet. Og som han selv kiler paa! Bider tænderne sammen og pugger. Dypper hovedet i koldt vand for at holde sig vaagen om nætterne og være klar i tanken. Men det gaar ikke længe paa den maade; nerverne er allerede til helvede. Endskjønt der er meget at slide paa; jeg er rigtignok en bjørn, men den lille smidige djævel raader med mig.» Skildringen af det febrilske liv, der gaar forud for vekselkrachet, samt ikke mindst Malms reise til Göteborg for at søge bistand hos fætteren er

git med stor energi. Denne Malm har gjort sterkt indtryk paa alle dem, han er kommet i berørelse med. Og Ola Hansson har fortrinlig faaet frem det betydelige ved ham, det imponerende, det som forbløffer den store göteborgergrosserer. Han spør Malm om hans gjældskonto.

«Det løber tilsammen op til en 70—80 000 kr.,» sier Malm. «Og saa livsforsikring for lige meget?» «Ja.»

Grossereren havde kastet pennen langt fra sig og sad ret i pultstolen.

«God dam,» sagde han sagte. «Men menneske, hvor i gudsnavn kan du laborere med en saadan gjældssum, du som aldrig hár havt en øre i resourcer eller indkomster?»

«Endnu har det ikke én gang klikket,» gjenmælede Malm kort.

«Jeg beundrer dig. Som forretningsmand nemlig. Hvorfor i helvede har du ogsaa rodet dig ned blandt bøger i det satans hul dernede? Det er jo ingenting for dig, aldeles intet. Ved du. hvad du istedet skulde have gjort? Du skulde gaaet til Afrika og jaget strudser og elefanter, eller til Sydamerika og anlagt byer, eller hvad fanden som helst, og tjent millioner, — tjent og levet dem op, — for det kan du ogsaa. Yes. Du er skabt for større forhold, min ven, end at spille vira om forrykte indsatser og smide ud guld til skjøgerne i Lund. Du har forfeilet din bestemmelse.»

Det blir et pigebarn, som ødelægger Malm, et mer end almindelig tarveligt menneske, der

har opdaget det svage punkt i hans karakter: man kan bringe ham saa langt det skal være — ved at gjøre ham modstand. Modstanden egger ham, han vil aldrig opgi et forsøg, det, som oprindelig var ham næsten ligegyldigt, blir ved modstanden nødvendigt, blir et maal, blir en stor hindring, som maa beseires, før han kan tænke paa nogetsomhelst andet. Ved ikke at føie ham, ved at iføre sig en yderst begrænset dyd, lokker denne listige skjøge ham videre og videre og gjør ham tilsidst saa forrykt, at han kjøber hende for et ægteskabsløfte. Dette forhold ødelægger hans chanser hos en rig onkel, der skulde redde situationen, og nervøs, overanstrengt, fysisk nedbrudt ender Bror Malm sine dage.

Beretningen om vekselkrachet er et lidet kulturhistorisk dokument. Det eiendommelige forhold, hvori den svenske studenterverden, indtil for faa aar siden, stod til landets pengeinstituter, har ikke været uden betydning for studentens og den senere embedsmands livsvilkaar. Efter et raskt studenterliv, med veksler, punsch og glade aftener fulgte ofte et familieliv under store økonomiske vanskeligheder. Dette havde selvfølgelig sin indflydelse paa standens karakter.

Bror Malm er interessant baade ved sin særstilling i Ola Hanssons digtning og i visse maader som national type. Han repræsenterer træk, som tildels nordmændene (men mindre danskerne) har tilfælles med de svenske. Ved siden af den forsigtighed og nøisomhed, som udmerker disse to mere arbeidsomme end foretagsomme nationer, gaar der et hazardiøst drag gjennem dem. Det gir sig nu og da luft i en vild vovsomhed, en trang til at sætte alle seil til, at «la humla suse og ballonen gaa». Det er som en arv fra vikingetidens fribytterliv; det er endvidere udtryk for et opsparet fond af nyde- og handle-lyst; det er nordboens pludselige krav paa at udnytte de korte sommere og den karrige glæde, der er blit hans lod. Hos en og anden er disse udbrud sjeldne og virker overraskende; hos mange naar de aldrig helt frem, eller de faar en næsten afmaalt karakter: til fastsatte tider søger vore bønder at slaa sig løs og indhente det forsømte. Men for enkelte er dette nationale træk blit væsentligt og bestemmende: det er kraftige, ofte ubændige naturer, som hurtig faar dampen op og gaar med fuld fart. Seige, arbeidslystne til sine tider, til andre søgende sterke nydelser, lever de et voldsomt

og uforsigtigt liv, uden at finde den glæde, hvortil deres attraa stod. For glæden ligger dem ikke i blodet; det er et tungsindigt folkefærd, med ringe evne til lettere nyden. Deres livsaander kommer først i bevægelse, naar de stimuleres. Og stimulansen er i Norden gjerne brændevinet. Naar den stilfærdige nordbo er blit helt vaagen under brændevinets indflydelse, kan han ofte gribes af en vild og haard lystighed. Der fortælles om Malm, at han ved drikkelagene gjerne sidder taus og ligesom fraværende, indtil der pludselig kan komme over ham en uimodstaaelig trang til at røre sig, føle sine kræfter, merke, at han lever. Og da ved kameraterne, at nu er pokker løs. — Begynder en mand som Malm at spille høit spil, er der ingen grænse for hans uvorrenhed. Det faar briste eller bære. Ogsaa et ægte nordisk træk: er nordboen først paa krigsstien, har han dermed ogsaa kastet alle betænkeligheder over bord. Det er dette træk, der personificeres i Karl den 12te. Det er ikke mindst denne blinde dristighed, der har gjort ham til en af de svenske nationalhelgener.

Og kameraterne beundrer Malm. Beundrer hans kraft, hans dristighed, beundrer ham som

den altid redebonne kamerat. Dette sidste er i og for sig intet særlig nordisk eller germanisk træk, men den form, det faar hos Malm, er nordisk. Det er ikke selve venskabet alene, den mere aandelige sympati, ikke heller de fælles interesser, den fælles selskabelighed og fælles rangel, som knytter disse unge mennesker sammen. Men der er noget over den maade, hvorpaa Malm aabner sin pung for alle, underholder en hel liden koloni «öfverliggare», som minder om den gamle nordiske gjæstfrihed i stor stil. Det er nordisk dette, at hver den, som søger hans selskab, er hans gjæst. Det er en lidt løierlig udvikling af det gamle nordiske værtsbegreb, fra dengang da man søgte hinanden langveisfra, og hver større mand var høvding paa sin gaard.

Det er noget af en høvdingskikkelse denne Malm, og som en saadan hædrer hans kamerater ham, da de har sænket ham i jorden og drikker hans gravøl:

«Saa sad de alle endnu engang festlig tilsammen; der skulde drikkes til kameratens minde. De havde faaet etpar værelser i anden etage i Kungsparkens restaurant; seksaen var forbi, og med kaffe og avec flyttede man ud paa verandaen. Det var en herlig aften, en sommeraften i Skåne.

Indunder dem var der en stimmel af folk; i vest drømte Sundet sommernatsdrømme; og i øst hævede fuldmaanen sig, stor og rød, — ude i øst, over det sted, hvor de idag havde sænket kisten i jorden i nærværelse af en hel nysgjerrig by, børn og gamle, damer og piger.

Da glassene for første gang fyldtes, reiste Lorens Ek sig.

«Jeg vil ikke holde nogen tale, — det brød han sig aldrig om. — Jeg skal heller ikke bli rørende, — det likte han endnu mindre. Vi skal gjøre os en glad aften: saadan tror jeg, vi feirer hans minde bedst. Og saa maa endnu noget være sagt: der er vel mere end en af os her, som kommer til at drages lige til sin dødsdag med følgerne af. at han tog afsked paa denne maade; men jeg tror ikke, at der findes en eneste af os, der kjendte ham, som er bitter tilsinds imod ham. Lad os drikke for Bror Malm.»

Alle tog sine glas og skulde til at drikke, da tykke Josua uformodet oplod sin mund.

«De mortuis nil nisi bene,» sagde han. Det var alvorlig ment og alvorlig sagt; men man saa paa hinanden i frygt for at møde den første smittende latter. Saa stødte hver og en sit glas i bordet og drak det tilbunds.

Og saa sang man Bellmans grav- og mindesang:

«Hvem är som ej vår broder mins,
Fastän hans skugga mer ej fins?»

Det klang blødt og fyldig ud i sommernatten, ud over menneskemassen, som sad og lyttede, ud over byen, ud over sletten og sundet. Og Pelle tog slutningslinjens sidste høie tone saa rent og klangfuldt som fordum engang, da han var tyve aar:

«Han utan like var!»

VII.

Det ligger udenfor min plan i denne essay at bekjæftige mig nærmere med Ola Hanssons kritiske virksomhed. Det er jo ogsaa langt vanskeligere at bedømme en kritiker, der staar midt i sin gjerning, end en digter.

Det tør hænde, at Ola Hanssons kritiske navn i den historiske fremtid vil faa en endnu betydningsfuldere klang end digternavnet. Han indtar i den generation, som nu indtræder i manddomsalderen, en ledende stilling. Han er saavel inden sin egen slegt som i den noget ældre og den noget yngre en meget bemerket og naturligvis ogsaa meget omstridt personlighed.

Der er i Norden kun etpar kritiske navne, som har en lignende interesse som Ola Hanssons. Et af disse er uvilkaarlig kommet til at staa i etslags modsætningsforhold til Hanssons — et navn, der paa en glimrende maade er knyttet til en rig litterær periode i Norden. Det er Georg Brandes. De staar ogsaa, disse to mænd, Ola Hansson med hans interesse for det personlige og intime, med hans mystiske nationalfølelse, — og kosmopoliten Brandes med hans historiske og praktisk sociale sans, som

dybe modsætninger og tildels som repræsentanter for to slegtled.

I «Tolke og Seere» har ogsaa Hansson vendt sig direkte mod Brandes som mod den ældre retnings første mand. Dette hans kritiske hovedverk hidindtil, hvor han mestedels beskjæftiger sig med en fin og dyb analyse af nogle personligheder, der synes ham særlig betydningsfulde for den nuværende kulturepoke, er dog tillige et kampskrift, er en manifestation af Ola Hanssons følelse for den retning, hvis aandelige høvding han synes at se i Georg Brandes. Det tør maaske ha sin interesse — for at fyldiggjøre det billede, jeg ovenfor har søgt at gi af Hanssons personlighed — ganske kort at berøre forholdet mellem de to betydelige repræsentanter for forskjellige aandsretninger.

Hvad angaar de rent kunstnerisk-kritiske fortrin, enhver især af de to mænd er i besiddelse af — er enkelte af dem iøinefaldende. Rask, vittig, glimrende som den er, Brandes's stil, læser man ham med mere letkjøbt nydelse end Ola Hansson. Ola Hansson er ikke sjelden tung, lidt trættende med sine mange udtryk for samme gjenstand og sin detaljerede beskrivelse af det foreliggende forhold. Brandes er en

ypperlig fortæller, han har et rigt forraad af anekdoter, af pikante smaahistorier, af betegnende tildragelser. Der er ikke ganske ubetydelige partier af hans «Hovedstrømninger», som helt udfyldes af denslags historiske pikanterier. Det er en virksom og behagelig metode, men der kan bli noget løst og ikke helt ærligt over denslags historieskrivning. Ola Hansson duer ikke til at fortælle anekdoter, eller han gider ikke. Han belyser ikke, som Brandes, fænomenet ved en række af skarpe glimt, af tændende vittigheder — han arbeider rolig, med omhu; han forekommer undertiden lidt lærd med sine udlægninger — det hænder, at han en halv side nedover kan tale uden synderlig virkning, uden resultat, alene forberedende noget, der skal komme — og det kommer, et lidet fuldendt billede, saa slaaende og livsvarmt, at man med engang ved og forstaar netop det, Ola Hansson har villet, vi skal forstaa. Ola Hanssons sensibilitet, hans kjærlighed til emnet, har i det øieblik brudt gjennem skallet og sat frugt. Man morer sig maaske mere over Brandes, men kanhænde man husker bedre Ola Hansson. Brandes beskriver og omskriver ofte en personlighed med en række fortrinlige bemerknin-

ger, — man faar dog ikke altid tag i personligheden selv, i det essentielle. Ola Hansson sier ikke halvparten saamange rigtige bemerkninger, men nogle faa af hans ord maner ofte med engang frem personligheden selv, det essentielle. Der er over Brandes stedse noget abstrakt, man mindes om, at han engang nøie har studeret sin Hegelske filosofi. Ola Hansson er udpræget empirisk psychofysiolog, og ved siden af at være kritiker har han digterens skabende evne. Ola Hansson virker mere direkte og personlig; han søger hos sit objekt personlighedens kjerne, og han appellerer under sine undersøgelser stadig til læserens personlighed. Han maa altid have tag i mennesket hos den digter, han taler om. Han bryder sig mindre om at indordne ham i den og den gruppe, den og den retning. For Brandes har det rent personlige en sekundær betydning. Naar man læser ham, har man desuden følelsen af, at denne fine og skarpe tænker gjerne taler med en fane i haanden.

Jeg vil imidlertid gi ordet til Ola Hansson. I indledningen til «Tolke og Seere» faar vi et begreb om verkets idé. Det indeholder seks essays over Poë, Garschin, Stirner, Bour-

get, «Rembrandt als Erzieher» og Böcklin. «Disse seks mænd forekommer mig» — sier Ola Hansson — «paa en vis maade at personificere de forskjellige sider, ofte endog de forskjellige stadier af den individuelle udvikling, som for den samtidige ungdom er den generelle og typiske. Hvor mangen en af nutidens aander har ikke udgaaet af brydningen mellem den altruisme, som bankede saa sygelig heftig i Garschins altfor store hjerte, og den individualistiske egotisme, som har faaet sit paa engang bizarreste og mægtigste udtryk i Stirners metafysik og Nietzsches morallære og lyrik — som hin raadvilde, rygmarvsløse, graadmilde reaktionære, der finder sit forbillede hos Bourget, i dennes egen forfatterpersonlighed saa vel som i hans bøgers helte. Og jeg tror, at mangen en vil — under reaktionen mod en udvikling gjennem doktriner, under reaktionen mod den aand, der, med udspring af den galliske aands reisning 1789 og med formidling af den under gallisk indflydelse opstaaede jødisk-sydtyske bevægelse, igjennem Georg Brandes' personlighed og hans skole efter 1870 har gjennemtrængt den nordiske udvikling — gjenfinde sit eget levende jeg i den pangermaniske instinktkultur, der i bogen «Rem-

brandt als Erzieher» tegner sig som et landskab i den første svage dagbrækning. Og vi, som vandrer gjennem livet og vort virke i slagskyggen af den mystik, hvis jætteskikkelse fylder hele horizonten fremfor os, skal maaske, den ene efter den anden, føle den Poëske mystiks smertelige angst opløses i den Bøcklinske mystiks harmoniske, dybe ro — og lægge sig til ro som det hav, der hviler omkring stenvæggene og mørket paa «de dødes ø».

I de ovenanførte ord finder vi den organiske forbindelse mellem de forskjellige grundelementer i det kulturbillede, han har tegnet os. Og man vil, naar man har gjennemlæst hans tankevægtige bog, blive slaaet af den merkelig fyldige virkning, han har opnaaet ved netop at samle sit arbeide om disse seks personligheder, hvoraf enkelte eller endog de fleste indtager sin merkelige særstilling i vort aarhundredes kultur. Naar han mener, at netop disse aander i virkeligheden sterkt afpræger sig hos den generation, som nu er ung, og vil faa størst betydning for dens fremtidige udvikling, saa er den dybde og den alsidighed, han har formaaet at meddele sit nutidsmaleri, et ganske overtalende bevis for rigtigheden af hans antagelse. Naar forf. særlig

fæster sig ved de nævnte seks mænd, hindrer dog ikke dette, at han fra tid til anden paa en virksom og interessant maade supplerer det indtryk, han gjennem dem formaar at give af det europæiske aandslivs nuværende udseende og fremtidige muligheder, med træk fra andre aandelige stormænds virke. De domme, han baade for hines og disses vedkommende fælder, er overordentlig indtrængende; det lykkes ham ret hyppig i nogle faa ord at give os deres personligheds kjerne.

Hans syn paa Brandes' virksomhed kan — efter den polemiske holdning, Hansson her har indtaget — jo neppe bli helt retfærdigt. Forøvrigt tør i forholdet til Brandes Ola Hansson ha oplevet noget lignende som andre af os yngre. Efter den første ungdoms ureflekterede beundring kom der de aar, hvor vi begyndte at iagtta mesteren og fandt, at ogsaa han havde sine svagheder. I baade dette og hint slog hans evne ikke til. Og der kom en pludselig reaktion i vore følelser. Vi saa nu de feil, vi tidligere ikke havde havt øie for, og der var øieblikke, hvori vi stirrede os lige blinde paa feilene, som vi tidligere havde været i vor beundring. Senere er kanske enkelte af os — gjennem studiet af

de tider og de litteraturer, Brandes har behandlet i sine «Hovedstrømninger», ved at sammenligne ham med andre forskere paa samme felt — blit grebne af en dybere begrundet agtelse, end vi nogengang tidligere har været istand til at føle, for denne betydelige historiske sans, der under de mange enkeltheder, under anekdoterne og disse snurrepiberier, som Brandes i egenskab af udmerket fortæller har brug for, dog ved at finde de store grunddrag i en kulturhistorisk bevægelse og gjør dem levende for os.

I to henseender gjør Ola Hanssons naturel og kritiske synsmaader ham mere sympatisk for mange af os, end Brandes nogengang kan bli. Brandes glemmer undertiden sin kritiske opgave for sine politiske og antikristelige interesser. Det hænder aldrig Ola Hansson, at han taber sit egentlige maal afsigte. Endelig finder Ola Hansson langt sikrere end Brandes veien til vort intimeste indre, fordi han er saa dybt sammenvokset med sit hjemlands jord, fordi han er af samme nordgermaniske slegt som os. Med en vis selvfølelse kan han derfor ogsaa, i sin fortrinlige essay over pangermanismens høisang: «Rembrandt als Erzieher», si om sin store

modstander: «Den mand, der har ledet bevægelsen, er af en anden natur end vi; og de principer, han har ført til torvs og givet kurs, har ikke været af vort eget kjød. Derfor er før eller senere, men uundgaaelig, den stund kommet, da den intime væsensmodsætning, som vi indfødte instinktmæssig følte, der eksisterede mellem os og ham, som alt bidrog til at holde nede i det ubevidste, traadt frem i lyset;» — — «Jordaanden beholder altid og overalt retten og det sidste ord,» siger den tyske forfatter; vi har da hjemme seet endnu et eksempel herpaa. Personlighed og racefølelse hører uadskillelig sammen; den, der har den første fin og ren, kan ikke undgaa at føle berøringen med en udpræget personlighed af en anden race, som en fysisk og psykisk kuldefornemmelse, ofte som et fysisk og psykisk ubehag — —.»

Og længer nede heder det, til slutning: «naar derfor en skandinav, der gjennem mange slægtled føler sig sammenvokset med hjemlandets jord, efter sin ungdoms streiftog gjennem fremmede og skiftende egne i aandens rige en dag hører den nye og dog saa kjendte tone fra en

bog som «Rembrandt als Erzieher», er det ham, som om han var paa veien hjem og vandrede ind i den gamle fædreneby en nordisk mørk og kjølig kveld, just som lysene tændtes rundt om ham i alle hjemmene.»

BJØRN BJØRNSON.

I.

Enhver kunst kræver en vis kultur for at kunne spire. Neppe nogen kunst spirer saa sent og saa vanskelig som den dramatiske. Ikke saa at forstaa, at et enkelt dramatisk geni jo kan dukke op blandt en befolkning af den mest primitive kultur. Den hele institution derimod, teaterinstitutionen, saaledes som dens trivsel er afhængig af rigelig tilgang paa brugbare skuespilleremner, af et forstaaende publikum, af en kyndig ledelse, af en skjønsom kritik osv. osv. — har først i ældre og større, dannede samfund gunstige chanser.

Dengang *Bjørnstjerne Bjørnson* i femtiaarene reiste stormen mod det danske skuespil paa

Kristiania teater, var vistnok de fleste ældre og erfarne teaterinteresserede af den mening, at tiden endnu ikke var inde for en national norsk scenekunst. Det viste sig imidlertid, at der blandt de unge, som dengang greb tanken om et norsk teater med begeistring, fandtes dygtige emner, som var villige til at gaa i ilden. Bjørnsons tanke realiseredes over al forventning heldig. Hertil bidrog kanske ikke mindst den fortrinlige støtte, hans egen sceneledelse ydede den unge, endnu lidet fæstnede kunst. Og nu har det nationale teater, ikke altid med samme held, men dog med ære, forsvaret sin plads i en længere aarrække.

En ikke liden del af æren tilkommer en mand, der har indskrevet sit navn i den senere teaterhistorie med lignende kraftige træk som i sin tid Bjørnstjerne Bjørnson — hans søn, *Bjørn Bjørnson.*

En teatermand er en handlingens mand. Skal man tegne et billede af hans kunstneriske personlighed, er der ikke, som i enhver anden kunst, noget objektivt foreliggende at støtte sig til; der er kun endel mere eller mindre bestemte personlige indtryk. Det er alene de samtidige, der direkte kan betragte hans verk. Gjennem

deres indtryk maa senere historikere forme sin opfatning. Mens en forfatters virke lige saa heldig, om ikke bedre, kan bedømmes af kommende generationer, er der derfor ligeoverfor en betydelig teatermand sterk opfordring for den samtidige kritiker at bidrage sin skjærv til mandens karakteristik, — gjerne, om det lader sig gjøre, kortelig samle sine indtryk med nogen tids mellemrum.

Hvad særlig en sceneinstruktør angaar, er adgangen til at danne sig nogen dybere begrundet opfatning af hans virke for den udenforstaaende yderst snever. Da jeg har havt anledning til nu og da at følge Bjørn Bjørnson under hans arbeide, er jeg forsaavidt noget gunstigere stillet. Imidlertid sidder jeg dog paa langt nær ikke inde med materiale til at gi et mere nuanseret billede af hans virksomhed som instruktør og som skuespiller. Adskillige af hans mere betydende sceniske præstationer har jeg ikke havt anledning til at se. Naar jeg alligevel — i almindelige træk — vil forsøge at forbinde de indtryk, jeg har faaet, i en kort skisse, er det tildels under følelsen af, at kanske de færreste af vore kritikere har havt synderlig bedre anledning end jeg til at danne sig nogen mening.

II.

Hvad der for mig personlig ikke mindst gjør Bjørnson interessant som kunstner, er de dybe modsætninger i hans væsen, der ofte smelter sammen under besynderlige og sjeldne farvebrydninger. Han er som sin far en stor oprindelig kraft, en sterk primitiv natur, men ved siden heraf møder man hos Bjørn Bjørnson — i høiere grad end hos faren — fremtrædende og betydningsfulde træk, der vidner om en sammensat kulturel udvikling. En opmerksom iagttager vil knapt ha talt en time med ham — eller rettere hørt ham tale en time: ligeoverfor denne fantasifulde konversation sparer man gjerne sine repliker til siden engang — før dobbeltheden i hans kunstnertemperament blir en paafaldende. Denne sluttede myndige skikkelse, i hvis lyse gjennemtrængende øine der saa ofte tændes en urolig lue, af overflødig handlekraft, af utilfredsstillet sjælsenergi — gjemmer en sensibel og erfaren verdensmand, blødt impulsiv og klog paa livet, en vidende og forstaaende mand, hvis hurtige og fine instinkt ialmindelighed kun da feiler, naar hans næsten nervøse virke- og herske-lyst drives for langt. Og paa det

grundlag former Bjørnsons væsen sig i pludselige, ofte overraskende, ofte disharmoniske, men altid eiendommelige overgange. Det er en rig og tilsyneladende uordnet natur, hvor bløde, sært indtagende og haardt skurrende toner kan staa i en umiddelbar sammenhæng. Det er en natur, hvis særlige evner undertiden modarbeider hinanden. Det hænder, at naturbarnet i ham, den friske sterke sanselige gut, han undertiden kan være, — paa scenen støttes han jo ogsaa heri af sine ydre betingelser, — pludselig, mangengang kun momentant, glider tilside, og det fysionomi, vi da møder, er intet mindre end naivt. Repliken faar en falsk klang, som den almindelige tilhører ikke gjør sig nærmere rede for, men hvis dybere forklaring vistnok ofte er at søge i indre modsigelser. Det forekommer mig, som om disse modsigelser stadig er medvirkende, naar Bjørnson i en sceneydelse ikke helt har naaet, hvad han har tilsigtet: han er sig, rimeligvis mere end de fleste skuespillere, bevidst, hvad han tilsigter, har kanske alle ydre betingelser for vedkommende rolle, stykkevis er hans spil fortrinligt, i et enkelt brudstykke kan hans opfatning afspeile sig i fuld klarhed og skjønhed, — — i næste øieblik glider spillet

henad overfladen, uden anstød, men ogsaa uden at vække dybere resonans, — pludselig kan man overraskes af en uægte klang. Disse tvilsomme toner tør vel undertiden ha sin rent ydre aarsag i den lidt manierede maade, hvorpaa Bjørnson ikke sjelden benytter sine stemmemidler. Men i det store og hele taget beror vistnok saavel det svageste i Bjørnsons sceniske ydelser som det særegent interessante ved hans kunstnerpersonlighed paa den merkelige dobbelthed i hans væsen.

III.

Inden vort Ibsen-repertoire er der en vældig opgave, som Bjørnson engang, noget letsindig maaske, overtog og bragte til udførelse. Det tør i og for sig være tvilsomt, om «Per Gynt» ikke altid vil være af større og dybere virkning, naar verket læses, end fra scenen. Hvor dygtig end Bjørnsons ydelse turde være, gjennemgaaende har den neppe helt tilfredsstillet de mere skjønsomme kunstinteresserede inden vort publikum, allermindst har den vel tilfredsstillet ham selv.

Der er en anden overmaade svær rolle af samme repertoire, som Bjørnson ikke har faaet, men som han efter min mening utvilsomt vilde afvundet stor interesse. Det kan synes ufrugtbart at tale om, hvad en kunstner ikke har spillet, men jeg nævner det alligevel, da Bjørnsons kunstnerpersonlighed belyses ret godt ved sit forhold til en type som «Bygmester Solness». Det er naturligvis ingen, som ved, om Bjørnson havde «fyldt» rollen eller ei; — hvad man alene kan vide, er, at han har flere endogsaa iøinefaldende betingelser for at belive just nogle af de essentielle træk hos bygmesteren. Jeg har tidligere kun set d'hrr. Fahlstrøm og Lugné-Poë som Solness. Med al respekt for de herrers fremstilling forøvrigt — ét hovedtræk fik ingen af dem frem. Det er Solness' herskernatur.

Begge — baade Fahlstrøm og Lugné-Poë — lagde de en vis vægt paa Solness' brutalitet. Men denne brutalitet — den fødte herskers umiddelbare hensynsløshed — blev hos dem begge kold, tør, næsten vissen. Det gjør Solness langt ringere. Lugné-Poë bødede til en vis grad paa det ved at gjøre bygmesteren til en exalteret fantast, sterk ved sin exaltation. Men det nærmeste og sandeste maa dog være, at

Solness, herskernaturen, er sterk i følelsen af sin egen overmægtige livskraft, hensynsløs, fordi han er sterkere end sine rivaler og derfor vil være den største, brutal, naar nogen gaar ham frivillig eller ufrivillig iveien. Dette er grundlaget; Ibsen har taget typen paa retour, i den krise, der opstaar, naar en saadan mand begynder at føle aarenes vægt og ser, at der er yngre kræfter i bevægelse. Solness er syg, da Hilde kommer, syg af vaagnende mistillid til egen magt, af den lidt aldrende mands samvittighed, som han tidligere har havt kraft til at holde nede, — syg af onde anelser. Men han er ikke nogen sygelig natur.

Der er ikke ringe overensstemmelse mellem Solness, opfattet paa denne maade, og Bjørnson selv. I dette og hint vilde han alene havt at spille ud af sit eget. Ogsaa han er sterk i følelsen af sin egen livskraft; han har lidt af den samme hensynsløshed som Solness, lidt af den samme brutalitet, — paa samme grundvold: herskernaturen. Han har den fødte herskers blod i aarerne. Brudstykkevis kommer dette frem i flere af hans sceneydelser. Endnu klarere viser det sig i hans instruktørvirksomhed. Jeg havde nær sagt, at denne kun har én eneste

feil: uden at Bjørnson selv ved det, paatvinger han undertiden, gjennem sin personligheds magt, den kunstner, han instruerer, sin opfatning, lidt af sin spillemaade, — han blir for meget sjælesørger og formynder, overlader for lidet spillerum til kunstnerisk selvarbeide og selvudvikling. Bjørnson kjender ikke maalet af sin styrke, han beregner ofte ikke den kraft, han anvender. Derfor kan en instruktionsanvisning, der kun er ment veiledende, ofte beherske en skuespiller indtil ufrihed. Hvorpaa Bjørnson nødes til at rive ned, hvad han selv paa en vis har bygget op. Paa lignende maade blir der ofte en overdrift i hans spil. Han gaar løs paa sin rolle med en fyrighed, som er større, end han selv forestiller sig. Det fri selvsyn manglede ham især tidligere; nu ser han langt skarpere. Nu kan han ogsaa beherske sit spil, hvis han først har øie for faren. Det kunde han heller ikke altid tidligere. Dette, at Bjørnson ikke beregner sin egen styrke, kommer selvfølgelig ogsaa frem i hans personlige væsen. Naar han vil gi en mild tilrettevisning, slaar han undertiden halvt ihjel. Men saa ved man ogsaa, at det ikke var værre ment. Fem minutter efter er Bjørnson elskværdigheden selv. Han

ved øiensynlig ikke noget om, at han har taget sin næste af dage. Og vil Bjørnson først være elskværdig, er der ingen, som kan modstaa ham. Hans hidsigste fiende er forsonet, naar Bjørnson rækker ham sin haand. Og har han gjort nogen en uret, saa maa man være et meget paastaaeligt og kranglekjært menneske, om man ikke straks er paa det rene med, at uretten er paa ens egen side, naar Bjørnson kommer en imøde. Man indser snart, at en saadan mand har ikke almindelige betingelser som sceneleder. Han krænker jevnlig en og anden af det nærtagende folkefærd, han færdes imellem. Og dog er der yderst faa, som ikke holder af ham, som ikke betragter ham med en blanding af respekt og kameratslig hengivenhed. Hvorvidt han er skikket til at indehave den øverste administrative myndighed ved et teater, har i scenisk interesserede kredse været et meget omtvistet spørgsmaal. Tidligere turde en saadan stilling været farlig for ham; han var ofte i høi grad prisgit sine indskydelser. Nu er han betydelig roligere, mere klar over sig selv og sine maal. Det merkes i hans væsen, i hans spil og sceneledelse. Hvor han kommer, vil han — selv om «al magt» ikke

hviler i hans haand — kunne bli den drivende kraft for sit teater.

IV.

Bjørnson er, som jeg allerede har antydet, trods sin store oprindelighed og naturlige kraft, ingenlunde noget «naturbarn» i den forstand, at han svæver i lykkelig uvidenhed om sine egne betydelige egenskaber. Hans fyrighed kan gjøre ham blind, men i regelen ser han meget klart paa sit eget og dets værd. Han er i høi grad et bevidst menneske. Han ved, at han er elskværdig. Han ved, at han kan vinde Vorherre og Fanden, naar det saa skal være. Han holder meget af sin egen melodiøse stemme. Han glæder sig over sin friske og sterke latter. Han gaar med liv og sjæl ind i sin gjerning, men han følger sine kraftige og smidige bevægelser med anerkjendelse og tilfredsstillelse. Og det er da heller ingen feil. En betydelig mand ved i regelen, at han er betydelig, og det er de færreste, det klæder, at anstille sig uvidende herom. Imidlertid kan denne selvbevidsthed undertiden ytre sig som en selviagttagelse, selvbeskuelse, der ikke er heldig

for alle kunstarter. Det forekommer mig, at Bjørnson undertiden staar udenfor, ved siden af sin rolle, — han er paa samme tid handlende og beskuende, han lægger stor kraft i fremstillingen, men han lægger ikke sig selv i den. Han forholder sig en og anden gang til sin sceniske person næsten, som var den en af de mange andre sceniske personer, han i egenskab af instruktør har at iagtta og veilede. En anden omstændighed griber her ind: enhver kjender Bjørnsons sjeldne imitationsevne, en evne saa frisk og fyldig, saa fin og vittig i sin nuanserigdom, at den alene kunde gjøre ham til en kunstner af betydning. Denne evne er imellem ikke uden indflydelse paa Bjørnsons fremstillingsmaade. Der er et eksempel, som ligger nær at gribe, en fantasifuld og vittig præstation, professor Tygesen i «Geografi og kjærlighed». En rigdom af liv og lystigt lune fylder her publikum med overstadig godt humør. Og det vilde være pedanteri at betragte Bjørnsons Tygesen som en ydelse af ringere art, fordi om kunstnerens imitationsevne her har faaet frit spillerum. Hvad man imidlertid nok kan bemerke, men ligeoverfor en saadan lunets frodighed ikke gjerne gjør sig regnskab for, det

er, at Bjørnson ogsaa her synes at staa lidt udenfor, lidt ved siden af sin figur. Han morer sig, han som vi andre, over denne kostelige professor. Han følger alle Tygesens snurrige foretagender med hjertelig fornøielse. Han stimulerer ham til nye indfald. — I en anden af Bjørnsons roller, den ungarske greve Palmay i «Den berømte kone», har man paa det let rørende omraade en tilsvarende fornemmelse. Bjørnson har omgit grevens skikkelse med et skjær af den mest indtagende sentimentalitet. Der er paa samme tid en stolt gratie og en rørende ubehjælpsomhed over dette voksne barn, som virker uimodstaaelig. Og hele figuren er holdt saa sikkert, saa dæmpet, saa ren i sin stil, at den bereder en helt igjennem ublandet nydelse. Men dog er det, som om man deler denne nydelse med Bjørnson, som om han sidder ved ens side og gjør en opmerksom paa dette og hint af sjelden interesse. Ialmindelighed virker ikke denne dobbelthed hos Bjørnson sterkere forstyrrende, saaledes som hos flere andre skuespillere, hvis begavelse lider under en lignende splittelse. Men det hænder, at en rolles mangel paa hel personlig indsats kan frembringe en kuldefornemmelse hos tilskueren.

De egenskaber, der ovenfor er betegnede som farlige for skuespilleren Bjørnson, danner til gjengjæld en ikke uvæsentlig bestanddel af hans ualmindelige instruktørbegavelse. Hans opmerksomhed griber straks det karakteristiske og væsentlige ved en opgave — det, som er opgavens sjæl, og det, som betegner dens ydre individualitet. Disse indre og ydre hovedtræk faar i Bjørnsons fantasi sterkt lys og varme farver. Og sit indtryk ved han — ikke mindst gjennem sin imitatoriske evne — at meddele paa en saa levende og eftertrykkelig maade, at han næsten altid vinder gehør hos de forskjellige rollehavende. Hans ledelse er sterkt positiv. Han gjør enhver rolle, som han vier sin interesse, til sin egen — føler sig ind i den og staar samtidig besigtigende udenfor — samler sin opfatning i en række livfulde anvisninger og former ofte sine indvendinger mod spillet som en karrikerende imitation, der ikke lettelig forfeiler sin virkning. Har han under sin instruktion stedse det hovedsagelige for øie, forsømmer han dog ingenlunde detaljen. I saa henseende er han omhyggeligere ligeoverfor de kunstnere, han instruerer, end ligeoverfor sit eget spil. Dette kan undertiden være betyde-

lig mindre nuanseret, end man skulde vente. Men som instruktør vaager Bjørnson over detaljens udformning med en omhu, der er dobbelt beundringsværdig hos en mand med hans sterke interesse for det centrale og det hele — for den enkelte opgaves kjerne og for totalbilledet.

Totalbilledet taber Bjørnson aldrig af sigte. Der gives instruktører med megen kunstnerisk forstaaelse og takt, som er fortrinlige veiledere for den enkelte skuespiller, men heller ikke naar videre. De mangler det sceniske overblik, mangler den taktiske evne. Allerede en lidt mere kombineret situation volder dem besvær, og massevirkningerne er allermindst deres sag. Andre instruktører behersker duelig kor og statisteri, de gjør et svært arrangement med fart og færdighed, det er deres lyst at gruppere smukt og sindrig, og den maleriske helhedseffekt af enkelte scener røber baade kunstnerisk blik og formevne. Men dermed kan ogsaa deres begrænsning være givet. Selv om de har arbeidet sig ind i vedkommende kunstverks idéverden, er deres evne til at overføre og frugtbargjøre sine indtryk, til at arbeide sammen med den enkelte kunstner og at stemme ensemblet

i den rigtige grundtone — kun svagt udviklet. Der er vel faa instruktører, som ikke har sin svaghed enten i denne eller hin retning. Bjørnson synes mig her at medbringe de allerfleste betingelser. Han er en ligesaa forstaaende veileder for den enkelte, som han er en fremragende leder af de samlede bevægelser. Han har et lige vaagent blik for det indre og det ydre ensemble. Han har den mægtige og belivende fantasi, der griber det hele og det enkelte med samme klarhed og styrke. Selv hvor han staar ligeoverfor fænomener, man skulde tro var ham fjerne og fremmede, leder hans kunstneriske instinkt ham oftest rigtig. Og han har den store taktikers skarpsyn og snarraadighed. Han har øieblikkelig paa det rene, hvad der er feilen i en uheldig eller tvungen konstellation, og samtidig har han en udvei aaben, saa nem og naturlig, at nogen hver, som vel har følt det utilfredsstillende i den sceniske manøvre, men efter omhyggelige overveielser ladet det vanskelige spørgsmaal ligge, finder det forbausende, at han ikke selv er snublet over denne nærliggende løsning. Det er overmaade fornøieligt at følge Bjørnson under hans arbeide. Naar man ser ham som den ledende mand paa brædderne, ved man, at her

hører han hjemme: en stor kraft, hensat i de forhold, hvor den er bestemt til at virke. Alt og alle sætter han i bevægelse, han fylder omgivelserne med sit liv, — det er, som om hans evner alle er vaagne og glæder sig over sin tilværelse. Her er hans rige, her er han den fødte herre.

V.

Det er vanskeligt at si, hvor Bjørnson har sit særlige felt som skuespiller. Hans begavelse er af en alsidig og smidig natur. Han har indehavt ældre og yngre karakterroller, han er anvendelig som bonvivant og ræsonnør, han er komiker, og han er elsker. Det, som gir hans kunst dens kraft og varme, turde dog navnlig være en snart douce, snart sterk og mandig lyrik, — samt et aabent og dristigt lune, der undertiden indgaar virkningsfulde forbindelser med lyriken. En saadan forbindelse møder man i «Geografi og kjærlighed»; i en for Bjørnson betegnende form forefindes begge momenter i den vidunderlige scene mellem Tygesen og Helga. Her kommer det inderste og vakreste Bjørnsons kunst tilorde. I en anden rolle

den fordrukne ægtemand i Jakob B. Bull's «Uden ansvar», forekommer der en anden forbindelse af Bjørnsons lyrik og hans lune, — af en høist forskjellig art. Her har Bjørnson fundet et ypperligt udtryk for det forlorent patetiske. I Bjørnsons fremførelse blev denne skikkelse en menneskeskildring af betydeligt værd. Fremdeles er det en douce lyrik med fint komisk anstrøg, der gir «grev Palmay» den særegne tiltrækning. Det forekommer mig, at Bjørnsons lyrik altid gjør det sterkeste indtryk, hvor den enten fremtræder i en dæmpet form eller streifes af et mildt komisk lys. De voldsomme følelsesudbrud i «Galeotto» gaar en saaledes temmelig let forbi; men den sammenbidte vrede, den mandige sorg hos ægtemanden i «Sorgfuld elskov» glemmer man aldrig. Den unge usammensatte elskers aabne fyrighed faar vistnok nu og da hos Bjørnson et overbevisende udtryk, men det er dog ikke altid, at denne art erotik klæder ham. Den kan undertiden faa et anstrøg af det sødladne, og det hænder ogsaa, at han lader ydre kraft bøde paa indre varme. Begge dele har man bebreidet hans «Darnley», — her imidlertid efter min mening med urette. Hos Darnley blir en blød sammensunkenhed, en sentimental

medynk med eget uheld, ofte og hurtig afløst af voldsomme udbrud: kjærlighed, had og hevnlyst brydes i ham. Der er noget umandigtutøilet over Darnley, som Bjørnson fik fortrinlig frem. Just saadan skal Darnley være, ikke finere, ikke stoltere, han skal vække en betinget medfølelse, men ikke sympati. Bjørnsons Darnley var en dygtig og interessant menneskeskildring, og det var kanske netop grunden til, at den ikke overalt slog an. Den var ikke romantisk og ikke særlig rørende. Bjørnson pegte paa det klynkende hos Darnley og tog derved endel af rørelsen bort.

Nu er det imidlertid det mandige, den lyriske kraft hos Bjørnson, saa mange holder af, og derfor blev Darnley, denne bløde og ustyrlige gut, for mange en skuffelse. Det var ikke paa den maade, man helst vilde set Bjørnson. Man havde maaske haabet, at hans begavelse som elsker, der tidligere havde aabenbaret sig glimtvis, her hos Darnley skulde faa en glimrende anledning til at udfolde sig. Det skede ikke. Der var meget vakkert i den unge konges elskovsord, men der var intet forførende og betagende over hans skikkelse.

Sikkert er det, at Bjørnson har særlige

betingelser som elsker. Han har i høi grad den mandlige charme. Der er en blanding af kraft og elskværdighed, af bløld modtagelighed og brutalitet, af klogskab og aabenhjertighed, som synes at være mandens største tiltrækning: denne tiltrækning vil man hurtig iagtta hos Bjørnson. Hans personlighed udøver en sterk og umiddelbar virkning. En virkning saa sterk, at den kan forringe virkeevnen af hans kunst. Man føler Bjørnson bag rollen, føler hans jegs umiddelbare kraft, nu og da saa nærgaaende, at det skader illusionen. Den virkelige personlighed er saa mægtig, at den sprænger den digtede. En sterkt egenartet personlighed er ofte for meget sig selv til at kunne bli en stor og mangesidig skuespiller. Der fattes den rette forvandlingsevne, — evnen til at forstikke sig i en rolle.

VI.

At hævde scenens norskhed var en arv, Bjørn Bjørnson optog efter sin far. Og denne opgave har han grebet an med tillidsfuld sikkerhed og stor energi. Tør der end være forskjellige meninger om enkelte af de spørgsmaal,

som hører hid — særlig da de rent sproglige — saa er der vel ikke tvil om, at Bjørnsons virke her har været af indgribende betydning. Vor sceniske kunst har gjennemgaaet en udvikling mod større og større national selvstændighed, hvori Bjørnsons instruktion har været en vigtig medbestemmende faktor. Det moderne norske repertoire har under hans ledelse faaet en tildels udmerket udførelse, hvor man stedse har følt, at et skarpt øie har vaaget over det hele. Den tilforladelige hjemlige tone over milieu og samspil i disse vore nationale stykker vidner ikke alene om, at den enkelte kunstner her befinder sig paa sit rette felt, men ogsaa om en kunstnerisk ledelse, der følger vor aandelige udvikling med dyb forstaaelse og har vilje til at sætte dennes krav igjennem.

Forstaaelse og vilje har Bjørnson. Men han har endnu noget andet. Han har den kjærlighed til sit land, som gir den befrugtende varme til arbeidet. Der er mellem ham og de norske — ligesom der altid har været mellem hans far og vort folk — en intim rapport, sterke blodets baand. Vi føler i særegen grad, at denne mand hører os til, han repræsenterer nogle af vor races egenskaber, som vi — med

rette eller urette — sætter særlig pris paa, han er kjød af vort kjød, hans humør og hans lyrik, hans djerve latter og hans lyse fantasi, hans kraft og hans kryhed — det er norsk altsammen. Han er vor, hos os hører han hjemme, og det føler han sikkerlig ogsaa, naar han staar for et norsk publikum. Intetsteds finder han den dybe resonans som her. Intetsteds nydes hver liden nuanse i hans foredrag, naar han «læser op», slig som her. I alle lande træffer man fra tid til anden offentlige personligheder, som har den evne, straks de viser sig, straks de aabner munden, at fængsle den store mængde. Ikke sjelden beror deres usedvanlige magt paa den sterke udvikling, visse af racens fortrin har naaet hos denne ene. Der er mellem ham og mængden et hemmeligt spil. Mængden elsker sit eget, elsker «fædrelandet» i denne ene. Han er en landets søn efter landets hjerte. Dette hemmelige spil er der mellem Bjørnstjerne Bjørnson og det norske folk, det samme spil fornemmer man, naar hans søn har ordet. Han er en af de selvskrevne ledere i vor nationale udviklingskamp. Han kjender det magiske løsen.

Naar man iagttar forholdet mellem Bjørn Bjørnson og publikum, vil man bemerke, at det

ofte er — i kunstnerisk forstand — de mindre betydelige præstationer, hvor publikum lægger sin kjærlighed for dagen. Man erindrer fra nogle aar tilbage et stykke ved navn «Svejn Uræd». En stor succes. Der skal ikke megen kløgt til for at gjætte, hvad der samlede disse utallige udsolgte hus. Det var Bjørnsons Svejn. Det var gut, det. Han havde hjertet paa rette sted og marg i benene. Entusiasmen for Svejn Uræd var et udtryk for den nationale selvfølelse i dens bredeste og mest banale form. Det skal sies til Bjørnsons ros, at han ikke gjorde sin Svejn mere «populær», end den nærmere beskaffenhed af rollen udfordrede. Og selv her kunde man undertiden fornemme klangen af dybere toner. Selv her anede man, hvilken mægtig resonans Bjørnsons kunst *kan* vække, hvor den berører intimere strenge i folkets følelsesliv.

Hvor d e t sker, der fornemmer man levende, at sønnen af den mand, der har sunget sig inderligere ind i det norske folks hjerte end vel nogen anden, paa et betydningsfuldt omraade staar som sin fars lykkelige og rette arvtager.

KRISTIAN ELSTER.

I.

Der er nogle af *Elsters* breve fra begyndelsen af sekstiaarene, som gir et eiendommeligt indblik i hans stemningsliv paa den tid. Han var dengang ikke meget over tyve aar; hans myge og sensible temperament ligger i disse breve ungdommelig aabent og blødt konturløst. Man aner, hvorfor denne paa én tid dybe og svage, let paavirkelige og sterkt personlige natur først langsomt og sent fandt frem til sit eget; den sindets grundstemning, som har fundet en fyldig resonans i hans senere bedste arbeider, i nogle af den norske litteraturs fineste og mest særegne kunstverker, i «Solskyer» og «En fremmed fugl», samt enkelte partier af hans roman «Farlige

folk» — den er der allerede, men uklar og ubestemmelig. Sammenholder man disse breve med en fortælling som «Kjeld Horge», vil man faa flere gode vink til forstaaelse af Kristian Elsters kunstneriske livsbane.

I nitten-tyve aars alderen gjennemgaar han sine første udviklingskampe; i sit firtiende aar fuldender han det arbeide, der lod ham «slaa igjennem». Før det udkom, var han død. «Farlige folk» anføres ialmindelighed som hans hovedverk. Det mest centrale i Elsters personlighed synes mig dog at komme tilorde i «Solskyer» (1877) og «En fremmed fugl» (1881). I «Solskyer» er hans kunst fuldt moden; i formel henseende naar han rigtignok høiere i «En fremmed fugl». Men i disse lange aar — fra hans tidlige ungdoms dramatiske forsøg til «Solskyers» fremkomst i 1877 — hvad foreligger saa i al denne tid?

— Der er til en begyndelse (ca. 1862) en periode, hvor han, samtidig med at han skulde gjøre de første skridt til at skaffe sig en borgerlig livsstilling, usikker og ufærdig i enhver henseende, dog væsentlig har sine øine henvendt paa teatret. Hans nærmeste ven dengang er *Sigvard Gundersen,* som høsten 1862 gjør sin

sceniske debut. Det havde da været Elsters agt at slaa følge. Det heder i et brev til Gundersen, skrevet i august 1862 i Elsters hjem (Førde, Søndfjord), hvorhen han da lige har trukket sig tilbage, efterat hans forskjellige planer er opgivne eller mislykkedes, og hvor han nu skal tilbringe vinteren: «— — fortæl mig alt muligt teaternyt, bynyt, avisnyt, læs de danske aviser og meddel mig deraf det, du ved har interesse for mig — jeg maa nemlig absolut have en strømning udenfra — —. Vær nu ikke for doven, betænk jeg har for bougen en vinter lang. — Og jeg, som skulde været ved scenen i vinter! O, hvor er alle menneskelige bestræbelser!» — Det uheld, der har forfulgt ham — det truende mørke, der indhyller hans fremtid — mistillid til egen formue — tanken paa den anstundende triste vinter, hvor tvilen vil pine ham dobbelt — alt dette virker hos hans mindre modstandsdygtige natur en nervøs angst. En ydre omstændighed bidrager sit: en ung mand, kontorist hos Elsters far, var lige før hans ankomst til Førde paa en fisketur omkommet i en liden fjeldelv. Elster kjendte ham ikke personlig, men blir, saart modtagelig som han paa dette tidspunkt er, sterkt greben

af stemningen i hjemmet, hvor den afdøde havde været meget afholdt: «— — det tyktes mig, at manden havde været min fortrolige og ven.» Og da han om aftenen ligger i den stue, hvor den afdøde har ligget lig, fortaber han sig i betragtninger over, hvad denne fremmede og han vel kunde været for hinanden, og skjønt han, efter det, han havde hørt, er tilbøielig til at tro, at de «vist i de fleste ting var saa store kontraster som muligt og neppe havde sympatiseret i andet end kjærlighed til dyr», saa fylder dette fremmede menneskes død ham med en smerte, han ikke kan forklare sig.

Saaledes er hans sindstilstand hin høst, da han slagen og skuffet har søgt hjem. Under reisen har han følt sig «des tyngre om hjertet, jo nærmere han kommer hjemmet, — besynderligt! Da jeg steg iland i Vadheim,* jublede det ikke i mig som før, jeg faldt fast sammen.» Han, der holdt saameget af sit hjem og følte sig saa inderlig bunden til den hjemlige natur, gaar der ensom — «angst som et mørkræd barn», paavirkelig som en svag rekonvalescent,

* I Sognefjorden. Fra Vadheim er der nogle mil overland til Førde.

nervøst optaget af sig selv og dog frygtende for at bli ene med dette jeg: «intet bekjendtskab har voldt mig flere ubehageligheder.» «Jeg tør vist egentlig ikke se alvoret i øinene.»

Det er en streng krisis, han i denne tid gjennemgaar. Han ved endnu saa lidet, hvor han hører hjemme, og hans trang til at bli klar herover under ham sjelden hvile. Han føler, at der inderst inde bor en kunstner i ham, men han ved hverken, om denne kunstner er mere end en dilettant, eiheller kjender han nærmere arten af sin evne. Det er endnu mest en blød, uformet skjønhedslængsel.

Fra sit livlige og gjæstfri hjem havde Elster ingen særlige kunstinteresser medbragt. Der dyrkedes mest musik; hans mor og søstre, navnlig da den yngste, fru Meidell, var meget musikalske, men selv var han — ihvorvel glad i musik og fra sine tidligste aar opvokset med musik — ikke begavet i den retning. Nogen dybere interesse for litterær kunst nærede man ikke i hjemmet. Elsters far havde en ikke lidet omfattende historisk læsning; hans yndlingsforfatter var Macaulay; men skjønlitteraturen laa ham temmelig fjernt. Elsters kunstsans udviklede sig saaledes paa egen haand, under de ind-

tryk, han modtog de første ungdomsaar i Kristiania.

Den kulturelle udvikling i Norge fra midten af femtiaarene til omkring 1870 er af stor interesse. Mens det samme tidsrum i Danmark, tildels ogsaa i Sverige, ikke viser noget sterkere litterært liv, foregaar der i Norge et alvorligt og ihærdigt arbeide paa at befæste den unge nationale kultur. Perioden er ikke blot — navnlig i dens senere aar — rig paa litterære begivenheder, men den udmerker sig lige meget ved den nidkjærhed og energi, som til stadighed udfoldes af talentfulde og dygtige mænd med vort lands aandelige fremtid for øie. Man har et indtryk af, at disse mænd i særegen grad var sig sit ansvar bevidste. De havde en stor og alvorsfuld gjerning at vareta — deres virksomhed kunde til en vis grad bli grundlæggende for norsk aandsdannelse. De havde selvfølgelig meget at støtte sig til. Gjennem fælleslitteraturen med Danmark løber der jo en umiskjendelig norsk aare, karakteristisk fremtrædende hos saa dybt forskjellige naturer som Holberg, Johan Nordal Bruun og Wessel. Og efter 1814 havde norskheden idetmindste for én stor digter, Henrik Wergeland, været af væsentlig betydning.

Men alligevel er det først omkring aarhundredets midte, efterat vor folkedigtning var blit kjendt gjennem Asbjørnsen og Moe og andre interesserede og kyndige mænd, og vor ældre historie behandlet af forskere som Keyser og Munch, at jordbunden hos os begynder at bli moden for det arbeide mod aandelig selvstændighed, som Wergeland havde givet den unge slegt iarv.

Femti- og sekstiaarenes litteratur har endnu ikke fundet sin historiker. De sterke brydninger og den snart djerve, snart famlende, altid heftige søgen, der karakteriserer perioden, er endnu kun lidet udredede. Og dog staar vi nu denne tid saavidt fjernt, at vi nogenlunde upartisk maatte kunne bedømme de forskjellige bevægelser. Vi vil forstaa dens grundstemning, — trangen til at samle sig og manifestere sig som nation —, vi vil forstaa de mange hidsige sammenstød, der gjerne skyldtes forskjellige anskuelser, hvordan det nationale aandslivs trivsel bedst fremmedes. Og selv om vi undertiden finder norskhedsivrerne hysteriske og umodne, vil vi lettelig indse, at forholdet til fremmede indflydelser kunde medføre ganske andre farer dengang end nu, da vi har en langt solidere egen grundvold at bygge paa.

Af de aandelige bevægelser omkring 1860 er altsaa den nationale den mest betydningsfulde for de unge sind. Det er den, som leder ind paa nye veie i kunsten. Det ytrer sig baade i emnevalget og behandlingen. Hos Wergeland melder det frembrydende norske element sig oftere i hans sprogtone, derimod sjeldnere i hans emnevalg. Med al hans norskhed er der noget udpræget kosmopolitisk over Wergeland; det 18de aarhundredes almenmenneskelige interesser fylder hans sind. Naar han blir norskhedens talsmand fremfor nogen anden, er det mindre, fordi hans aandsdannelse er saa oprindelig norsk i tænkning og smag. Men han havde en mere end almindelig dyb følelse af den store betydning, en streng hævden af den norske originalitet kunde faa for den unge stats fremtid. At mange af de norskhedsbegeistrede, der lige til langt ude i dette aarhundrede vedblev at binde bonden blomsterkranse om panden, anslog falske toner, naar de troede sig mest nationale, viser ogsaa, at sansen for det særegent norske endnu dengang ofte var mindre skarp. — Hvad Welhavens norskhed angaar, indskrænker denne sig hyppig til emnevalget. Det er norske sagn og sange, som gir

den Welhavenske romantik stoffet, men sprogklangen er ikke meget forskjellig fra tonen i den samtidige danske lyrik. Og hos Welhaven og hans venner var sympatien for «moderlandet» saa sterk, at de drev sit arbeide for Norges aandelige uafhængighed meget forsigtig. Fra midten af firtiaarene — omkring Wergelands død — krydses nationalitetsbevægelsen af en anden strømning, som en tidlang faar den sterkeste magt over sindene. Det er skandinavismen. Just i Elsters første ungdomsaar — omkring 1860 — er det disse to store «ideer», som beskjæftiger ungdommen: skandinavismen og norskhedskravet. Det skulde synes rimeligt, at disse retninger saa hinanden fiendtlig an, men det var neppe tilfældet i den grad, som man kunde ha ventet. Skandinavismens tanke blev aldrig præcisere formuleret. Realisationen laa jo endnu i en forholdsvis fjern fremtid. Selv om man var en hvas forsvarer af Norges aandelige uafhængighed, kunde «tilslutningen mellem broderlandene» nok ha ens sympati. Men spiren til strid var der jo, og i virkeligheden stod der da ogsaa en hemmelig kamp mellem begge bevægelser. Selv om man havde sympati for begge, var der jo én af dem, som naturlig

laa ens hjerte nærmest, og i det stille, halvt ubevidst kanske, arbeidede man for denne. Det er ikke vanskeligt at se, hvad der laa *Elsters* hjerte nærmest. Det er norskheden. Wergelands arvtager var Bjørnson, og i den flok af unge, som fulgte ham, der stod ogsaa Elster. Og sandt var det, at sjelden har en ung nationalbegeistret fylking havt en fører med sikrere øre for de sproglige selvstændighedskrav, med kraftigere lunger til at gjøre dem gjældende og en mere betagende klang i sin stemme end Bjørnson. Naar det norske aandslivs historie i femti- og sekstiaarene skal skrives, kommer hans skikkelse til at indta en prædominerende plads. Hans navn lyser overalt igjennem. Og selv der, hvor ens sympati ikke kan følge ham, nødes man til at beundre den overordentlige kraft, han udfolder. Omkring ham, nærmere eller fjernere, tildels i ret skarpt modsætningsforhold, finder man en gruppe af mænd, der vier sine kræfter til det samme aandelige selvstændighedsarbeide. Under smaa vilkaar kjæmper velredigerede, ofte meget indholdsvægtige blade og tidsskrifter for sine idealer. Der gaar, som jeg ovenfor har antydet, en alvorsfuld stemning igjennem det hele. Det er landshellige formaal,

man arbeider for, og ethvert anstrøg af frivolitet maa ansees for upassende. Den eneste, som hyppigere anslaar en frivol tone, er Vinje. Ham er man aldrig sikker for. Det er en uregjerlig og spottelysten aand, som ikke er bange for at bryde andagten. Men bortset fra disse Vinjes «indfald» var de unge frisindede vante til, at deres foretagender behandledes med den fortjente alvor. Tonen i «Morgenbladet», den konservative politiks hovedorgan i sekstiaarene, var bidende nok, men ogsaa tungt og alvorlig ment. Betydelig mindre entusiastiske var de synsmaader, som her gjordes gjældende; men derfor dyrkedes ogsaa «Morgenbladet» som «fienden» i særegen forstand, og er i disse aar gjenstand for Elsters og andre unge frihedsmænds varmeste uvilje. Imidlertid vil man forstaa, hvordan et pludseligt «overfald» som Ibsens «De unges forbund» maatte virke i al denne høitidelighed.

Der er en oprigtig, noget naiv idealitet over Kristian Elster i de unge aar. Han kaster sig fuldt og helt ind i det gjærende «nyliv»; hans høieste ønske er tydelig, at der fra det arbeide, de unge nu bør samles om, ogsaa maa lyde en bestemt kaldelse til ham. Hans tro til

sin egen skikkethed som aktiv foregangsmand svækkes fra tid til anden betydelig, men hans interesse holder sig altid vaagen. I løbet af kort tid stifter han bekjendtskab med en stor del af den tænkning, der beskjæftigede tiden. Den grundtvigianske bevægelse synes at ha hans sympati; den havde jo ogsaa dengang adskillig betydning for Bjørnson; med Christopher Bruun kom Elster just i disse aar i adskillig berørelse. Men ogsaa Kierkegaard gjorde indtryk paa hans idealistisk anlagte natur. Idetheletaget er Elster — hvad jeg senere nærmere skal klargjøre — i sin tankegang af en tender, kydsk renhed, som føler sig tiltalt af aandsretninger, der stillede høie sedelige krav. Iøvrigt var tidsaanden i Norden omkring 1860 tilbøielig til at agte den sanselige natur ringe. I et ungdomsbrev til Gundersen taler Elster om sanseligheden som om en lumsk fiende, der ikke bør faa lov til at overliste en. I saa henseende modificeredes dog hans opfatning hurtig. Men ogsaa i senere aar dømmer Elster enkelt og næsten strengt om sedelige spørgsmaal.

Blandt den unge slegt selv er den mand, der staar Elster nærmest, Sigvard Gundersen. De to var, i hele sekstiernes decennium, knyttet

nøie sammen. Lun og mere sindig end Elster, men varmhjertet og finttænkende var Gundersen ham en god ven. De havde den samme sympati for den nynorske kulturbevægelse, deres interesser stemte ogsaa; særlig var der én saadan, som knyttede dem sammen: teatret. Efterat Bjørnson i femtiaarene havde reist kampen for den nationale scene, er der længe neppe nogen kunst, som datidens unge omfatter med større kjærlighed end den sceniske. Det er saaledes let forstaaeligt, at Elsters første forsøg gaar i den retning. Da han, endnu kun halvvoksen, kommer ind til Kristiania og snart faar forholdsvis fri adgang til at se sig om, var det den nyvakte entusiasme for national scenekunst, som overalt i de unges kredse slog ham først imøde. For Gundersen blev teaterinteressen bestemmende. I besiddelse af en ikke almindelig kunstnerisk forstaaelse og en grundigere aandsdannelse end de allerfleste af teatrets mænd, blev han en af vor scenes solideste støtter. Han har været en af dem, der har «baaret» det norske repertoire, og ved det ideale grundsyn, der har ledet hans arbeide, og ved sin sikre takt har han i særlig grad bidraget til at høine vor scenekunsts aandelige niveau.

Elster og Gundersen som ganske unge mennesker.

Elsters kjærlighed til scenen tog snart en praktisk vending. 1860 indleverer han, nitten aar gammel, til det norske teater i Møllergaden et skuespil, «Fra fjorden», som imidlertid efter overenskomst med forfatteren henlagdes. Endvidere melder han sig som debutant til Kristiania teater, men trækker sig i sidste øieblik, maaske under paavirkning hjemmefra, tilbage. Efter det indtryk, jeg har faaet af hans egne udtalelser, i hans korrespondense, og af bemerkninger fra nærtstaaende venner, skulde jeg ogsaa betvile, at scenen var hans rette virkefelt. I de følgende aar skriver han to nye stykker, «Audun Hugleikson» og «Eystein Meyla», hvoraf det sidste kom til opførelse. Hermed synes Elster at ha lagt sine dramatiske forsøg til side. Han fik imidlertid ikke længe efter adskillig befatning med teatret som kritiker. Som saadan hører han uomtvistelig til de mest indsigtsfulde og forstaaende, vi har havt.

— Den ovenomtalte novelle «Kjeld Horge», der vistnok skriver sig fra slutningen af sekstiaarene*, gir et interessant vidnesbyrd om de

* Den er indleveret til et dansk blad ved udgangen af 1870 (se Henrik Jægers Illustrerede Litteraturhistorie, men det forekommer mig ikke usandsynligt — nærmest af stilistiske

tvil, Elster dengang kjæmpede med. Kjeld Horge er en ung politiker, der berøves troen paa sit kald og vender tilbage til sine egne for at bli en jevn arbeider. Fortællingen, der har lidt noget ved at omlægges paa et andet omraade end det, hvor Elster havde sine oplevelser, eier til sine steder, tungvint og ubehændig som den alt i alt frembyder sig, en intensitet, som levende vidner om forfatterens sterke indre ungdomskampe. Den gode sjælsligevægt, Kjeld Horge naar frem til, og som gir ham erstatning for hans nederlag, havde dengang Elster selv endnu ikke vundet. Dertil manglede ham endnu meget. Han gaar ud af krisen i etslags resignation — men en urolig resignation, hvor gamle længsler og haab laa rede til at bryde op igjen — en sjælstilstand, der uden tvil har havt betydning for præget af hans senere forfatterskab. Grundstemningen i Elsters digtning varierer mellem en stille indvendig livsglæde og en undertiden tung sørgmodighed. Denne sørgmodighed tør, ialtfald i sin tyngre form, for en del ha udviklet sig af den nysberørte resignation. Elsters naturel

grunde, at den er af ældre dato end «En korsgang», der samtidig sendtes til Danmark. «Kjeld Horge» blev først trykt i Kiellands samling «Solskyer».

var snarere lyst end mørkt, men han lod sig let deprimere.

Imidlertid var Elster under krisen efter hvert kommet sig selv nærmere. Det ses mindre af hans sidste «bondenoveller», «Kjeld Horge» og «En korsgang», end af hans kritiske virksomhed, hvor vi merker en selvstændig og betydelig personlighed, og af saadanne artikler som hans breve fra Danmark, der i og for sig har kunstnerisk værdi og desuden gir os et bedre billede af forfatteren end de fleste af hans foregaaende noveller.

Ligeoverfor sit eget talent staar han dog ikke synderlig sikrere 1870, end han gjorde 1860, fra hvilket aar omtrent * skriver sig et digt, «Gauchoen», hvori han havde stillet den frie sangers ubundne drømmeliv op mod det magtsøgende arbeidsmenneskes mere betryggede eksistense: — sangerens stemme lader sig ikke bringe til taushed, men den lyder fra tid til anden svag og famlende. Under denne sin langvarige usikkerhed søger kunstneren naturlig en kraftig, bredbrystet begavelse at støtte sig til.

* Maaske endnu lidt tidligere (1859), efter hvad S. Gundersen tror. «Gauchoen» er, saavidt vides, utrykt.

Den begavelse, hvortil de fleste unge dengang i beundring og hengivenhed klyngede sig, og som i tiaaret 1860—70 stod som Elsters nærmeste mønster, var da Bjørnstjerne Bjørnson. Paavirkningen fra ham vil endog spores saa sent som i «Tora Trondal». Saa tungt hvilede den Bjørnsonske indflydelse over Elster, at man først egentlig i «Solskyer» kan si, han befinder sig helt paa egen grund. Maaske var det hans intime kjendskab til Turgenjew, der delvis frigjorde ham. Sikkert er det, at der var ingen store kunstnere, hvortil Elsters aandsudvikling stod i intimere rapport, end disse: Bjørnson og Turgenjew. Omkring 1871—73 synes der at foregaa et gjennembrud i Elsters talent. I 1871 blir større partier af «Tora Trondal» til, i 1873 skriver han under et Kjøbenhavnerophold en væsentlig del af «Farlige folk». Forinden disse arbeider bringes til fuldendelse, har han imidlertid i «Nordisk tidsskrift» (1877) ladet trykke sin merkelige fortælling «Solskyer», hvor hans kunstnerpersonlighed træder os fuldt færdig imøde.

Langsomt og tildels under haard kamp med sin kunstneriske form har saaledes Elsters begavelse udviklet sig. Man har henvist til de

vanskelige vilkaar, hvorunder han henlevede en større del af sit liv, og deri søgt en væsentlig aarsag. Noget har ganske vist disse vilkaar medvirket — ikke mindst den usikkerhed, der en tidlang hviler over al hans færden. Men ganske anderledes afgjørende er vel her den eiendommelige beskaffenhed af hans kunstnertemperament, hans dybt personlige, men bløde natur — kvindelig modtagelig og kvindelig støttesøgende — udygtig til energisk modstand, men af en smidig udholdenhed. En saadan natur kan famle og glide og længe søge og ligger ofte for døde seil, inden den dag kommer, da personligheden, fæstnet og selvbevidst, tager sin egen jord i besiddelse.

II.

Elsters ungdomslæsning var vistnok ret omfattende. Han var navnlig ikke ubevandret i den klassiske tyske litteratur. Ogsaa ellers var han vel funderet. Men de forskjelligartede kunstneriske indtryk, han saaledes havde modtaget, overdøves en tidlang af tonerne fra de Bjørnsonske bondenoveller. Det er væsentlig i denne skikkelse, romantiken har berørt Elster.

Den gjennemtrænger iøvrigt hans ungdomsdigtning idethele, undertiden i en form ganske forskjellig fra den i bondenovellerne. I «Gauchoen» bevæger han sig i et fjernt og eventyrligt maaneskinslandskab: nat over Atlanterhavets mørke leie, nat over Pampas' sletter, en tungtrindende flod, der i sit «skumle indre» mumler «alvorsfulde sange», om elskov og elskendes haarde adskillelse, hastig flugt paa rappe ganger, vilde gauchos, der forfølger parret, og en blodig udgang — —; floden gjemmer det vilde sagn i sine «mørkladne vover», «og maanen glimter derover». — Til selve «sagnet» knytter der sig da betragtninger over det frie sangerliv, hvor man gjenfinder romantikens livssyn modstillet en klog hverdagsanskuelse. Den unge gaucho, der er helten, vil helst synge og elske. Hans fader opmander ham til virksommere idræt. Naturligvis vil faderen ogsaa skille ham fra den, han elsker. Han har «et andet parti» for ham. Denne modgang opflammer den drømmende ungersvend til handling. Han vil med sin elskede flygte til indianerne, vil der blive en stor høvding og kue gauchoerne. Under flugten indhentes han, og før han synger sin svanesang, viser han sig da som en mand. — Digtet er

ikke synderlig gjennemarbeidet og røber heller ikke nogen større poetisk originalitet. Det er èt af de sidste skud af en bestemt romantisk smagsretning, der hos os introduceres ved visse af Mauritz Hansens ungdomsarbeider og endnu blomstrer hos Andreas Munch, hvor han søger sydlandske motiver (f. eks. i «Donna Clara»). Kjendemerkerne er sympati for fremmedartede, ofte exotiske forhold, med en varmere himmel end den nordiske, — for det ridderlig eventyrlige og det sentimentale — for særegne belysningseffekter: hemmelighedsfulde eller uhyggelige nattescener, osv. osv. Hos Munch fremtræder denne romantik i en afsleben form. Det bizarre, det blodige, det rystende, hvormed forøvrigt den norske romantik i forholdsvis ringe grad er opblandet, blir hos Munch omtrent helt borte. Paa nogen vildere fantastisk flugt indlod sig heller ikke denne Welhavens blide og lærvillige discipel. Mauritz Hansens hemmelighedsmageri er her indstillet, og de spøgelser, der meddelte saa mange ældre romantiske fortællinger det mystiske skjær, har trukket sig tilbage. Men smagsslægtskabet er der. — Symptomerne iagttages da ogsaa hos Elsters «Gaucho». Den romantiske stemning, «Gauchoen» gir ud-

tryk for, er maaske yderligere stimuleret ved læsningen af Byron, som netop i de dage optog Elster. — Trods sine paatagelige mangler er «Gauchoen» af og til ikke uden en vis lyrisk fylde. — Eiendommelig nok har Elsters romantiske ungdomsinteresse for «de vilde gauchoers land» en gjenganger i hans senere digtning. Det heder om Knut Holt i «Farlige folk», at han «under sin fortvilede flugt fra de civiliserede samfund en tid vankede om paa Sydamerikas Pampas mellem gauchoer og indianere». Dernede gjør han da bekjendtskab med en ung pige, «hvis brune kind pludselig brænder mod hans». Og et forbund blev sluttet, «som skulde volde ham den bitreste anger, han havde kjendt». Da Knut Holt aar senere hjemme i Norge skal gifte sig med den unge kvinde, han holder af, dukker pampaspigen op og hidfører fortællingens slet motiverede afslutning, som man gjerne har tilskrevet en raadvildhed hos forfatteren, en brist paa hans kompositionsevne. Man har her neppe trængt dybt nok ind: pampaspigen hører med til bogens plan; Elster var, som mange andre, grebet af den moralske forsken, som just i de aar gjenopvækkes i litteraturen. Tanken om en livets nemesis, om den gjen-

gjældelse, hvormed en glemt og svunden fortid kan overraske mennesket i dets trygge nyden af nyvunden lykke — har spillet sterkt ind under konceptionen af «Farlige folk» *. Og da romantikeren ingenlunde er afdød i Elster, blir den gjenganger, der ødelægger Knut Holts livslykke, tillige en gjenganger fra Elsters egen ungdomsromantik: det blir hans gamle gauchoforelskelse, som leder ham paa afveie.

— Skuespillet «Fra fjorden» bærer præg af det første famlende studieforsøg. Den islandske ættesaga har, maaske gjennem «Hærmændene», givet impulserne til dette løst byggede drama med dets overfladiske karakteristik, hvor saagodtsom intet gir bud om, hvad dets forfatter virkelig skulde vise sig at sidde inde med. Undertiden er der en vis pragt i stilen, men det ene billede ødelægger det andet, og det er vanskeligt at finde en eneste lødig periode. — Et andet scenestykke, «Audun Hugleikson», antages forsvundet blandt Møllergadens teaters papirer. Derimod forefindes «Eystein Meyla», som opførtes ved fru Gundersens benefice august

* Jeg har vanskelig for at slutte mig til den antagelse af *G. Brandes*, hvorefter Turgenjews «En adelig rede» skulde ha influeret paa udgangen af «Farlige folk».

1863. Stykket er atter et udtryk for det spørgsmaal, der stadig beskjæftiger Elster: har jeg ret til at tro paa min egen evne. Der er noget goldt og opslidende over denne stadige befølen af skaberevnen. Hans aand kredser sygelig samvittighedsfuldt om sine egne muligheder, fablende om en daad, som blir drøm.

«Eystein Meyla's» emne er ligesom «Kongsemnernes» (der er ca. 2 aar yngre) hentet fra borgerkrigenes tid. Stykket har ikke megen tidskolorit. Helten gjør et moderne indtryk; tildels bærer han Elsters egne træk. Har han en konges gave? — er Eysteins stadige tvil; — og selv om han havde gaven, mon kongedømmet er kampen værd? Eystein er den direkte modsætning til Haakon i «Kongsemnerne», med hans sikre og lyse «kongstanke». Eystein er «stor og sterk i drømmen, liden og vek i livet og handlinger». Under stykkets gang gir han sig vel ikast med sit «verk», men styrken hertil faar han egentlig gjennem sin kjærlighed til en kvinde, Helga — det er tanken paa hende, som driver ham. Og at hans opgave ikke har fyldt ham slig, at han «vil give livet for sit verk», viser sig, da han i et kritisk øieblik lader kongerige være kongerige og ene tænker paa

sin Helga. En født privatmand, en elsker af fred og kvindelig skjønhed, er kommet iskade for at bli kronprætendent — det er konflikten i «Eystein Meyla». Eystein befinder sig lige uvel paa de birkebeinske togter, som Elster selv vilde gjort. — Ibsens anmeldelse i «Illustreret Nyhedsblad» er betydelig skarp: «stykket behandler, som titelen viser, birkebeinernes første høvding, om hvem sagaen kun ved saare lidet at fortælle, og hvis liv og levned heller ikke synes synderlig skikket til at paakalde nogen dramatisk forfatters behandling. En tarvelig fortælling kunde der maaske bringes ud af det historisk givne; men til fremstilling paa scenen er det ubrugeligt.» Til dette lader sig vel indvende, at det ikke er det historiske stofs fyldighed og klarhed, der betinger et historisk emnes brugelighed; rigtignok mister dramaet desto mere sin saakaldte historiske karakter, jo væsentligere digterens frie tilsætninger maatte bli. Hvad Ibsen videre bemerker om «Eystein Meyla», er langtfra uberettiget, men gir heller ikke noget indtryk af stykkets grundstemning: «forfatteren har da ogsaa for dog at bringe noget indhold tilveie maattet tildigte en kjærlighedshistorie og et giftermaal, som imidlertid ikke forbedrer

sagerne i noget væsentligt mon, eftersom der herved opstaar to handlinger og to intriger, der helt igjennem gaar jevnsides eller egentlig afløsende hinanden uden nogensinde at flettes sammen til en blot nogenlunde fængslende dramatisk knude.» Man indser ved gjennemlæsningen af Eystein Meyla helt vel, at Ibsens skarpe og klare dramatiske sans overalt maa føle sig ubehagelig berørt af den tunge formløshed, som her er fremherskende. — Det heder fremdeles hos Ibsen: «Dictionen er i de jevnere partier prosaisk, stundom, hvor situationen stiger, hæver den sig op i versformen; men den lyrik, som derved opnaaes, er mere nervøs end stemningsfuld. Af tanker vil man ikke finde mange, men af store ord desto flere; næsten alle stykkets personer synes færdig udrustede med den ringere art af veltalenhed, der forstaar at lade ordstrømmen gaa uanfegtet af, at tankestoffet glipper.»

«Mere nervøs end stemningsfuld» er en træffende dom over lyriken i «Eystein Meyla». Nervøs, forpint, usikker er hovedpersonen eller rettere sagt den eneste person, den der har forfatterens interesse og er givet en fyldigere karakteristik. — Eystein udøser imellem sin

smerte i enrum: — «fik jeg da blot de tunge pligter og ingen evne til virken? Hvi blev dette verk lagt paa mig, og hvi fik jeg dog længsel, uendelig længsel mod virken og handling, havde jeg ingen evne? Hvi spartes jeg ei for længslerne og fik et stille sted at leve paa, et stille sted at dø paa? — — Jo, jo, jeg tviler ikke, jeg føler det, jeg fik en skat af klare syner at bære ud for folket, jeg har store tanker til et høit verk, og har varme og kjærlighed til at bøde og læge, men de vil ei forstaa mig, de vil mane frem de gamle forfærdelige syner, som jeg selv kaldte tillive i fortvivlelsens øieblik. — Hvorfor skal slagets bragende sang altid følge mig? Marken rygende af blod, skrig og jammer, seiersraab og dødssuk, vilde hevnraab og bønner — hvorfor skal alt dette drages ind i denne eneste stille stund, jeg har fundet i hendes kjærlighed?» Dette er stykkets grundtone. Og saadan er Elsters dramatiske stil: skal der søges mønstre, ligger det nær at nævne «Mellem slagene» — forøvrigt er stilen yderst ujevn, ubearbeidet, snart vægtig, snart bred og flad, med svømmende, endeløse perioder, en prøve paa «den ringere art veltalenhed».

Ganske bemerkningsværdigt er det, at «Ey-

stein Meyla» i emne og grundtanke ikke er uden berøringspunkter med «Kongsemnerne». Ved nærmere eftersyn vil man finde, at der gjennemgaaende er et slegtskab mellem de livskonflikter, der interesserer datidens digtere. Den høvdingbaarnes ret og pligt ligeoverfor samfundet og sig selv ser man navnlig oftere berørt. («Catilina». Smlgn. ogsaa Sverres betragtninger i «Mellem slagene»).

Fra «Gaucho»-romantiken til saga-dramaet er altsaa den første fase i Elsters litterære udvikling. Hverken her eller der har han fundet, hvad han søgte. I begge tilfælde blir det kun enkelte udbrud, hvor forfatteren har omskrevet sterkt personlige fornemmelser, som er af nogen virkning.

Da Elster begynder at tvile om sine dramatiske muligheder, vender han sig til novellen. Det var da ogsaa utvilsomt for ham den rette form, og allerede hans første forsøg er her af større kunstnerisk værdi end «Gauchoen» og «Eystein Meyla». Men det er alligevel først mange aar senere, efterat han har forladt bondefortællingen, at hans novellistiske talent kommer til sin ret.

III.

Efterat Elster (1864) havde gjort et mislykket forsøg paa at gaa den akademiske vei, beskjæftiger han sig etpar aar væsentlig med litterære sysler. 1867—68 ligger han i Tyskland og studerer forstvidenskab. Hjemkommen derfra er han nogle aar knyttet til Kristianiapressen, navnlig «Aftenbladet». Hans poetiske produktion i denne tid (1865—71) bestaar væsentlig i endel mindre noveller [«En lægprædikant», «Hrr. Kristiern», «Indvigsel», «Kjeld Horge», «Trodals-Rakel», «En korsgang»].

Impulserne er her delvis let kjendelige. Der er først og sidst Bjørnson. Der er ogsaa mere direkte og personlige indtryk fra sagastilen. I de første partier af «Indvigsel» er denne klarlig det umiddelbart foreliggende mønster. Men medens stilen i de Bjørnsonske bondenoveller har taget noget af sagaens knappe djervhed i arv, uden at det skorter den paa fylde og farverigdom, har sagaefterligningen hos Elster mere af originalens tørhed end af dens kraft. Karaktertegningen i «Indvigsel» er ret dygtig, men uden umiddelbart liv. Er Bjørnsons forhold til de bønder, han digter om, allerede lidt

fjernt, er Elsters skildring ofte saare udvendig. Bondenovellen, som tidens smag havde ledet ham indpaa, er visselig ikke hans felt. Hans kjendskab til bønderne er for det første ikke synderlig grundigt. Og om han havde havt det fornødne kjendskab, er hans stilistiske evne neppe saadan, som folkelivsskildringen kræver den. Han har vanskelig for at finde det umiddelbart malende udtryk for folkelivets foreteelser. Man faar, hos Elster, enten et tørt og udvendigt billede, eller man faar nærmest et billede af disse fænomeners virkning i hans eget modtagelige sind, og kanske derigjennem et ret levende indtryk af fænomenerne selv. I «En korsgang», den bedste af Elsters bondefortællinger, slipper forfatteren fra tid til anden sin egen subjektivitet løs. Novellen kommer derved til at savne stilistisk holdning. Men den har vundet en inderlighed, som ingen af hans øvrige folkelivsbilleder eier.

«Indvigsel» (1866) er som helhed et svagt arbeide. Den er imidlertid merkelig ved en enkelt episode, hvor forfatterens refleksioner over hans digteriske evne og kald, ligesom i «Gauchoen», i «Eystein Meyla», i «Kjeld Horge», men her endnu mere uformidlet, træder os

imøde. Efterat beretningen til en begyndelse har bevæget sig jevnt og individualitetløst inden bondenovellens gjængse ramme, sendes pludselig helten, Erik Skogstad, ud for at bli kunstner. Man har hørt, at han spiller «fele», men har taget dette mere som et almindeligt træk: en veludstyret bondegut i den romantiske novelle bør kanske være i besiddelse af denne færdighed; — man blir derfor lidt overrasket over den unge mands kunstreise, og den aarsag, forfatteren anfører: Erik vil bli noget framifraa for at kunne overskygge sin rival, — tilfredsstiller ikke ganske. Og naar Erik, efter endt udenlandsfærd, fremstiller sig for den musikskjønner, der har taget sig af ham, merker man hurtig, at forholdet mellem Erik og hans fele har en vis lighed med forholdet mellem Kristian Elster og hans kunst. Eriks beskytter mener, at det bristende i hans udvikling er at søge deri, at det ikke er den rette kjærlighed til kunsten, men «noget udenfor», som driver ham. Det er en indrømmelse til novellens givne stof. Bortset herfra, er musikskjønnerens foredrag for Erik vistnok i meget analogt med ét, Elster i de dage oftere holdt for sig selv: — «Fremskridt har du gjort, men noget er iveien med

dig endnu.» Endnu duger det ikke. Kanske det kommer af, at Erik ikke har git sig tilstrækkelig ikast med livet, — at han istedenfor har ført en ufrugtbar kamp med sin kunst. At han har kjæmpet sig træt i denne strid, der kun har bragt fattigt udbytte. Eller hvad er iveien? For den, der fik kunstnergaven, «oplader livet sin sjæl, gjennem ham taler det bedste i hans folk». Men hos Erik er det endnu, som om kun «en snip af øielaaget» har aabnet sig for den livets fagerhed, det er givet kunstneren at skue. «Der er bare én tone i dig, den vidner om, at du er en af de udkaarne.» Men han har endnu ikke faaet den rette «indvigsel» over sin sjæl. «Skulde jeg give dig et raad, saa maatte det være at slænge fiolinen fra dig for en tid, leve med i livet og aldrig tage din haand i den, før trangen til at udtale (!) dig kom som en storm over dig.» —

Man ser hele Elsters ungdomsudvikling følges af denne usikkerhed. Har han «kunstnergaven», eller har han den ikke? Ogsaa senere, efterat kunstneren i ham saaatsige er sprunget ud, gjennemgaar flere af hans verker en tung tilblivelseskamp. En vis uklarhed eller ubeslutsomhed, en vis frygtsomhed, der undertiden kan

finde sin forklaring i hans kræsne kritiske sans, undertiden i manglende selvtillid og manglende energi, følger ham stadig. «Tora Trondal» og «Farlige folk» ligger hen i aarevis — halvfærdige. De paabegyndes begge otte aar, før de kommer ud. — Man har sagt, at det var mangel paa anerkjendelse, der tildels gjorde Elster hans kunstnerbane saa trang. Hvad hans produktion i sekstiaarene angaar, er den kritiske endog fremragende, — den digteriske er saa ufærdig, at der skulde et ikke almindeligt skarpsyn til for i forfatteren af «Indvigsel» at ane den sjeldne og betydelige kunstner, vi elleve aar senere møder i «Solskyer». Paa den anden side var stipendienegtelsen i 1880 en skam for dem, der bærer ansvaret, og det viser ret tydelig vor daværende kritiske misère og maatte virke nedslaaende paa Elster, at en novelle som «Solskyer» ikke mødtes med sterkere anerkjendelse. Ikke længe efter sin fremkomst overskylledes den af problemlitteraturens kraftige, krydrede strøm, og har neppe den dag idag samlet den opmerksomhed, den fortjener.

— «En lægprædikant» (1865) dannede indledningen til Elsters novellistiske forfatterskab. Helten i den lille fortælling er ingen vanlig

lægprædikant, Elster har ikke truffet ham, denne lægprest har aldrig holdt nogen opbyggelse. Det hele er en let gjennemskuelig forklædning, en omskrivning for egne oplevelser og stemninger. En mand, der har søgt det skjønne i livet, søgt det særlig i kunstens skjønhed, i musikens toner, i scenens skjønne illusion, har altid og altid lidt skibbrud. Saa har han vendt sig bort fra al denne fagre «tant» og søgt til livets mørke alvor, og der har han fundet fred med sig selv. Fra en lyrisk, skjønhedssøgende drømmer er han blit en streng bodsprædikant, for hvem «drøm er synd». Disse to faser af lægprædikantens liv, mindre vel formidlede som de synes en i Elsters novelle, repræsenterer betydningsfulde bevægelser i forfatterens udvikling.

Stilen i «En lægprædikant» er naturligere og jevnere end i «Indvigsel». Den nærmeste aarsag er den, at forfatteren i «En lægprædikant» anvender en berettende jegform, hvor Elster bevæger sig langt friere end i den knappe episke stilart, han med sagaen og Bjørnson for øie tildels har benyttet i «Indvigsel».

Er der i «Lægprædikanten» kun faa træk, som tyder paa, at der ligger noget studium af en bestemt lægmandstype tilgrund, røber dog

skissen interesse for denne race, der har spillet og endnu spiller en saa betydningsfuld rolle i vort folkelige aandsliv. Elster beskjæftiger sig oftere med den religiøse vækkelse blandt det vestlandske lægfolk. Vækkelsen savner ikke Elsters sympati, men dens mange uheldige virkninger opirrer ham, og navnlig er de forskjellige typer af hyklere, der gjør sig den religiøse stemning blandt folket indbringende, et bytte for hans energiske forfølgelse. I «Trodals-Rakel» findes der en ganske vittig randbemerkning om en prædikant af denne art, og i «Farlige folk» har gamle Vildhagen, en af de fortræffeligste bifigurer i bogen, øiensynlig været omfattet med særlig omhu af forfatteren. Man erindre ham blot fra det store selskab hos Hamre: «Vildhagen labbede om paa sine brede elefantfødder og var smaaøiet og gemytlig — han saa ud, som han havde et helt lager af tvetydige historier, som han følte trang til at sætte i cirkulation.» Og den gamle overlærer Bjørnholt karakteriserer ham senere saaledes: «De kjender vor kjære Vildhagen. Naa — ham generer denne stive konkurrence mellem de to prester (Strand og Fonn) umaadelig. Ser De, han hjemsøger nu uden persons anseelse baade rige og fattige. Han holder ikke paa udvælgelsen, han er menneskeven. Han har nu længe drevet de største forretninger i

kristelighed paa pladsen. Hans særlige kunst har været at tjene en mængde herrer og staa sig godt derved. Men denne Strand er strix; han vil have Vildhagen under sig. Vi faar nu se. Vildhagen er en gammel praktikus. Han holder sig endnu til Fonn. Aa, De skulde høre ham tale om Strand. Det er en ren kunstnydelse. Jeg siger Dem, ingen kan flaa sin næste saa appetitligt med bare milde, kristelige talemaader som vor gamle prægtige Vildhagen. Han holder sig til Fonn; thi ser De — ja, det er min seneste opdagelse — han vil blive politiker, ledende mand i nationalforsamlingen, og Fonn arbeider for ham. Men her møder jeg. Det er fusk i papirerne. Det er mod aftalen. Jo, han kan bare prøve. Jeg kjender den gamle filur og skyr intet. Jeg fortæller pinedød i avisen, hvorledes han bar sig ad, dengang han solgte sin mølle til en broder i Herren og benyttede sig af, at kjøberen glemte at betinge sig vandretten. Eller da han stjal møllevandet fra en anden broder i Herren. Eller da hans læregut holdt paa at dø af vanrøgt. Jeg kan finde mig i, at den røver staar frem paa de geistlige møder og taler med glødende pathos om, at han vil stride for den store sag, saalænge der er en blodsdraabe i ham, — jeg skal ikke blande mig i, at han tilstedes adgang til de bedste kredse og er intim med alle prester. Men vil de have den hallunk ind i politiken, da viser jeg Gud hjælpe mig tænder, saasandt jeg heder Kristofer Bjørnholt.»

Elster havde havt rigelig anledning til at iagtta lægprædikanternes væsen paa nært hold. Søndfjord har altid været en god mark for disse sædemænd. Og den pietistiske bevægelse, som

gav det gamle, oprindelig haugianske lægvæsen ny næring, naaede endog Elsters nære omgivelser, — han havde jevnlig baade dets vakre og mindre vakre sider for øie. Han fandt megen inderlighed og ærlig tro ved siden af megen «kristelig forretningsdygtighed». Han kom for den sags skyld i personlig berørelse med folk, der aabenbarede sig ret tydelig som kristelige lykkejægere. Dette forklarer baade den interesse, han oftere viser vore lægprædikanter, og den skarphed, hvormed han undertiden udtaler sig. — Ogsaa presterne kan rose sig af en forholdsvis rig repræsentation i Elsters bøger; han ser betydelig mindre ensidig paa denne stand, end tilfældet er med de fleste yngre forfattere i sytti- og otti-aarene. Der er maaske ingen stand, som til alle tider har beskjæftiget digterne saameget som den geistlige. Den har snart været i særlig yndest: myndige hierarcher eller fromme fædre har faaet sig tildelt de smukkeste roller. Til andre tider har «sortekjolen» været stillet i gabestokken uden barmhjertighed: hos mere end én digter har forestillingen om alt geistligt, ligesom hos Julien Sorel, før han traf jansenisterne, været «uadskillelig forbundet med begreberne hykleri

og pengebegjærlighed». Modsætningen mellem «Haver ei sølv og guld i eders bælter» og «prestesækken, som aldrig blir fuld», har i disse perioder været et tema, der varieredes med stort behag af kløgtige og mindre kløgtige skribenter. — Hos Elster lader hans følelser for prestestanden en tid til at være ret venlige, — den handlesterke helt i «Tora Trondal» er prest —; senere synes de at kjølne: Fonn og Strand i «Farlige folk» er tegnede med skarpt blik for de velærværdige herrers svagheder.

Om Elsters religiøse standpunkt tør jeg ikke ha nogen bestemt formening. Han hørte ikke til dem, der føler kald til at «vidne og bekjende» sin tro eller vantro. Visse brutale træk i den ortodokse lære oprørte ham sterkt, og naar han i «Farlige folk» skildrer kredse, hvis religiøse opfatning understreger disse, kommer der en lidenskabelig uvilje tilsyne, som neppe bør gives betydning udover de fænomener, hvorimod den særlig er rettet. Elsters naturel er religiøst, og hvilke forandringer hans opfatning end undergik i de ti sidste aar af hans liv*,

* Angaaende Elsters stilling til den religiøse og kirkelige reformbevægelse i Norge henvises iøvrigt til hans andet

saa blir grundtonen den samme, og det er den, vi hører klinge i de sidste linjer af «Solskyer»: «Jeg ser igjen mod vest og drømmer, at disse fjerne rødmende solskyer er udvandrede fra landet, hvor vaaren er evig, og at de sende mig en kort hilsen fra den herlighed, jeg savner, og som ikke dør.»

— I «Trodals-Rakel» (1869) gir Elster billeder fra et vestlandsk fjordlandskab, som ved sin fine og varme stemning allerede vækker en anelse om, at han skulde bli de vestlandske fjordes digter maaske fremfor nogen anden. Fortællingen selv er af ujevn værdi. Den indledes med en uforholdsmæssig bred og detaljeret karakteristik af Rakels væsen som barn og i overgangsaarene. Man merker her stadig den Bjørnsonske indflydelse. Lidet af det, der meddeles om den unge pige, blir benyttet under det følgende. Der savnes gjerne i Elsters tidligere arbeider en fast plan, forholdsmæssighed og begrænsning. Hans fortælling løber som en ujevn strøm, snart hurtig og samlet, snart bredt og langsomt, — blir undertiden staaende stille i store grunde kjedelige flader. Der er imidlertid

---

brev «Fra Norge» til tidsskriftet «For Idé og Virkelighed» 1873, I. 495—512).

store fremskridt fra «Indvigsel» til «Trodals-Rakel». Stilen er bøieligere og mønstrene fjernere. Og fremfor alt er hans karakteristik af bønderne troværdigere. Det betydeligste i «Trodals-Rakel» er vistnok en episode, som skildrer gjennembruddet hos de to unge, Rakel og Svejn, — hvordan de gjensidig halvt røber sig, uden nogen bindende udtalelse. Den tilbagetrængte varme, den sky følelse ved Elster at gjengi med en finhed og indre styrke, som alene nogle faa store kunstnere — en Turgenjew — har været i besiddelse af. Denne evne kommer, ialtfald øiebliksvis, frem i «Trodals-Rakel». De knappe ord, der veksles under de unges korte møder, ofte blot for at bortlede og dække over, er undertiden af merkelig virkning. — Det er, af figurerne i «Trodals-Rakel», de kvindelige, som er lykkedes bedst for Elster. Den overlæssede karakteristik i indledningen forstyrrer endel Rakels billede, men der er dog scener, hvor hun staar levende for os. Og de to ældre koner, Gjø og Mari, er begge af interesse. — Mens naturskildringerne gir den tydeligste anvisning, til hvilken landsdel fortællingen er at henlægge, er den vestlandske tone over folkefærdet — ihvorvel den maa sies at være

langt mere udpræget i «Trodals-Rakel» end i «Indvigsel» — ikke altid paafaldende. De tolv første aar af sit liv (1841—1853) tilbragte Elster i Overhalden i Namdalen. Flere af hans lekekamerater var sønner af Overhaldens storbønder. Efterat hans far var bleven sorenskriver i Søndfjord, tilbragte Elster nogle aar i Førde, men kom allerede i sit femtende aar til Kristiania for at gaa paa skole der. Det vilde være mindre rimeligt, om ikke indtrykkene fra hans første barndomshjem, fra en egn, hvis selvbevidste og velstaaende befolkning er saa ulig fjordbønderne, skulde spillet ind. I virkeligheden er neppe de forskjelligartede indtryk holdt skarpt ud fra hinanden. Der er flere træk, som tyder herpaa. Saaledes er den ringeagt, der overgaar Erik i «Indvigsel», i hans bygd, i hans kjærestes familie, fordi han vil være «kunstner», vistnok et almindeligt træk i bondens betragtningsmaade, men peger dog, ved den selvkjære sikkerhed, hvormed den afviser enhver drøftelse, mere hen paa storbonden, paa en bredere og myndigere type end den, Elster lærte at kjende i Søndfjord. I noget intimere forhold til bonden kom Elster — som ovenfor antydet — aldrig. Der er over alt, hvad han fortæller om denne, en

vis fjernhed, en vis usikker almindelighed; hans viden er ofte indirekte og tildels formidlet gjennem læsning.

I «En korsgang» faar man bedst tag paa forholdet — man føler der det varme hjertelag, som er det dybeste moment i Elsters interesse for vore bønder, en kjærlighed til alt menneskeligt, til alt, som aander og lider, en næsten lidenskabelig medfølelse med alle, som kjæmper i trange og triste forhold. Det er haarde vilkaar, hvorunder vor almue ofte arbeider, meget blir stanset i væksten, blir smaat og snevert, men ogsaa mangen stor gjerning øves i det stille, — det er en saadan «bramløs historie fra de brune vidder», «En korsgang» beretter om. «Her, i det indre liv, som ligger truet med døden oppe paa vidderne, begynder man dog at finde menneskespor og at føle, at den samme sag føres for Gud heroppe i fokket som der, hvor naturen ødsler med gaver. Forunderligt arter vel ofte sjælelivet sig under saadanne kaar; man finder baade dværgbirkens forvoksne former og dens haarde ved; men ingen tviler længer paa, at det er den samme nød, som herjer livet her som overalt, den samme grundsorg, som breder tungsind over det, og det

samme solhaab, som faar det til at grønnes og spire.

Og naar det strømmer over en af fortællinger om vildskab og blodtørst fra de store kamppladse, da finder man ogsaa de samme vilde drifter her; og raabes en heltegjerning ud med tusinde tunger fra de store verdensleire, da finder man ogsaa her det samme heltemod, om ogsaa dets eneste daad var en stille korsgang, som ingen taler om.»

IV.

Af Kristian Elsters talrige og indgaaende anmeldelser i «Aftenbladet» er den over «De unges forbund» ikke alene mest bekjendt, men ogsaa en af de interessanteste — omend ingenlunde den bedste — og vidner i al sin blinde henrevethed om hans kritiske evnes intensitet. Det tør ha sin interesse at fæste sig lidt nærmere just ved denne recension, der sammenholdt med en anmeldelse fra modsat hold gir et indblik i baade litterære og politiske forhold i 1869.

Det gjør et ganske eiendommeligt indtryk — begynder Elster sin kritik — fra læsningen

af «Kjærlighedens komedie», «Brand» og «Per Gynt» at komme over i «De unges forbund».

«Vi er vistnok vante til, at Ibsens digtning træder frem som en kritik af og en polemik mod vort samfund; men vi har dog samtidig i ham altid fundet en aandens stridsmand; vi har lært ham at kjende ikke alene som en digter i den forstand, at han har den eiendommelige fantasiens skabende evne, der gjør en saadan, men ogsaa som en mand med den ægte digternaturs aabne syn for nye ideers gry, paa hvad hold det end maatte være, og med den dybe samfølelse med alle fremtoninger af et gjærende nyliv, og vi har vænnet os til at se ham som en uforsonlig modstander af det ideeforladte, evneløse, modløse og viljeløse slapsind, som ræddes for enhver rørelse i aandslivet, der gjør alvorligt brud i det, som skik og brug har hævdet, og som skaber en aandelig atmosfære med friskere strømskifte end den, hvori spidsborgeraandens idealer fødes og leve. Man kan have meget at indvende mod Ibsens digtning, man kan let paavise strøg af den, hvori hele kunsten har været at give andres tanker versefødder at gaa paa, uden at disse tanker har levet i hans natur, er døbte af hans aand og gjenfødte i hans fantasi, saaledes at de fremtræder i ny og levende vækst med uudsletteligt præg af hans eiendommelighed. Der findes ved siden af sande digtersyner af stor skjønhed og sandhed og menneskefremstilling af fyldig anskuelighed golde steder, hvor den tørre reflexion raader, og hvor poesiens aander have sagt farvel. Det er heller ikke først i den sidste bog, at hans polemiske ildske driver ham til at sprænge personernes existens som selvstændige væsener. Men hvor meget han kan have overskredet grænsen for, hvad digtningen skadesløst

kan bære frem uden at gaa feil af sit maal, saa er det dog altid skeet i vækkende idealers tjeneste, ja, skulde nogen anke her ramme, saa maatte det være den, at det ideelle krav saaledes er skruet op, at dets fyldestgjørelse er bleven saa omtrent umulig, og alle hans straffetaler en uretfærdighed; men aldrig har han begaaet en synd af den slags, som presten i «Per Gynt», der holder lovtaler over en, om hvem han selv dømmer:

«Han var en kortsynt mand. Udover ringen
af dem, han nærmest stod, han intet saa.
For ham lød meningsløst som bjeldens klingen
de ord, der malmfuldt skulde hjerter naa,
folk, fædreland, det lysende, det høie
stod stedse slørt af taager for hans øie.» —

Men i saa henseende er der et svælgende dyb mellem hans næstforegaaende verker og «De unges forbund». Det er saa langt fra, at vi her have den gamle, paa idealernes vegne fornærmede og harmfulde digter, at forholdet næsten er vendt om: det, han før hævdede, lader han nu falde, de gamle idealer er forladte og forraadte, eller rettere alle idealer ere svegne, poesiens aand fornegtet, spidsborgeraanden triumferer, og dusinmennesket er blevet mønstret.

Og hvordan kan dette være gaaet til? Er kanske digteren nu, efterat have haft omgang med og efterat have besunget det ensidige viljemenneske og det ensidige fantasimenneske, bleven saa bange for alle sterkt anlagte og stort udrustede naturer, at han er tyet i ly paa den modsatte side hos de lune gjennemsnitsfolk? Der kan vel have været mange medvirkende aarsager, mange øiemed ere her søgt fremmede, som ligge udenfor digtningen, og som derfor ei

kunde komme med, uden at dens love brydes, ja uden at der brydes med idealerne overhovedet; men det fremste af disse øiemed har været at ramme den politiske bevægelse — bogen er et politisk partiskrift.

Det har alle tider været saa, at hvor nye tanker og ideer dukke op og fremkalde rørelser i et folk, der har der været nok af dem, som vilde gjøre forretninger i bevægelsen, som vilde bruge de store og ideelle interesser til at fremme sine egne smaa og egoistiske. Bevægelsen kan være saa sand og ren i sit indre væsen, som den være vil, saa vil den dog altid komme til at tjene en del driftige spekulanters samvittighedsløshed. Vor tid og vort land gjør vist ingen undtagelse i dette stykke, og det er vel muligt, at der ogsaa her, naar man gik ret lavt ned, var nok af raadne steder at ramme; men det kræve vi af en digter, at samtidig med, at han gaar det usle, bevægelsen kan have affødt, paa livet, maa han kunne se lidt dybere og skjelne den indre tanke fra de enkelte urene udslag, og han maa kunne give os en kjending af, at der her dog er en vaar, som varsles. Men dette har netop ikke været tilfælde med Ibsen. Hans syn har været ganske bundet ligeoverfor de rørelser, han vil skildre og dømme, og istedenfor en digters klarsyn, der skulde sprede taagen over fænomenerne, have vi faaet et ensidigt partistandpunkt sat ud i digt.»

Vi føler, den er alvorlig, recensentens harme. Det er heller ikke underligt, at «De unges forbund», set paa nært hold, for unge og nidkjært vaagende øine maatte ta sig ud paa denne maade. Den store folkelig nationale bevægelse

rammedes ret følelig af Ibsens satire. Det konservative partis aabenlyse glæde var ikke ubegrundet og maatte virke inciterende. Og hvad der for Elster som for mange andre havde særlig betydning, var den lighed, Ibsen formentlig havde søgt at gi Stensgaard, — med en mand, om hvilken de alle var villige til at slaa riflering: Bjørnstjerne Bjørnson. Angrebet var efter deres mening saa utilsløret, at der neppe kunde ligge andet end «upoetiske» interesser til grund. Og da Ibsen nogle aar i forveien næsten havde været at regne for «en af deres», saa de nu i ham nogetnær en renegat, mere eller mindre karakterløs, der vovede at rette sine vaaben mod deres fornemste mand. Det falder ikke vanskeligt at forklare sig, at sekstiaarenes ungdom ikke havde faaet nogen rigtigere opfatning af Ibsen. Hvis man ikke fulgte fremskridtet, blev man liggende igjen i spidsborgerligheden. Denne store skeptiker, der hverken følte sig hjemme her eller der, var de unge stridsmænd en gaade. Tidligere havde de ogsaa hos ham fundet «den ægte digternaturs aabne syn for nye ideers gry». Nu mødte de et ansigt, saa haanligt i sit smil, at de maatte føle sig hellig fortørnede. Hvad kunde dette være andet end

et stort frafald. Saa merkeligt det lød: Ibsen var blevet liggende igjen blandt filisterne! — At der i sekstiaarene, maaske især efter den uvenlige modtagelse af «Kjærlighedens komedie», er foregaaet en større forvandling i Ibsens sjæleliv, synes iøvrigt klart. Er der allerede megen mistro til livet i «Kjærlighedens komedie», saa har denne mistro i de følgende aar naaet en styrke og dybde, der skulde bli bestemmende for saagodtsom hele hans senere virksomhed. Men ikke i noget af Ibsens andre verker møder man en saa lidet afdæmpet menneskeforagt som i «De unges forbund». Hvad der findes af lyst og forhaabningsfuldt, gjør et staffageartet indtryk. Naar familien omsider lykkelig forenes, og stemningen er smuk og løftet, klinger Lundestads stilfærdige formening dog igjennem det hele: «Gud bedre mig, englene var nok saa middels,» og dette de «unges forbund», hvortil allersidst alle er saa villige til at bekjende sig, forekommer os at ligge langt fjernere fra realiteternes verden end det «forbund», hvis bestanddele Ibsen netop har sigtet. Det er derfor rimeligt, at de unge optimister i 1869 instinktsmæssig følte Ibsen som en farlig modstander, og det har sine dybe grunde, at

de reagerede saa voldsomt. I meget tog de feil, og naar de gjorde Ibsen til «filisternes» nye ven, beroede det paa en grov og dog — som sagt — ret forstaaelig forveksling. Af de «slappe idealer», Ibsen skulde ha kaaret sig i kammerherren og Fjeldbo, er ligeoverfor den første feilsynet mindst forklarligt. Ibsen har saa tydelig betegnet hans hæderlige indskrænkethed, at der kræves en blind kampiver for at gjøre ham til forfatterens «politiske mønstermand». Derimod er den venlighed, hvormed Ibsen behandler Fjeldbo, mere skikket til at støtte angribernes opfatning. Hvad Elster skriver om Fjeldbo, er fortræffeligt:

«Saa staar da karaktermanden Fjeldbo igjen. Denne mand, som siger frem gjennem stykket i selvvelbehageligt flegma og lad ro, synes fornemmeligt at være optagen af at samle paa bidrag til et sjæleanatomisk verk, hvoraf han af og til giver brudstykker til bedste. Først saa faar vi en del mer eller mindre abnorme sjæleorganismer og saa tilslut en eneste normal — hans egen; først de andres tilblivelseshistorie til advarsel, saa hans egen til opbyggelse. Han fortæller: «Jeg har faaet det, som grunder ligevægten, som gjør sikker. Jeg er vokset op i ro og harmoni i en jevn middelstandsfamilie. — — Hjemme hos os har der aldrig været ønsker udover evnerne, intet krav er forlist paa forholdenes skjær — — der var hverken forstandens eller stemningens udskeielser.» Og sikker er han ogsaa, men det er

indifferentismens sikkerhed. Harmonisk er han; men det er af mangel paa sterke bevægelser i sjælelivet, og han har visselig ikke noget ønske, der gaar udover evnerne, og ilde er det. Her er alt tamt, tørt, uden sjæl og uden særpræg, og hans trosbekjendelse vilde rimeligvis, ærlig udtalt, lyde:

Sin særlighed maa hvermand tæmme,
ei høine sig og ei gaa fremme,
men jevnt sig midt i massen gjemme. —
Og af maa alle kanter slibes,
og af maa alle kviste knibes,
glat maa man være, lig de andre,
og aldrig nogen særvei vandre. —

Han fortæller sin egen historie og gjør det med bredt velbehag, men trods hans gode vilje kunne vi ikke faa andet ud, end at han tilhører det skikkelige gjennemsnit, hverken mere eller mindre; der aabenbarer sig aldrig noget særligt dygtigt hos ham, hverken i evner eller karakter, og hans overlegne, halvt formanende, halvt deltagende forhold ligeoverfor Stensgaard og tildels ogsaa ligeoverfor kammerherren, minder os om disse Welhavens ord: «Medlidenhed er dog en skjøn og behagelig følelse. Ligesom vi lægge fældet træ og nedbrudte grene i ovnen, saaledes tage vi vor faldne næste fra hinanden og varmer vort indvortes menneske med stykkerne og føle os forunderlig lune derved.» Et andet ord af Welhaven kan ogsaa anvendes paa ham: «Han har et ansigt, som ikke vil dig noget.» Men det er ikke nok dermed, at han selv ikke er istand til at gjøre sig til noget; der er uheldigvis et geni i stykket, lad være, det er et geni paa afveie, men det er dog et geni, og denne mand fortæller ogsaa Fjeldbo's tilblivelseshistorie og gjør

det med geniets klarsyn, saa vi umulig kunne værge os mod indtrykket af, at her have vi den ægte, den sande forklaring af verkslægens væsen. Stensgaard siger nemlig om ham: «Det er overhoved det usle ved dig, at du aldrig kan anerkjende nogen. Du har gaaet derinde i Kristiania og drevet om i thevandsselskaber og fyldt tilværelsen ud med at sige smaavittigheder. Sligt hævner sig, du! Sansen for det, som er mere værd i livet, for det, som der er løftelse og flugt i, den sløves, og tilslut staar man der og duer til ingenting.» Og paa et andet sted: «Hør, Fjeldbo, nu kommer igjen bundfaldet op i dig. Kan du da aldrig holde dig fri for dette skiddenfærdige i tankegangen. Hvorfor altid forudsætte enten usle eller latterlige bevæggrunde.» I disse korte, men slaaende træk er et helt folkefærd tegnet, og jeg skulde tro, det vilde have været ganske anderledes frugtbart, om Ibsen havde ført flere slag ind i denne feige, idéforladte skare, der uroes, hvergang noget, der bærer myndigt bud fra aandens verden, løfter sig, der knuges sammen i sin egen tomhed, hvergang en stærk individualitet kommer dem nær, og som af selvopholdelsesdrift ogsaa anfalde alt det ualmindelige med alle vaaben, de raade over, og til syvende og sidst med sladderens gift og ved at etablere smaa behagelige udsalg af sine modstanderes naturligvis utvivlsomt slette motiver. Det havde været en frugtbarere gjerning at lade satirens lynslag ramme her end at vente sine idealer derfra, noget man kunde tilgi en Scribe, men sandelig ikke skulde ventet af Ibsen.»

— Lad os nu, til en afveksling, kaste et blik paa det, der fremkommer i modstandernes leir. Disse er ikke mindre sikre paa stykkets adresse end Elster. Det lader sig vel ogsaa

vanskelig benegte, at adressen her og der er tydelig nok: «Har du nogensinde duet til at anerkjende mig» og mange andre repliker peger bestemt paa Ibsens store samtidige. Blandt Bjørnsons fiender var følgelig skadefryden stor.

En af det daværende konservative partis dygtigste penne førte *Frederik Christian Dons**. Det er ham, der paa konservativ side leverer det mest bemerkningsværdige indlæg i striden gjennem en anmeldelse i «Stavangers amtstidende» (optrykt i «Morgenbladet»), hvori han, som han selv sier, «beskjæftiger sig mere med den kritik, stykket har fremkaldt, end med stykket selv».

«Vi skulle overlade til d'hrr. æsthetikere af fag,» sier Dons, «at udfegte striden om bogens værd eller ikkeværd fra det høiere æsthetiske standpunkt betragtet, allerhelst da bogens værd i denne henseende for en kommende slegt ikke vil bestemmes af den proces, der nu føres herom mellem dagbladenes neppe ganske uafhængige æsthetikere. Den satire over vort samfundsliv, som hr. Ibsen her har leveret, har som al satire

* Dengang sekretær ved missionsselskabet i Stavanger, senere stiftsprovst i Tromsø og i sine sidste leveaar redaktør af «Trondhjems adressekontors efterretninger».

først og fremst et praktisk formaal og fører sin sag mindre for den filosofiske æsthetiks end for den sunde menneskeforstands domstol. Vi anse os derfor ogsaa berettigede til at udtale vor dom hovedsagelig fra et tilsvarende standpunkt.»

Vi ser straks, hvorhen forfatteren stiler. Og i det følgende faar vi da høre, at den satirens «sunde bitterhed, som findes i bogen, indeholder et beroligende lægemiddel for vort febersyge, af socialismens smitte befængte samfundsliv.»

«Den lystighed, hvormed stykkets delinqvent, «de unges» helt, hr. Stensgaard, exekveres, har afbrudt døgnets ulystelige strid med en latterens pause, hvis styrkende virkninger ikke saa snart ville tabe sig. En sund latter anse vi for en fortræffelig medicin mod den mismodige ængstelse, som vort politiske samfundsliv i de gjænger, hvori det nu er kommet, er vel skikket til at frembringe hos alle, som har noget at tabe i striden, alle, som ved moralske eller materielle interessers forpligtelser føle sig ansvarlige med hensyn til vort samfundslivs udvikling. Den, som her trænger til at le, vil ikke forgjæves gi sig ifærd med bogen. Det er ikke det mindst morsomme ved den, at nogle erklære, at den slet ikke er morsom. Vi finde det under visse forudsætninger meget rimeligt. «Dette er slet ikke morsomt,» sagde ræven, da man trak skindet af ham.»

Dons imødegaar derefter de forskjellige indvendinger mod stykket. «Man har bl. a. be-

breidet det dets tendensiøse karakter.» «Er det ikke den høie muse uværdigt at levere et indlæg i den strid, som dreier sig om dagens brændende spørgsmaal?» Dons minder om, at satiren «ifølge sit væsen er leilighedsdigtning».

«Satiren fremkommer, naar menneskelivets forhold i digterens samtid arte sig saaledes, at han kommer under den nødvendighed, der er udtrykt i det gamle: *Difficile est satyram non scribere.* Satiren er den modne frugt af forargelsens inspiration, den udfordrede idés reaktion mod menneskelivets idéløse eller, som tilfældet her er, dets idéforkutlende usandhed — alt i forhold til samtidens foreteelser. Ingen falder paa at skrive satirer over det romerske samfundslivs fordærvelse i keisertiden eller over den franske usedelighed i forrige aarhundrede. Disse forholde staa for en anden domstol — historiens. Derfor er en energisk tendens just ligeoverfor samtiden den satiriske digtnings livsnerve. — —

«Men her er tendensen saa plump, saa personlig. Man kan jo tage og føle paa, hvem forfatteren har for øie.» Ja, man sagde saa i Juvenals og Holbergs dage ogsaa, og man vil sige det samme, saalænge der skrives satirer. Digteren kan ikke revse sin samtid uden med det samme at ramme disse fænomeners typisk repræsenterende personligheder. Man forlanger for megen selvfornægtelse af den, der har sat sig til opgave «at gribe de laster, som staa i blomst», naar man forlanger, at han skal forbigaa denne floras skjønneste exemplarer. Digteren blev sit kald utro, om han af personlige hensyn gjorde det. Om saa en eller anden troende tilbeder af døgnets afguder føler sig en smule forstyrret i sin andagt, — ja, hvad gjør saa det? Og — hvor sundt for afguden selv!»

Man ser, at her er «De unges forbund» faldt i taknemmelig jord. Det er en klog herre, denne missionssekretær; i veloverveiede ordelag bevidner han digteren sin taknemmelighed for den nydelse, stykket har beredt ham. Han plæderer Ibsens sag i almindelige, næsten uangribelige udtryk, men samtidig merker man overalt den livlige personlige tilfredsstillelse, det har skaffet ham at se sine modstandere i saa gode hænder. Den er rigtig sund for dem, den behandling, de undergives i «De unges forbund». «Og — hvor sundt for afguden selv!» Det sidste udbrud kommer fra hjertet. Her er der ingen omsvøb *.

Artikelen er i sin helhed vel gjennemtænkt og ret fyndig. Enkelte smaa suk over «det af socialismens smitte befængte samfundsliv» røber politikeren, der er vant til at virke paa sin menighed ved velklingende formaninger og trudsler. Et af disse suk fortjener at opbevares: «Et lysere haab kan der fra æsthetisk standpunkt ikke udtales over den krisis, i hvis begyndelse vort samfundsliv nu er indtraadt,

* Et andet sted heder det: «At hovedpersonen er, som han er, det er ikke digterens skyld; han maatte tage virkeligheden, som han forefandt den.»

end at det onde, hvoraf det er angrebet, bærer spirerne til sin egen opløsning i sig, at der til at bundfælde den socialistiske bærme, som partihøvdingerne i denne tid bestræbe sig paa at opjage fra samfundsdybet*, ikke behøves andre eller sterkere reagensmidler end de, som enhver kjender fra den virkelighed, hvori han lever, ja som denne virkelighed, naar det kommer til stykket, kan præstere en god del kraftigere, end digteren i sit arbeide i ironiens velforstaaede interesse har fundet det fornødent at anvende dem.»

Udbrud som ovenstaaende staar i pudsig modsætning til den nykterhed, som ellers udmerker artikelen. Den afsluttes med et skarpt og morsomt afsnit, hvori forfatteren vender sig direkte mod K. E. i «Aftenbladet». Elsters kritik over «De unges forbund» har en længere betragtning over Stensgaards personlighed, der gir flere angrebspunkter. Paa den ene side fremholder Elster ikke uden grund, at digterens behandling af Stensgaard ofte er overfladisk. Havde den til sine steder været mindre farcemæssig, vilde Stensgaards skikkelse vundet i værd som

* Udhævet her.

menneskeskildring. Digteren har havt materiale til en figur af dyb og varig interesse; men satiren har revet ham med sig: «I Stensgaard synes digteren virkelig fra først af at have haft en skikkelse i sin fantasi, som, ifald den var kommen til sand udfoldelse, vilde have haft stor rammevidde og kanske være bleven noget af det bedste, Ibsen har skabt.» Men Elster tror at kunne paapege et bestemt brud i skildringen, og da han skal dokumentere dette, vover han sig for langt. Sagen er naturligvis den, at han har vanskelig for at holde Stensgaard og det formentlige forbillede tilstrækkelig ud fra hinanden. Han er indigneret over ligheden, søger ud de elskværdige sider hos Stensgaard og mener, at Ibsen, hvis han havde forstaaet disse og ikke gjort vold paa figuren, maatte ført stykkets udvikling i et andet spor. — Paa denne maade blotter han sit kritiske standpunkt, og fienden forsømmer ikke at benytte sig heraf: «Den spaltelange kritik, som straks, efterat bogen var udkommen, stod at læse i «Aftenbladet», er et lidet lystspil for sig,» slutter hr. Dons sin anmeldelse:

«Denne dybsindige kritiker har udfundet, at Stensgaard fra begyndelsen af er tænkt af digteren, ligesom han i stykkets

tre første akter fremtræder som en maaske noget uklar, men paa store tanker bærende, og igrunden for alt godt begeistret idealist, og at digteren senere er bleven sin opgave utro ved at lade Stensgaard gaa tilgrunde som en lumpen og nederdrægtig egoist. Han skjønner altsaa ikke, at den satiriske behandling af de stensgaardske prototyper intetsteds i stykket er skarpere og blodigere end just i de tre første akter, hvor de hule høitravende fraser, som i forhold til forbillederne er saa ypperlig valgte, idelig dundre og knalde om ørene paa en. Han er naturligvis endnu længere fra at forstaa, hvilken helstøbt figur Stensgaard er, hvorledes han i stykkets første akt allerede er alt, hvad han under stykkets senere fremskriden i konsekvent udvikling bliver.» «Men saaledes er disse frasehelte indsungne efter partiskrigets falske melodier, saaledes har den gjensidige dyrkelse af hinandens udyder slaget dem med blindhed, saa nær ligger den nøgne virkelighed her karrikaturen, at naar den tugtende satire holder karrikaturens speil frem for dem, saa fatte de ikke meningen uden der, hvor billedet er tegnet med de massiveste træk. Karakterskildringens finere ironi (den er nu i det foreliggende tilfælde ikke saa fin endda) bliver dem uforstaaelig, de udbryde ganske naivt: 'Dette er jo mig, er jeg ikke en prægtig gut? Hvor skammeligt at have øie for denne min fortræffelighed og saa behandle mig saaledes.'»

Elsters svar, «De unges forbund og stavangersk kritik», bærer tydelige spor af den første vredes varme. Det fremgaar, at «stavangeren» for enhver pris skal gjøres død og magtesløs. Slagene falder snart med stor kraft,

snart planløst og hidsig. Undertiden fægter forfatteren i luften. Som polemiker har Elster mindre sin styrke i tankens klarhed og en logisk bevisførelse. Han indfiltrer sig undertiden i sine egne sætningers net, saa modstanderen længe kan gaa uantastet. Men saa fører han pludselig et brilliant stød, uformodet og gjennemtrængende. Der er noget fantastisk og usammenhængende over hans krigsførsel. Han ved ikke at beregne. Han ved ikke at dække sig. Om han end undertiden slaar sin modstander ihjel, blir han altid selv saaret. Han formaar aldrig at bepansre sig med den kjølige utilnærmelighed, som gjør en god fægter saa overlegen. Han sætter brystet aabent til og glemmer i kampiveren at tælle sine saar. — I sit tilsvar rammer han Dons heldig i etpar væsentlige punkter. Bl. a. karakteriserer han sin modstander i følgende ord: Et andet kjendemerke, som den stavangerske kritik har tilfælles med al anden fra samme hold, er, at den aldrig gjør en bestemt paavisning. Her traver forfatteren om i alskens almensætninger af ubestridt og ubestridelig sandhed, her breder han sig ud i vidtløftige ræsonnements, der slæbe sig tildøde paa de tørreste trivialiteter, og naar saa anvendelsen endelig skulde ske, er det hele, vi faa, en forsikring om, at disse almensandheder er gjorte fyldest i Ibsens stykke, og saa et overlegent udfald

mod den kritik, der kan negte disse almensætningers sandhed, som intet levende menneske har nedlagt protest mod.» — Men ved siden heraf sigter Elster ofte feil, og hans seir er neppe saa fuldstændig, som den fanfare, hvormed han afslutter kampen, skulde tilkjendegi: «— — da skal han (Dons) erkjende, at man behandler ham særdeles skaansomt, naar man, uden at stemple hans forhold forresten, blot lader sig nøie med at pakke ham saaledes ind i hans egne misforstaaelser og modsigelser, at han maa kjendes færdig til forsendelse ud af det fornuftens rige, hvori han har opkastet sig til øverste dommer.»

«Hermed faar stavangeren seile sin sjø,» slutter Elster: «striden om Ibsens verk vil tiden engang skifte i; men det tør vel hænde, at det, før den endelige dom falder, vil vise sig, hvem der holder digteren og hans gjerning høiest, de som nu synge disse usmagelige lovsange over hans sidste bog, eller de, som ikke fuldt ud have kunnet godkjende den.»

— — Af Elsters øvrige litterære kritiker er bl. a. hans artikler over norske forfatterinder meget bemerkningsværdige. Prægede af en varm forstaaelse har de i langt høiere grad end det meste af datidens kritik en personlig karakter.

Elster taler paa egne vegne, han fortæller os, hvad der har gjort indtryk paa ham, og hvor han har staaet ufølsom. Han anser sin kritiske stilling mindre som æstetisk smagsdommer, han deler ikke den Welhavenske opfatning af kritikerens kald; sammenholdt med Elsters hastige udbrud, er der over Welhavens kritik en ideel kulde, en harmonisk abstrakthed. Elster har tydelig læst Welhaven med stor interesse, men han er mindre paavirket end de fleste af sine samtidige. Poetiske regler og systemer passer ikke for Elster. Formløs som han er i sine begynderarbeider, naar han aldrig nogen betydelig formel sikkerhed, der vedblir altid at være noget uregelmæssigt over hans fortællemaade. Ogsaa i hans sidste noveller, hvor naturalismens krav til en objektiv fremstilling vistnok har havt indflydelse, glimter Elsters subjektivitet stadig frem. I sin digtning og sin kritik er han altid mere menneske end kunstner, han gir ofte sine følelser udtryk uden at ordne dem tilbørlig, han interesserer sig ikke for at male situationer, for kunstnerisk stilleben, for disse smaa gjennemførte netheder, som formelskerne og malerne inden litteraturen gjerne beskjæftiger sig med. Han søger et varmt og

naturligt udtryk for sin øieblikkelige følelse og glemmer herunder mange bihensyn. Som kritiker fæster han sig da ogsaa mindre ved digtningens formelle fortrin eller mangler; han gaar lige løs paa det livsindhold, vedkommende arbeide eier, han maaler gjerne dets betydelighed efter livsvarmen, efter vægten af de tanker, det maatte rumme. Han er ikke helt fordomsfri, han spør gjerne efter forfatterens synsmaader, efter hans tro paa idealerne og fremskridtet. Der er ofte polemik i hans kritik. Heri ligger tildels det svage ved Elsters kritiske virksomhed. Hans styrke er det sterkt menneskelige, det personlige præg, der hviler over alt, hvad han skriver. Han søger at tolke det liv, der rører sig i digterverket; han gaar derimod ikke dets ydre sammenføining saa nøie efter i sømmene.

En samling af Elsters kritiker og reisebreve kunde havt sin betydelige interesse — — langt større end den, der vilde ligge i et udvalg af hans ældre noveller. En af vore kritikere har paatalt det som en forsømmelse, at et saadant udvalg ikke er blit foretaget. Vedkommende kritikers kjendskab til disse noveller tør neppe ha været særlig indgaaende. Elster selv vilde

visselig ikke ha sanktioneret et saadant foretagende. Paa nogle færre partier nær har disse noveller neppe varigt værd for andre end litteraturhistorikeren; hans breve og kritiker vilde derimod kunne læses med udbytte af enhver, som har nogen interesse for norsk aandskultur og dens udviklingshistorie.

Elsters virksomhed som teaterkritiker i «Aftenbladet» falder fra 1869 til 1871 *. Hans omhyggelige og tildels meget udførlige anmeldelser vil være af uvurderlig værdi, naar den norske teaterhistorie engang skal skrives. Han følger hver enkelt skuespiller med opmerksomhed og velvilje, han er ikke sjelden skarp, men altid human og redelig; han sammenholder de forskjellige præstationer, han fra tid til anden har set af en skuespiller, paaviser fremskridt og misgreb og fremkalder efterhaanden et virkningsfuldt og, som det synes, veltegnet totalbillede af vedkommende kunstners virksomhed i det forløbne afsnit. En mere samvittighedsfuld og interesseret kritiker end Elster har vor scene neppe havt. Hans domme røber baade varm forstaaelse og fin dramatisk sans. Saa

* Den falder omtrent sammen med *M. V. Bruuns* sceniske regimente. Mod ham optraadte Elster temmelig agressivt.

lidet dramatisk evne der var i Elsters digterbegavelse, viser han som kritiker et vaagent blik for scenens tarv og navnlig en skarp erkjendelse af det dramatisk ægte og uægte.

Hvad der for den, der nu, femogtyve aar senere, gjennemlæser disse Elsters teaterartikler, gjør dem særlig tiltrækkende, det er, at deres sjælfulde kunst mangengang maner os spillet lyslevende frem. Det er en evne, kun de allerfærreste teaterkritikere er i besiddelse af, — en evne, der gir hans billeder fra teaterlivet værd langt udover døgnet. — Navnlig er der en af vore store kunstnerinder, hvis spil synes at ha havt denne elektriserende indflydelse paa Elsters pen. Det er *fru Gundersen.* Hendes mægtige kunst fylder ham med dyb glæde. Der gaar som en indre jubel igjennem ham, naar han taler om hende, — som en jubel over den store og hellige gave, der er blit denne stolte kvinde skjænket. Der er over den hyldning, han bringer hende, en betagende finhed og inderlighed. Men ikke saa at forstaa, at han forsømmer sine kritiske pligter, naar han finder noget at bemerke. Han har oftere indvendinger mod fruens spil. Men naar hun saa en aften har spillet, som hun kunde spille, saa gir han ogsaa

«keiseren, hvad keiserens er». Ingen smaalig kritisk reservation, naar der foreligger noget virkelig stort. — Elster taler etsteds om det forskjellige slags bifald: «man klapper ad en debutant, der viser talent, det er til opmuntring, det kommer overlagt, man har siddet og ventet paa et afgjørende sted, og nu signaliserer tilskuerne over til den frygtsomme, og det er som sagt et nødvendigt signal. Saa er der det bifald, der følger det solide, det respektable spil, naar en scene ender, eller teppet falder. Her træder kritiken imellem og vurderer og tilmaaler et passende paaskjønnelsestegn. Dette bifald begynder nølende, betænksomt, man føler, der skrives karakter, og at mange vakler mellem to sifre. Men det største og bedste bifald er det, som kommer styrtende ligesaa uvilkaarlig, som latteren løses i en, eller hjertevarmen vider brystet ud.» Det bifald gjaldt hin aften fru Gundersen. Og det er denne uvilkaarlige følelse, — at hjertevarmen vider brystet ud — der røber sig i Elsters hyldning af den store kunstnerinde.

*

I det første brev fra Danmark trækker Elster en parallel mellem norsk og dansk aandsliv i deres forhold til begge landes naturlige vilkaar. Han fremhæver hos os den «udflugtslængsel, der slaar ud paa alle hold i vort liv». Denne «eventyrlængsel kan vel give den første drift til vandringen over de høie fjelde, den kan heise seilet paa ens skude; men man maa bringe mere end en mættet udflugtslængsel hjem, skuden maa føre nyt sædefrø til lands, ifald vinterlivet mellem hver vaarviking ikke skal falde fattigt og tungt.» — «De, som har husforbindelse med verdenskulturen, behøver ei udflugtslængselens magt for at komme til medliv i den».»

«Den tanke gaar uvilkaarlig gjennem ens sind, at er det tungt at leve et aandsliv i et land som vort, saa vil det til gjengjæld, naar det kommer op, blive saameget sandere og dybere. Det er vel saa, at brister den ideelle tro her, saa tørres gjerne sindslivets kilder ud i bunden, en strid kold tvivl og et barskt materialistisk syn tager fra nu af kommando over individet. Men seirer den, da vil det være efter en tung kamp, og da vil den i regelen ogsaa være et frugtbart livseie. I samfund med rummeligere vilkaar, hvor dybden af ens aandsliv ikke saaledes straks sættes paa prøve, der vil idealerne lettere tages forfængelig og tilslut skrumpe ind og vokse om efter den virkelighed, i hvilken de ikke blev en omformende og styrende magt, men en af de mange konveniensartikler, som selskabslovene byder en at holde.

I et saadant samfund hævdes det «ideale syn» og holdes høit i ære, og især er sansen for den digteriske og kunstneriske forkyndelse af idealerne et dannelsens merke, et adgangstegn til det gode selskab; men lidt efter lidt ophører forholdet til idealerne at være et forpligtelsesforhold, man holder dem som sagt nærmest til pryd og fryd, og omsider er de oprindelige idealer umerkelig sunkne i høide med livet, og enden blir, at man vender sig ligegyldig bort fra al stor og vækkende, al dyb og sandru aandsbestræbelse.»

«Der har været tider, da det danske aandsliv har haft fladlandets hvilende præg, og da en bred flod af fremmede indflydelser har skyllet over det og skabt et uægte kulturliv.» «Det er ogsaa vist nok, at den overveiende æsthetiske retning i det aandsliv, som udfoldede sig efter den nationale vækkelse ved aarhundredets begyndelse, og i den dannelse, som da grundlagdes, virkelig har ført til det tvetydige forhold til idealerne, som ovenfor er omtalt.» «Men saa har jo ogsaa det danske folk selv frembragt den mand, der med større begavelse og større energi end nogen anden har blottet det usande i de æsthetiske existenser.»

— — Man føler i de ovenciterede brudstykker af Elsters første danske brev, at den mand, «der har blottet det usande i de æsthetiske existenser», Søren Kierkegaard, ikke har talt forgjæves til Elster. Den naturlige ideale trang, som man altid sporer hos denne, gjorde ham let modtagelig for den Kierkegaardske indflydelse, og kom dens virkninger end aldrig til at bli af nogen revolutionær karakter, — dertil

var Elsters gemyt for blødt og smidigt, — saa ytrer de sig dog ofte i hans ræsonnement og maade at anskue livet. Ogsaa i det brev, hvoraf de ovenanførte tungt skrevne og lidt uklare, men dog tankevægtige ord er tagne, føler man den store idealist bag ved. Man føler baade Kierkegaard og den norske nationale reisning, der «omend kanske gjennem tung kamp» skulde bringe «et frugtbart livseie». Elster bevarer stedse en dyb følelse af denne kamps alvor; han holdt ikke sine idealer «til pryd og fryd», man merker til det sidste, at han ikke har tabt sit «forpligtelsesforhold» af sigte. Der er adskillig selvbekjendelse i disse epistler fra Danmark. For enhver, der ønsker at lære forholdet mellem Elster og hans «idealer», hans sympatier og anskuelser paa dette og hint omraade nærmere at kjende, er brevene af særdeles interesse.

Elsters andet brev begynder med nogle morsomme og ikke ubeføiede betragtninger over reisendes pligter ligeoverfor de kunstsamlinger og andre merkværdigheder, han maatte forefinde i sin rute. «Et par henrykkelsens udraabstegn er jo det allermindste, man venter af en velopdragen kjøbenhavnerreisende; man venter og kræver det med samme grund, som man i sel-

skabslivet ved visse leiligheder venter visiter og gratulationer, nemlig fordi det hører med til ceremoniellet, og den reisende præsterer da ogsaa i regelen heller et par begeistrede anfald, end at han udsætter sig for at blive anseet for en uopdragen person. Vil eller kan man ikke fyldestgjøre disse krav paa selskabelig regelrethed, saa er der blot et eneste raad, nemlig ganske resolut at erklære sig selv for barbar.» Der er i det, Elster beretter om sine indtryk af Kjøbenhavns kunstskatte, meget friskt og personligt; og hvad han videre har at bemerke om dansk kunst og digtning omkring 1870, gir os et interessant og levende billede af den aandelige situation. Jeg skal imidlertid her kun citere et enkelt afsnit, der har sin interesse, ikke saameget som kritik eller tidsmaleri, men mere som et eiendommeligt og varmt udtryk for en bestemt side af Elsters følelsesliv. Der er en følelse, man finder sterkere udviklet hos Elster end hos nogen anden nordisk digter: — kjærligheden til hjemmet, til det hjemlige interiør, til dagligstuens fine og stille hygge, til familielivets fredede glæder. Han taler om Exner:

«Det er hjemlivets poesi, han kjender og fremstiller. Men inden dette omraade har han igjen blot et lidet trangt

afgrænset felt: det er saagodtsom udelukkende den hjemlige hygge, hushyggens poesi, han maler. Det er en fader, som underholder sit barn med at blæse røghvirvler ud i luften, et møde mellem tvende smaa verdensborgere, der endnu bæres paa armen, eller det er et besøg af en saadan liden en hos bedstefader eller noget lignende. «Helten» i dem er dog næsten altid bemeldte lille merkelige fyr i kjole og med et rundt gulglinsende hoved. Over de fleste billeder er der solskinsstemning med aabne døre og vinduer. Stor afveksling er der ikke i disse billeder, nogen «storslagen» aand er maleren aabenbart ikke, og det hyggeliges poesi er vistnok ikke den betydningsfuldeste. Men inden sine grænser maa Exner aabenbart være en mester. Jeg kan ialtfald vanskelig tænke mig børnehoveder malte — ikke med større troskab — men heller ikke med en varmere sans for disse smaaskabningers elskværdigheder og en godsligere karakteristik af deres pudserlighed. De er malede i den fulde glans af fader-, moder- og bedstefader-glæden, de er malede med uendelig humoristisk ømhed og forelskelse, og derfor skinner ogsaa stuen af hele familieglædens solfylde.» «Man sidder foran disse billeder med en ustanselig varm inderlig latter og dog med en rørelse, man selv ikke ved, hvorfra den kommer. Men tingen er, at der gjennem disse billeder aabner sig perspektiver ind i alle de hjemlivets deilige glæder, man selv har oplevet, og man føler noget i sit indre vakt, som til syvende og sidst er en af de vældigste stormagter i livet. Men nævner man for de danske, at man er stanset ved Exner og atter ved Exner, da merker man snart, at han egentlig ikke staar saa særdeles høit i deres tanker. Man undrer sig lidt derover i begyndelsen, men kommer snart efter, hvori orklaringen ligger. Det kan nemlig ikke negtes, at naar

der i et lands kunst ikke længer viser sig nogen trang til at behandle de store konflikter i menneskelivet, naar synet viser sig sløvet for alle dets dybere bevægelser, dets alvorligere afgjørelser, naar det viser en overhaandtagende tilbøielighed til at fortabe sig i det lune og hyggelige, at trække sig tilbage i hverdagslivets smaaidyller for at dyrke tamme følelser og fredelige tanker, for at fabrikere poetiske nips til pryd og hygge i ens dagligstue, og naar man nu ovenikjøbet søger at give denne dagligstue- og salon-poesi en rang og en betydning, som ikke tilkommer den, og at undertrykke alt, som ved sin existense er en dom over den spædlemmede kunst, og den dannelse, som holder den som sit høieste, — ja, da er jo dette unegtelig betænkelige symptomer; thi en brist i kunstudviklingen er jo en brist i de livstilstande, som ligger til grund for den.»

Efterat Elster har taget dette forbehold i de store strenge idealers navn *, fortsætter han:

«I en følelse af, at der i det danske samfund har været en saadan fare paafærde, og i en bitter trang til en større, alvorligere, kraftigere poesi, er det nu, at mange danske vender sig bort fra en digter som Richardt. Med fuld indrømmelse af det berettigede i denne følelse, i denne aarvaagenhed ligeoverfor al forgudelse af det blot og bart nydelige og smaa, kan det dog ikke negtes, at det kan føre til uretfærdighed mod den enkelte digter. Billeder som Exners indeholder jo ligefrem megen sund og sand poesi, og det betænkelige indtræder

* Vel ogsaa under ubevidst paavirkning af de synsmaader, der allerede begyndte at gjøre sig gjældende efter G. Brandes' betydningsfulde første forelæsninger.

først da, naar denne poesi er den høieste, kanske den eneste, som faar udtryk i et folk. Med en vis forundring og misbilligelse udtaltes det engang i en dansk kunstkritik, at fotografier af disse Exners billeder have en meget sterk efterspørgsel blandt de danske bønder. Det er da hverken at forundre sig over eller at misbillige. For tusinder er denne poesi den eneste, de kjende og forstaa, disse hjemlige scener minde dem om de bedste stunder i deres liv, den er den sterkeste drivkraft i deres indre. Man læse igjennem den merkelige samling breve fra danske soldater under krigen i 1848, og man lægge merke til, hvad de tænke paa, længes efter og slaaes for. Det er tanken paa hjem og hjemliv, paa slegten, huset og det daglige virke, som giver dem mod i kampen og vækker deres haab paa højere hjælp. Det er blandt andre scener som dem, Exner maler, som danne den baggrund for kampen, ud fra hvilken soldaten gaar i døden. Det er i tanken paa det hjem, der ligger i sol af disse minder, han har sit sterkeste følge, og forat ingen fiende skal krænke det, er det, at han sætter sit liv ind. Og i denne kjærlighed til hjemmet er det ogsaa, fædrelandskjærligheden maa spire. Naar en mand er kommet saavidt, at han lever med i hele landets liv, da vider hans eget lille hjem sig ud til et større; men følelsen for dette er altid begyndelsen, og blot gjennem det føler han for hele landet.»

— Det tredie brev er væsentlig skrevet over litterære foreteelser, det berører nærmere den aandelige svaghedstilstand inden den danske litteratur, det kgl. teaters fattige moderne repertoire og gaar dernæst over til etpar fremmede

forfattere, som just i disse dage begynder at bli mere kjendte i Norden, nemlig Spielhagen og Turgenjew. Elster leverer en — forøvrigt merkelig forsigtig holdt — sammenligning mellem disse to digtere, han anerkjender meget hos Spielhagen, men hans dybere sympati er jo klarlig hos Turgenjew. Han slutter sine betragtninger over de to kunstnere med følgende, for Elster betegnende ord: «Naar der nu til denne kunstneriske overlegenhed kommer, at Turgenjew er en finere anlagt og vistnok ogsaa inderligere natur end Spielhagen, og at vi nordboer ville føle os langt mere i slegt med de ordknappe, indesluttede, sjæleblyge naturer i den russiske digters fortællinger end med disse sydlandsk yppige, i had og kjærlighed ordrige og til det pinefulde udtalende mænd og kvinder i Spielhagens romaner, saa tør man nok tro, at Turgenjew har større udsigt til at vinde varig indgang heroppe end den tyske digter.»

Tilsidst gaar Elster strengt i rette med en tredie forfatter, som den danske oversættervirksomhed netop havde indført, Victor Cherbuliez. Det er den «frie tankes» mænd, der «i det hele af al magt søge at fremme kjendskabet til den franske litteratur» — det er dem,

som har besørget Cherbuliez' introduktion. Elster, som endnu paa denne tid staar Brandes og hans venner ret fjernt, mener, at forfattere som Cherbuliez dog ikke kan faa nogen nævneværdig indflydelse, — dertil er «disse bøger for fremmede og usmagelige». Hvorpaa Elster gir sin uvilje mod den franske litteratur frit løb:

«Om man nemlig end ikke med Grundtvig vil finde det at være et grundtræk hos franskmændene «at protestere mod al aand, som er høiere end vittighed, og mod al følelse, dybere end egenkjærlighed, og at gjøre begge dele saa glimrende, at man fristes til efterligning», — saa behøver man dog blot at sammenligne den opfatning af kjærlighedens natur, som kommer frem i disse bøger, med den, som raader her i Norden, for at indse, at det blot kunde være efter en længere tids paavirkning af den franske aand, at disse bøger kunde blive yndet læsning heroppe udenfor leiebibliotekernes faste læsestok med sin slugende romanhunger.»

Elster beskjæftiger sig dernæst længe med det franske fornuftsægteskab, hvor manden «kjender livet» før giftermaalet — hvad der skal være en betryggelse: ellers kunde han jo begynde «at leve» efter bryllupet, — med de trekantede forhold osv. Alt dette oprører ham heftig. Om fornuftvalget heder det: «det er simpelthen en fornegtelse af det fineste og skjønneste i mennesket, en fornegtelse af den magt, som har

øvet og vil øve de største storbedrifter i livet. Men dette hænger sammen med, at kjærligheden, den blyge, selvfornegtende kjærlighed, der blir en vilje i en til at bære alt, ondt og godt, med og for den, man elsker, synes at være saa omtrent ukjendt, ialtfald i de høiere samfundslag, i Frankrige.» Han gjennemgaar dernæst Cherbuliez: «Et kvindehjertes historie» og finder, det af fremstillingen fremgaar, «at det ene og alene er konens overraskende optræden, der igjen vækker den slumrende lidenskab.» «Man læser i hver linje den tanke, at kjærligheden blot kan antages at vare, saalænge parterne kunne forbause hinanden, kunne udfolde en ny og pikant side af sit væsen. Kjærlighedens drivkraft er altsaa nysgjerrighed, og saasnart denne er tilfredsstillet, er kjærligheden med det samme slukt.» Der er, fra Elsters side, maaske nogen misforstaaelse i dette. Imidlertid er det rimeligt, at hans heftige idealisme her vil ha nedlagt en bestemt protest.

— — Endnu er der etpar breve, disse over dansk scenekunst, hvor Elster finder anledning til at gjøre en række indsigtsfulde bemerkninger over det danske teaters styrke og svaghed.

V.

I en af Elsters noveller — «Hr. Kristjern» — faar hans interesse for den «nationale» bevægelse et næsten paafaldende uformidlet udtryk. Ogsaa stilen, det sproglige ordvalg og tildels ortografien tilstræber her en strengere norskhed end i noget af Elsters øvrige arbeider. «Hr. Kristjern» betegner saaledes et tilløb til «maalstræv», men et maalstræv, der væsentlig udmerker sig ved en spredt og tilfældig anvendelse af nye gloser, hentede fra oldnorsken, folkesproget eller den daglige tale. Og fortrinsvis søges da saadanne ord, som har en kvas klang. Forsøget gjør rigtignok et temmelig forvirret og vilkaarligt indtryk, men stilen i den lille fortælling kan dog ikke frakjendes en vis styrke.

Hr. Kristjern er en original fremtoning; han er etslags personifikation af «den nationale aand i tiden». Forresten tar han med alle sine egenheder menneskelig skikkelse for os, og vi finder det ikke usandsynligt, at Elster har havt meget beslegtede figurer nær for haanden. Hr. Kristjern hører til de mennesker, der har gjort gjentagne forgjæves forsøg paa at finde sig tilrette i verden. Disse uheldige søgende er, som

man vil ha set, ikke sjeldne i Elsters digtning. Hr. Kristjern har prøvet krigsvæsenet og handelen, men med samme daarlige lykke. Nu lever han «af en liden rest af sin arv og af at retlede storfolks børn i skrivning, regning, historie og geografi». «Han havde bygget sig et lidet hus efter gammelnorsk mønster med skaale, sengeloft og sval om.» «Da han selv var gjennemtrængt af den nationale aand, som tiden havde bragt op, styrede den ogsaa hans undervisning, og dette taaltes ikke.» — Kristjern har nogle «talemaader som at leve for en idé. Ja, hvad han egentlig mente med dette, havde knapt nok presten greide paa; men det vidste de, at Kristjern var en stodder, var langt fra hvad man i bygden forstod ved «en mand», og at han bare levte for fjas». Men folk tør dog ikke andet end «for syns skyld vise Kristjern en vis vyrnad». Han lader sig nemlig ikke skrække, han taler myndigere end baade prest og amtmand. «Jeg tiger ikke med sandheden,» sier han, «jeg er ikke ræd en aandelig holmgang og lægger ikke silke og fløil om ordets eg. Jeg gjør, som vore fædre har gjort før os». Og naar Kristjern skriver «digte og opsatser til prentning i aviserne», er han stundom «som en vaad krut-

kjærring, der frøste ymsom lysende hugskot, ymsom djerve hæljernspark (!) af ham». — «Kristjern var i visse maader en boglærd mand, han var hjemme i sagaen og det gammelnorske maal.» «Denne mand med de mange «unyttige» interesser sad opi en liden kystbygd, hvor samlivet med udenverdenen blaffrede som vind og veir var til. De værste vaaben, som kunde tages i brug mod ham, nyttedes ogsaa troligt. Naar han talte om store idrætsmænd paa aandens slagmark, om lærdom og smag, da stak de i ham: 'Hvor gik det dog egentlig til, at De, hr. Kristjern, aldrig tog studenteksamen?' Og talte han om, at de gamles haardføre sæt at leve paa gjorde hver og en til krigsmand, da hviskedes der: 'Nutildags er der dem, som ikke kan taale at gaa krigsskolen igjennem.'» —

Forholdet mellem Kristjern, den «mislykkede» idealist, der tror paa sin mission i livet, og hans bygdefolk er ganske troværdig belyst. Hist og her kan man iagtta en fin ironi hos fortælleren, men gjennemgaaende skjænkes hr. Kristjern udelt medfølelse. Man sporer endnu lidt af det romantiske livssyn, der foretrækker den ideale lediggjænger for den materielt anlagte handlingens mand. Kristjern er vel ingen lediggjænger, han

er «opi de fleste af tidens stridsemner», men nogen sterkere sans for livets praksis har han ikke. Han «skrev vel om, at landets næringsveie maatte ophjælpes, at dets hærvæsen maatte komme paa en bedre fod; men han havde ingen synderlig glæde af et fæsjaa, havde ingen interesse for jordskjøtslen og var ikke medlem af noget skytterlag. Dette syntes man nu var et misforhold.»

Der er et misforhold heri og det et misforhold, som ikke kan oversees, hvis man skal søge det karakteristiske hos tiden.

Saameget der end udrettedes, saa rig en vækst vort aandsliv end skyder i disse aar, var der dog meget hult i de større rørelser, i skandinavismen, i den nationale bevægelse, i den idealisme, man stadig berømmede sig af. Der var et misforhold mellem ord og handling, mellem det kraftige, udfordrende sprog, man førte, og den svaghed, man i afgjørende øieblikke kunde røbe, mellem de pragtfulde ideale slagord og politikens detaljer. Dette misforhold kommer tydelig frem ved saadanne leiligheder som den dansk-tyske krig, det paapeges jevnlig af den konservative presse og gir anledning til en satire som «De unges forbund».

I «Hr. Kristjern» har Elster endnu ikke nogen klarere opfatning heraf. Skissen indeholder — tildels uden forfatterens vilje — fortræffelige bidrag til tidens karakteristik. Man finder et righoldigt udvalg af de aktuelle slagord; og mange af dem anføres med velbehag. Nu og da er som sagt forfatterens kritiske sans mere vaagen. Ved siden af en letvakt entusiasme er der jo hos Elster en naturlig smagens finhed, som beskytter ham mod slemmere feiltagelser. Hvad forf. endnu ikke har faaet øie for i «Hr. Kristjern», har han paa det rene i «Tora Trondal», hvor Gran er en udmerket repræsentant for sekstiaarenes lidt anløbne aandshelte.

*

Den egentlige fabel i «Hr. Kristjern» er en smukt fortalt, paa sine punkter lidt fantastisk kjærlighedshistorie. — Af særlig interesse er nogle indlagte digte, der bl. a. indeholder disse linjer:

«Livets sorg er en styrkedrik,
livsmod af smerten jeg altid fik.
Sorgens sjæletvæt sender os Gud,
den sletter de jordiske lyster ud.
Alvor faar af sorgen dit sind,
til livets gjerning den viger dig ind.»

Den samme tanke gjenfinder man hyppig i Elsters ungdomsdigtning; i «Lægprædikanten» dvæler han, som vi har set, nærmere ved den. I Elsters sparsomme lyriske produktion er den en af grundakkorderne.

— Sorgens betydning og værd, udlængsel og hjemlængsel er de motiver, Elsters poesier hovedsagelig er byggede over. Trangen til at bryde ud, at delta i livets strid og gjøre ret for sig, krydses her stadig af den kjærlighed til hjemmet, som vi oftere har bemerket hos digteren, og som kanske tilsidst er et af de allersterkeste momenter i hans liv. Den inderlige hengivenhed, der knyttede Elster først til hans barndoms hjem og dernæst til hans eget, har git flere af de vakreste afsnit i hans digtning den dybe, varme, lidt vemodige underbund. Der er undertiden hos Elster et saart begjær efter at lade alle høie planer fare og søge sig en hjemlig krog til hvile. Og selv der, hvor udlængselen tar ham, er der altid noget inde i ham, som strider imod og smerter. Det heder i «Udfærd» *:

---

* 1866.

«Sollys over bygden sitrer,
over fjerne fjelde blaa,
fjorden ligger lun og glitrer
mellem haarde hamre graa.
Fra den lille hvide kirke,
fra de ranke lyse birke
tusind hilsner til mig gaa.»

Man føler, hvor hans hjerte hænger ved dette billede, hvor vanskelig han har for at rive sig løs:

«Tusind hilsner til mig kommer,
viftende fra fjord og fjeld,
thi mit hjemlivs lyse sommer
slukner ud i denne kvæld.
Kampklar snart skal hver en tanke
frem mod nye høider banke.
Hjemad gaar blot et farvel.»

Og det heder videre:

«Ja farvel faar legen tage,
som gaar aandestilt igjen,
haab- og drømforgyldt af dage,
som gav barnetro paa den,
stille stjernelyse minder
den om fjord og fjelde binder,
hvorhelst øiet søger hen.»

Der hviler stedse et alvorsfuldt drag over Elsters lyrik; hvor glad og modig han end kan

synge op, der er dog gjerne en vemodig, ofte en dyster undertone. —

I «Stevn frem» * maner han til tro og udholdenhed, han lover «en kjærligheds seir over sorg og savn»; «vist er her trangt, er her strengt og goldt, om mangt et haab tar vinteren koldt, og havet bar ofte ligsang til, men end brænder Vorherres vækkende ild». Og den samme digter, der kjender saa mangen «stækket udfærdslængsel», ved ogsaa, at det ikke altid er «den store, den lysende daad, der giver til digt og til sagaen traad».

En inderlig og stille stemning er der i nogle utrykte smaadigte, som rører ved hjemlivet, etpar til hans søsters fødselsdag, 8de oktober, et, hvor han byder den samme søster velkommen, og et lidet julevers. — Det heder i et af fødselsdagsdigtene:

— — «Rimfrost ligger over eng,
falmet ligger somrens blommer
i den frosne haveseng.
Høsten er kommen.
Dog i hjemmets rige stilhed
luer somren for os end,

* 1866.

aander med sin fred og mildhed
gjennem høstdagsluften hen.
Hjemmet har sommer.»

«Hjemmet har sommer», — den tone klinger stadig igjen. Der er noget, man kan ty tilbage til, om «udfærden» ikke bringer lykke; der er et lidet lunt sted mellem fjeldene, hvor der er godt at være, — hvor der er lys og sommer inden døre:

«End vi staar i hjemmets sommer,
stille haand i haand vi staar;
dog engang vel høsten kommer,
bleger baade kind og haar.» —
— «Naar de gamle sommerminder
da i stilhed stiger frem,
og mang halvglemt tone vinder
vemodsfuldt sig mellem dem,
vemodig fager» —

— «vi i haand hinanden tage,
ser tilbage og ser frem,
mindes barnligt hjemmets dage,
mindes og det sidste hjem,
mindes og styrkes.»

Velkomstdigtet til søsteren er en sommeraftenpoesi af skjær ynde. Formen viser indflydelse fra Wergeland. Scenen er haven derhjemme:

«End er rosenknoppen lukket,
gjemmende sin rige duft,
— — men et eventyr derinde
viftes ud af milde vinde.
Rosenknoppen endnu venter,
siges der, et kjært besøg.
End om den som hilsen hende
med sin duft om panden strøg?
og naar hun i haven traadte
den sin glæde saa forraadte?
Hvisked stilt en hjemlig hilsen,
mens den milde aftenvind
ganske sagte sit velkommen
blandede med duften ind — —.»

— Og der er et lyst alvor over de enkle vers, der er skrevne til juleaften:

«Sneen højt om huset staar,
hænger over rude,
viltre sneflokhvirvler saar
eventyr derude.
Kornbaand skydes op paa tag,
samler spurv til julelag.
Ud fra alle hjem nu gaar
takken for vor frelse,
lys er tændt, hvor ordet naar
om den sande helse-
bod for sjælens tunge nød,
sejren over synd og død.

Men naar lys og toner gaa
opad, synge, tindre,
lad da prøve-tanken naa
til dit eget indre,
se, om løftet, som er sendt,
julelyset d e r har tændt.

*

— — Kjærligheden til hjemmet er hos Elster dybt sammenvokset med kjærligheden til den hjemlige natur. De erindrer fra «Solskyer» de vidunderlig vakre linjer, hvor sorgen over Elina blir ét med længselen efter vestlandsnaturen:

«Om jeg længes? Ja, men ikke efter den store verden og dens bevægede liv. Jeg har mine illusioner. Jeg sidder stundom og stirrer mod vest, hvor ilden sluknede, og længes derhen, skjønt jeg ved, solen er gaaet ned. Ja jeg længes, jeg længes stundom efter den fjerne vestbygd, som om al livets herlighed boede der. Alt synes mig endnu den dag idag fremmed her. Disse klare tindrende kolde vintre har intet tiltrækkende for mig. Disse tørre solhede duftløse somre er ikke dem, jeg kjender og elsker.

Jeg længes stundom, saa det suger for brystet, saa mit blod blir feberhedt, efter disse vest-

lige egnes fugtige luft og den deilige sommerlige duft af vaade trær og vaadt græs. Jeg længes efter vilde skummende elve, efter friskgrønt græs, efter sorte furuskove, efter de smaa hvide huse med haver og de graa stuer inde i dalene.

Elsters ungdomshjem,
sorenskrivergaarden Volden i Førde, Søndfjord.

Jeg længes efter høie fjelde med sne om toppen, efter lugten af sø, efter lyden af lange svagt henaandende sommerbølger og efter synet af vuggende tang og gyngende baade. Jeg længes efter seilende skuder, efter store pak-

boder med tønder, efter tale om sild og seilads. Jeg længes efter et trangt himmelfelt og glødende solfaldsfarver, ja, jeg tror endog jeg længes efter hytternes røglugt, de smaa kirker og den gammeldags salmesang.»

Ingensinde er vestlandsnaturen blit malet med farver som disse, ingensinde med denne sørgmodige ømhed, i et sprog, der virker som en gjenlyd af naturens egen grundmelodi. Indtrykket af Søndfjords tungsindige skjønhed taber aldrig sin magt over Elsters sind. Det er som om denne naturs sjæl er vandret over i hans digtning: de taagede sommerkvældes og de milde graa vintres poesi er ét med den, der betager os i Elsters kunst.

— — Elster har engang leveret et merkeligt arbeide — i sin genre merkeligere end noget andet, der er fremkommet hos os — hvor hans interesse for opgaven øiensynlig for en del har været bestemt af hans kjærlighed til vestlandsnaturen. Det er et lidet skrift i anledning tusenaarsfesten 1872, oprindelig trykt i tidsskriftet «For idé og virkelighed», senere særskilt udgivet: «Om modsætningen mellem det vestlige og østlige Norge». Det er en omhyggelig udført sammenligning mellem natur og folke-

liv paa Østlandet og Vestlandet, affattet i en klar, rolig og dog farverig stil. Det er, som om Elsters sprogkunst, der sekstiaarene igjennem viser en søgende usikkerhed, just i begyndelsen af syttiaarene er naaet til en naturlig fasthed og modenhed; det fremgaar af saa fjernt forskjellige, stilistisk uensartede frembringelser som novellen «En korsgang», enkelte af de danske breve og nu hans skrift om det østlige og vestlige Norge.

Elsters sammenligning viser en betydelig og vel benyttet iagttagelsesevne og varm interesse. Man maa ogsaa indrømme ham, at han dømmer med retfærdig varsomhed. Men der kommer dog, naar han taler om vestlandske forhold, en anden klang i hans stemme, en stille inderlig klang, der siger saameget som dette: det er nu alligevel denne natur og disse mennesker, jeg kjender bedst, og saa smaat og trangt det kan være i vore fjordbygder, intetsteds i verden føler jeg mig hjemme som der, — «jeg tror endog, jeg længes efter hytternes røglugt, de smaa kirker og den gammeldags salmesang.»

VI.

Det heder om Gran i «Tora Trondal» den nat, da han holder «opgjør» med sig selv:

«Han saa tilbage paa sit liv og saa blot sluknende stjerner. Bare tab, bare skuffelse. Hvor mange havde han ikke kjendt, der aldrig havde elsket hverken mennesker eller sag, aldrig havde været varm for andet end sin egen fordel, men som dog havde naaet sine maal og vundet medmenneskers kjærlighed og tillid. Men han havde aldrig høstet andet end skuffelse, hvor uegennyttig end hans kamp havde været. Naar der blev alvor af, naar begivenhederne begyndte, da var det, som om han af en usynlig magt blev sat udenfor; han og hans arbeide var glemt, og andre høstede, hvad han havde saaet.»

— — «Hvoraf kom det? Var det virkelig, fordi han selv blot troede halvt og til en tid, blot elskede lunkent og i korte, forbiblinkende sekunder?» — — «kunde han ikke være trofast trods nogen? — jo, jo, han led uret.» «Og dog: han havde ofte med rædsel følt det: inderst inde i ham var der svigtende grund, i hvilken ingen følelse, ingen beslutning vilde gro og blive sterk.»

«Musikant, bare musikant,» mumlede han, kastede sig paa sengen og begrov ansigtet i dynen.»

— Denne Gran er den interessanteste skikkelse i Tora Trondal. Han tilhører som selvstændig type en stor gruppe af beslegtede, der alle lider af en organisk feil i personlighedens

rygrad. Gran har endel tilfælles med Rudin, endel med Stensgaard. Han er mindre end Rudin, han svømmer lettere gjennem livet, der fattes ham den melankoliens dybde, som er grunddraget i det slaviske Hamletfysionomi. Og han er finere end Stensgaard. Han mangler vel ikke festtalerens schwung, ogsaa han nyder duften af sine ordblomster, og hans tro henter ofte sin fyrighed fra øieblikkets stemning. Men i sammenligning med Stensgaards grove upaalidelighed gjør Gran et naturlig hæderligt indtryk. Man gjenkalder sig undertiden Elsters kritik over «De unges forbund»: havde Stensgaard været tegnet mindre plumpt, vilde figuren faaet større rammevidde. Elster tror ikke paa Stensgaard, men han kjender en anden type, som ikke er ham helt ulig — det er Gran, en mand, der har Elsters medfølelse og interesse, bestemt til at gaa tilgrunde som han er.

Man erindrer Stensgaards første udfald mod kammerherren. Ogsaa Gran har en saadan jomfrutale, da han endnu er «ny paa stedet». Han slaar til lyd mod kaptein Struve og det «raa liv», hvortil denne forleder ungdommen. Men da kapteinen tar det elskværdig op, svigter Gran sine idealer og lader Struve og ung-

dommen i fred. Han er nemlig egentlig en omgjængelig herre, denne Gran, han finder hurtig noget godt hos sine fiender og blir derfor ingen ret stridsmand. Da er hans modbillede, viljemennesket, presten Hans, en anden kar. Han sætter Struve baade figurlig og bogstavelig tilvægs.

Gran er ikke uden ærgjerrighed, men hans energi er øieblikkets. Han er, som han selv sier, af dem, der saar, hvor andre høster. Han har idetheletaget ikke de rette betingelser for at «bryde igjennem». Han er, som helten i «En overflødigs dagbog», bestemt til at staa og se paa, at de andre snapper alting bort. Han regnes ikke rigtig med; hans tragiske skjebne er, at han ikke blir taget helt alvorlig. Der er endel blæst ved ham, men ikke saa meget som ved mange, der nyder almindelig tillid. Og paa den anden side: han har baade ment og villet noget i livet, han har «sat mere end ét menneskehjerte i blus for en god sag». Men der er ingenting kommet ud af det for ham. Hvad er der altsaa iveien? Han forsøger selv at besvare spørgsmaalet, men egentlig lykkes det hverken for ham eller os. Vi føler, at hans skjebne er naturlig, vi mindes en og anden af

vor egen bekjendtskabskreds, som vi i stilhed gjør til hans ulykkesfælle. Men vi har vanskelig for at paavise, hvori den skjebnessvangre mangel bestaar.

«Musikant, bare musikant.» En af dem, der spiller op, mens andre danser. Være med til alt og dog ikke være med, — udstyret med alle fortrin, men med en hemmelig skavank, et lamt punkt i sjælen.

— Den omhu og det sikre kjendskab, hvormed Elster har tegnet os Grans personlighed, tyder paa, at forfatteren i livet er kommet i nær berørelse med sin helt. Det er imidlertid ikke blot figuren i og for sig, som har interesseret Elster. Der er visse bevægelser i vort aandelige liv, visse omslag i tidens stemning, der hos mennesker som Gran ytrer sig paa en iøinefaldende maade: de er høirøstede i sin entusiasme, og der er ikke maade paa deres nedstemthed. Gran har været saa frisindet som nogen, men han er æstetiker i sit frisind. Og det varer derfor ikke længe, før han føler sig frastødt af «bondebarbaren». Det gaar Gran, som det gik adskillige æstetiske frihedsmænd, dengang det menige, det souveræne folk begyndte at gjøre sig gjældende for alvor, den-

gang Jaabæk fandt det naturlige udtryk for visse folkelige instinkter. Gran tilstaar det selv: «Jeg har været med at fremjuble barbaren, som jeg nu befeider. Digterne havde begeistret os for dette folk, og vi ilede med at tilbyde det land og rige. Ak vi led jo alle, vi kulturens børn, af fortvilelsen over os selv. Det syntes os, at tro, livsmod, begeistring og handlekraft gik under med den voksende kultur, som dog for os var sandheden. At sandheden var døden, — det var det tankens fund, som vi holdt paa at forbløde os over.» «Og saa udsendte vi nødraab til den friske barbar, som den kultiverede verden har gjort det mangfoldige gange før uden at blive sund. Og vor barbar kom. Fra alle disse hjem, hvor kulturens sol aldrig har skinnet, stormede der frem et sælsomt følge af uformelige skikkelser, der raabte: her er folket, lyd for dets tale, plads for dets daad.»

Og da aabenbarede misforstaaelsen sig. «Sandelig, jeg var en saa glødende folkeven som nogen, og jeg har kjæmpet, kjæmpet for at bevare min tro.» Grans tilstaaelser har baade sin almenmenneskelige interesse, og de har sin engere betydning for studiet af det ovennævnte afsnit i vor historie, da saamange liberale red-

dede sig over til høire i fælles afsky for Jaabæks «bondebarbar».

Sikkert er det, at Elster har følt endel med disse liberale. Maaske havde baade han og mange med ham af sekstiaarenes unge nationale fylking nærmet sig yderligere til det forhadte Morgenbladsparti, om der ikke var kommet en sterk strømning udenfra, som fik stor indflydelse paa udviklingen. Det var den europæiske radikalisme, saaledes som den kom til orde gjennem Georg Brandes' bekjendte forelæsninger. Med disse forelæsninger begyndte jo i Norden en ny tid, en ny kunst. Interessen for det nationale afsvækkes, den nye kunst er af kosmopolitisk natur, den staar i intim rapport med gallisk aandsliv. Saaledes som den arter sig i Norden, kan man iagtta to hovedmomenter. Der er, for det første, en trang til at gjøre kunsten til et sandt og nykternt udtryk for livet, slagordet «idealer» maa vige for slagordet «realisme». Kunsten træder i nær forbindelse med naturvidenskaben og interesserer sig for det fysiologiske. «Naturen», blodet, sanserne kommer efterhaanden til ære. Denne side af bevægelsen bringes i Norden forholdsvis mindre hurtig til udfoldelse. Det andet hovedmoment gjorde

sig derimod snart gjældende: der ytrede sig en livlig reformatorisk-praktisk trang, kunsten fik en tendens, fik lov til at befatte sig med politik og samfundsspørgsmaal og skulde ha en mening med overalt. Men ogsaa her var en mere nyktern stemning fremherskende. Tonen var nærmest negativ, det gjaldt foreløbig at rive ned. Og naar man viste demokratisk-folkelige sympatier, var der i dette lidet af den gamle bondeentusiasme. Troen paa bonden som det bedre og dygtigere menneske var afsvækket; men man krævede retfærdighed for ham som for alle «samfundets smaa». Og man tænkte sig en stor bedring i verdensordningen, hvortil digteren kunde og skulde bidrage sit. Dette var «idealet», som det tillempedes for den nye realistiske retning.

Ihvorvel «Tora Trondal» i det væsentlige er blevet til, før bevægelsen egentlig naaede os, lader dog de nye impulser her og der sig merke. Saaledes i de ord, den unge prest henvender til Gran, da denne har skrevet sin artikel om «bondebarbaren».

Hans Ejd er udgaaet af en anden leir end Gran. Han er ingen liberal æstetiker, den kreds, han føler sig beslegtet med, har vistnok ligesom Gran interesse for «det folkelig nationale», men

denne interesse har lidet tilfælles med æstetikernes abstrakte «folkevenlighed», den er af en langt alvorligere natur. Ejds kreds er «folkelig» af fødsel og instinkt, den staar ikke haugianerne fjernt, og dens nationalfølelse former sig tildels som uvilje mod «den fremmede kultur», mod alt, som ikke stemmer med «folkets» egen sparsomme levevis. Disse to kredse — Grans og Ejds — repræsenterer to forskjellige sider af sekstiaarenes nationale bevægelse; den naturlige udvikling væbner begge grupper mere og mere mod hinanden.

Hans Ejd har imidlertid øie for begge retningers feil, og han fjerner sig mere og mere fra sine oprindelige aandsfæller. Hans ven Roti, der vil «opreise det sande Norge» og præker mod «den aandelige luksus, som byfolk har døbt kulturen,» støder ham; han virker «lavttænkende og kynisk». Og Ejds tungt alvorlige livsbetragtning blir under samværet med den unge prestedatter lysere og friskere. Han er en sterk og tillidsfuld mand, og samtidig med at hans øie aabner sig for livets fagerhed, fortaber han ikke sin kjærlighed til den folkets sag, han engang har viet sine kræfter.

Gjennem Ejd har Elster antydet det spor,

hvori han finder, den nationale og frisindede bevægelse bør ledes. Han kræver større alvor og virkelighedssans end hos æstetikerne, og han fordrer et lysere, freidigere livssyn end det, der gir sig udslag i pietisme, kulturhad og sparepolitik. Han ønsker idetheletaget den norsk folkelige aandsudvikling et sundere og friere grundlag. — «Tora Trondal» er ingen letlæst bog; den lider under en uklar vidtløftighed, det er vanskelige og vigtige ting, forfatteren vil bringe rede i, det er spørgsmaal, der har voldt ham selv sterke aandelige anstrengelser. Han tar med saameget som muligt, han er lidt for samvittighedsfuld, hans fremstilling virker ikke sjelden tung og trættende. Desuden har man en følelse af, at Hans Ejd, den egentlige hovedfigur, saa smuk en plads Elster end har indrømmet ham, dog ikke har været forfatteren helt sympatisk. Der staar en kulde af hans skikkelse, som betydelig forringer interessen. — Og hvad der maaske er endnu farligere: mens Thea-Petrine, den kloge uskjønne amtmandsdatter, er grebet i sine synder med al ønskelig sikkerhed, virker Tora, den unge heltinde, lidt upersonlig. Man har ondt for at samle de mange vakre træk til ét billede.

Alt i alt er «Tora Trondal» dog en af de bøger, man vender tilbage til. Indimellem det meget tunge, i og for sig interessante stof, er der spredt stemninger af en blød sommervarm skjønhed, digte om spirende kjærlighed og morgensolskin, om ung tindrende lykke.

VII.

I 1868 havde Elster taget sin forsteksamen i Tyskland. De følgende aar var han, som vi har set, i litterær virksomhed. Lige efter hans kjøbenhavnerreise 1872 indtræder der en forandring. Han faar anledning til at gjøre sig sin eksamen nyttig, «Aftenbladets» teaterkritiker og korrespondent blir forstmand i Valders. Det var imidlertid blot en konstitution, snart efter blir han udnævnt til forstassistent i det trondhjemske (høsten 1873). 1874 blir han gift og faar sit eget lille hjem i Trondhjem, hvor han, — uden synderlig anden afbrydelse end nogle reiser til Førde, — tilbringer resten af sit liv. Fra disse aar har vi da — ved siden af en interessant anmeldervirksomhed i «Dagsposten» — hans mest betydningsfulde kunstneriske produktion. Alt det, som er vakkert og merkeligt i

hans ungdomsdigtning, men endnu ligger bundet, det bryder nu efterhaanden frem i sin fulde naturlige skjønhed. Samtidig med, at han, ialfald foreløbig, opgir tanken om et liv, alene viet kunsten, — samtidig med, at han lader fare den stadig gjentagne undersøgelse af sin kunstneriske skaberevnes vækst, — naar denne evne sin mandlige modenhed. Hans kunst har faaet sin «indvigsel»; han er kommet i et nærmere og rigere forhold til livet; hans øie er helt «opladt», og der gaar en livgivende strøm gjennem hans blod, som aldrig tilforn har flydt med den varme og styrke.

Der er to magter, som i hans senere digtning gjør et bestemmende indtryk. Der er en dyb og stille glæde over «livets fagerhed». «Det er deiligt at leve», er Elinas ord i «Solskyer». «Det er deiligt at leve,» jubler alt hin dag, da den unge mand i «Solskyer» styrer sin slæde mod hjemmet og mod hende, den hemmelig elskede. — Men der er ogsaa, baade i «Solskyer», i «Farlige folk» og navnlig i «En fremmed fugl», en melankoli, dyb og stille den ogsaa, saa bundløs og saa behersket, en melankoli, der har stirret ind i livets sorte baggrund, indtil den har vænnet sit øie til disse mørke vældige

skyggeskikkelser, som altid truer med at sænke sig over livets spirende skjønhed.

Elsters sind er, som allerede tidligere antydet, oprindelig mere lyst end mørkt, rigt paa ideale forhaabninger og eventyrlængsel, og den tristhed, vi nu og da kan iagtta i hans ungdomsdigtning, har tildels sine ydre aarsager. I de senere aar, da der er kommet mere harmoni i hans tilværelse, da han er lykkelig i sit hjem og føler sine kræfter mere og mere udfolde sig, straaler det lyse i hans natur med sterkere varme; men ogsaa de tunge erfaringer, han har gjort, faar sin betydning. Skuffede længsler og en inderlig almenneskelig medfølelse bidrager hver sit til at uddybe den mere tilfældige sørgmodighed, vi har iagttaget hos ham i de unge aar; der kommer saaatsige en anden vidde i hans tungsind, en vid og fjern horisont, det er, som om livets egen navnløse smerte har gjort hans lille personlige vemod stort og almindeligt. I de tvende skiftende stemninger, der forlener «Solskyer» og «En fremmed fugl» skygge og lys og livsens varme, klinger to store livets grundmelodier renere og vakrere end i den meste poesi, jeg kjender.

*

«Solskyer» handler om en ung kvinde, Elina, og om den kjærlighed, hun vækker. Det er hendes forhold til bogens «jeg», der er det centrale, en historie om ung lykke, om længsel og langsomt tærende sorg. Men som baggrund tegner sig konturerne af et andet forhold; vi mere aner end ser, hvad der foregaar mellem hende og en ældre mand, hendes onkel, hvis dybe og tause hengivenhed saa lidet ved at gjøre sig forstaaelig.

Der er i dette billede en rigdom af menneskeligt liv, af det liv, som er mest forborgent for vanlige iagttageres blik, de hemmelige forvandlinger i sjælens dybder, kjærligheds metamorfose, længslernes fødsel og vækst og død, følelseslivets mere overskyggede vegetation.

Det er da først og fremst Elinas udvikling, som fængsler. Faa kvinder i nordisk litteratur eier den oprindelige friskhed, den umiddelbare kvindelighed som hun. Hvor er ikke det kaade dristige pigebarns forvandling til den voksne kvinde med det sky væsen og ubestemte længsler vakkert og klogt skildret. Og hvor troværdig og sikkert er ikke ogsaa gjennembruddet fremstillet. Der er en vidunderlig lys varm poesi over den juleaften, da de to unge ikke

længer ved at dølge, hvad der foregaar i dem: — alle de andre er gaaet til ro. Stuen er tom. Saa opdager han Elina i døren: «Hun saa igjen paa mig med dette egne varme blik, som nylig havde gjort mig hed og rød og førtumlet.» «Med ét slag vidste jeg, at jeg havde tilbragt en hel aften med min egen lykke.» «Mors mystiske hentydninger, fars astrologiske skaaltale, Elinas væsen —, og at hun nu stod der, som om hun ventede — jo, der maatte være hændt noget.» «Jeg tror ikke, at jeg nogensinde har været saa fri for alt, hvad der heder ordnet tankegang, som i det øieblik. Jeg tror nok, at jeg skulde været istand til at sige hvilkensomhelst uhørt dumhed. Jeg var bare forundret og uendelig dumt glad, saa overstraalende himmelfaldent lykkelig.

Det undrer mig, at jeg kom over gulvet og hen til hende og fik sagt først en hel del, som paa ingen maade hang sammen, dernæst en hel del med en vistnok ganske merkelig gaadefuld sammensætning og saa endelig naaede at række hende haanden og spørge, «om det virkelig var sandt?»

«Det ved du godt,» sagde hun og lo, og med hendes lille skjælvende haand i min blev

jeg ogsaa vis i min sag, men tillige igjen saa forundret over, at det kunde være muligt.

Der var stille i huset, stille brændte lamperne i de to stuer, stille, vel tilmode og deltagende, syntes jeg, og stille sad ogsaa vi. Jeg saa blot to dybe, kjærlige øine, jeg følte blot det bløde krusede haar mod min kind og hendes varme lille haand i min. Og veltalende var vi heller ikke, da vi begyndte at tale. Det var ord, der svingede som de dalende sneflokker ude for sin egen fornøielses skyld, deilige, smaa dumme ord, som det er livets største lykke at have sagt og hørt.»

— — Da saa senere Elinas følelse for ham begynder at «skifte form og farve», da hun lidt efter lidt kommer paa det rene med, at hendes kjærlighed og længselen ud mod den store frie lyse verden, hun ikke kjender, for hende har været ét, men at de ikke e r ét, — at denne mand ikke er den, hun tog ham for, — har digteren fundet billeder, saa varsomt malende, saa dunkelt gjennemsigtige, at det vage slørede, der hviler over disse sjælelige processer, ikke sønderrives, mens dog den unge kvindes indre oplevelser med umiddelbar styrke overføres til vor bevidsthed. Intet er imidlertid malet med

større magt og forstaaelse end den forvandling, hvorved efterhaanden onkelens skikkelse faar sterkere lys, eftersom den elskedes træk udviskes. Og med et klogt-tungsindigt smil ved digteren at berette, at det just er den unge mand selv, der ledet af sin retfærdighedssans og saa taalelig i blinde aabner hendes blik for onkelens værd. Og ham er det ogsaa, der, blind fremdeles, indvier hende i en betragtningsmaade, som agter den tro vedhængen ringe, naar følelsen ikke længer er «hel». Et brud er da rigtigere. Og hun bryder, — flygter fra det hele. Han reiser efter hende; de mødes endnu engang, — et møde i syg, haard fortvilelse, som overvælder dem begge. Man føler, at ogsaa hendes liv er spildt. Ogsaa hendes indsats har været større, end hun havde raad til at tabe; og streng og hel som hun er, dømmer hun den splittelse, der er foregaaet i hendes følelsesliv, de modsigelser, hun har viklet sig ind i, som et tegn paa, at hendes karakter er blit fordærvet i grunden. En dyb bitter skamfuldhed piner hende; en barsk stolthed kuer hendes varme kvindelige længsel. Og da hun skilles fra sin forlovede, har hun lidet eller intet at gi hin anden mand, der altid vedblir at omfatte hende med den

samme tilbagetrængte stumme hengivenhed. — Og den Elina, der engang brugte at si: «Det er deiligt at leve,» finder tilsidst: «Nu er det ikke tungt at dø.»

Ind i dette livsbillede, der engang tegner saa lyst, og som ender i en mørk uveirsnat, er der flettet en række stemninger, interiører og naturscenerier af stor kraft og skjønhed. — Vestlandet i vindjagede høstnætter, Vestlandet i blidt stille snelys eller med vinterlig rødlig himmel og barfrost over gulgraa marker, — eller en opklarnende julimorgen med vaad glans over birkeløvet, — — i alle farvenuanser, med aldrig svigtende kjærlighed males disse vestlandske bygder, «hvis fjelde, hvis fjorde, kogende elve, sorte furuskove og smaagaarde i fortrolige klynger jeg aldrig har kunnet se igjen efter et længere fravær uden at fornemme en indre lydløs latter, en stille jubel i blodet —.»

— Onkelen i «Solskyer» er en ganske merkelig skikkelse; Elster har faaet udmerket frem, baade hans begrænsning, hans butte væsen, hans skepsis ligeoverfor alt «bogligt», og det virkelig smukke sindelag, den finhed i tankegang, som man ved nærmere bekjendtskab lærer at skatte hos ham. En anden bemerknings-

værdig figur er «Patrioten», en gammel, forkommen fantast, frihedsmand i ældre stil, der inddeler Norges befolkning i «servile danomaner» og «patrioter». Ti aar tidligere vilde den venlig spøgende tone, hvori «Patrioten» omtales, neppe været naturlig for Elster. Man erindrer den respekt, han viser «Hr. Kristjern».

*

«En fremmed fugl» beretter om en ung mand, lidt træt, lidt forvænt, ret klog og forfaren, der dølger en alvorlig længsel efter det, han ikke har fundet, en virkelig livsværdi, noget at fylde livet med, en følelse og et arbeide, der forbruger og fornyer hans kræfter. Han paastaar selv, at han er lykkelig, fordi han altid har en deilig fornemmelse af, at intet i verden vedkommer ham. «Det er den reisendes lykke.» Han taler med en vis overlegenhed om alle de mennesker, «som blot er lykkelige, saalænge de har en følelse af, at der etsteds er et uopdaget punkt, et skjult eldorado, et deiligt eventyr, i hvis glød de engang skal komme ind. Naar de har gjennemskuet livet, og forventningen er slukt, er det ogsaa forbi med

deres lykke. For nogle ligger dette eldorado hinsides døden.» Inderst inde er den fremmede fugl maaske ikke saa overlegen endda. Han ved jo ogsaa, at der findes en anden lykke end hans: «der er mennesker, som netop er lykkelige, fordi de synes, alt vedkommer dem». Og han har den unge kvinde, hvem han meddeler sine lyksalighedsteorier, mistænkt for at være en af disse «deltagende». «Jeg tror, at hun selv er en af dem, der føler sig medansvarlig i livet og blot kan være lykkelig ved at være tilstede et eller andet sted, hvor der er brand, og redde.»

«Den reisendes lykke» viser sig at være af mindre varig beskaffenhed. Friheden er saare god for en tid, men der kommer dage, da den «fremmede fugl» stifter bekjendtskab med ensomheden, den store døve ubønhørlige ensomhed, — da han faar føle dens tause lammende magt, dens angst og anger — —.

Inden han skal opleve dette, bydes der ham en forholdsvis gunstig anledning til at undgaa sin skjebne. Ved en enkelt leilighed føler han «en sterk drift til at indlade sig med tilværelsen, som den var, at tage dens byrde og ansvar og at søge sin lykke i at blive en arbei-

der blandt de andre tusinde istedenfor en omvankende tilskuer, der trods al sin frivolitet haaber paa aabenbarelser».

Sagen er den: han er egentlig en eldoradofantast, han ogsaa; ogsaa han har «eventyrnaturens tro paa skjulte lyksalighedsøer i tilværelsen». Ret beset er vel endog hans frihedstrang en skyhed «for at se og tage livet som det var», et udslag af det eventyrlige i hans natur, der i al hemmelighed er paa opdagelsesreise efter de «skjulte lyksaligheder». Men er den lykke, han søger, end undertiden beliggende i solskyernes fantastiske land, saa antar den dog ogsaa fastere skikkelse, blir ét med noget i livet selv, tar form af en normal fredet eksistens, med en sund og varm, jordisk kjærlighed som det betydningsfulde midtpunkt: — han har engang «en sommernatsdrøm», som maaske var «det mest virkelighedssunde i hans liv».

Det er denne sommernatsdrøm, Elsters novelle fører os ind i. «Den fremmede fugl» er endnu saa nogenlunde i ligevægt, han nærer endnu en vis tillid til «den reisendes lykke», da han paa en feriereise slaar sig ned paa en liden vestlandsk ø, i et fyrvogterhus. Han kom-

mer hurtig ind i de beskedne forholde, lærer fyrvogterfamilien og dens omgang at kjende, morer sig over dette og hint og trives udmerket. Imidlertid er det hverken det dovne solbeskinnede ferieliv eller de snurrige mennesker, han har forefundet, som er den egentlige kilde til hans gode humør. Der er en ung pige, en af fyrvogterens døtre, som fylder ham med en vag behagelig interesse.

Han skildrer deres første møde saaledes:

«Jeg kom iland med expeditionsbaaden. Fra øen var der en deilig udsigt. Havet laa blankt som staal, ikke et pust krusede det, ikke den svageste dønning bølgede det. Inde paa fastlandet skimtedes høie snefjelde og mellem dem gik dybe fjorde til bortgjemte bygder.

Jeg begav mig opover en skjælbestrøet vei, der fra nøstet førte op mod huset. Det store spørgsmaal var: vilde fyrvogteren huse en fremmed fugl som mig nogle uger? Han var mig beskrevet som en tyk og velvillig herre, i hvis hus en mand, der har taget den alvorlige beslutning at tilbringe sommermaanederne med den mindst mulige anstrengelse kunde have det fredelig og godt.

Paa en bakke tæt ved veien fik jeg øie paa en pige med det mest luende røde haar, jeg nogensinde har set. Jeg styrede lige mod hende og spurgte allerede paa afstand: «Aa, De kunde bestemt sige mig — —»

Længere kom jeg foreløbig ikke. Jeg opdagede nemlig, at jeg ikke, som jeg først trode, havde en tjenestepige

for mig. Det var ikke dragten, der viste mig, at jeg havde taget feil. Hun var klædt i en tarvelig sirtses kjole, der var meget kort og fremviste to noget store fødder i graa uldstrømper og snøresko. Hendes hals var bar og solbrændt, hendes hænder røde. Haaret bar hun paa en meget ordinær maade strøget glat bag øret og samlet i to store fletter, der var rullede sammen i en top. Det var hendes blik, som gjorde mig opmerksom. Hun saa rolig, lidt mønstrende og meget kjølig paa mig. Jeg havde aabenbart en af øens civiliserede for mig.»

Den unge kvinde med den solbrændte hals under luerødt haar og det rolige, lidt mønstrende blik optar ham mere og mere; hun virker ualmindelig. Det er en alvorlig pige; hendes interesser er af praktisk art: naar hun hører tale om «kvinder, der stod i spidsen for store forretninger eller store skoler, eller som havde en udbredt lægepraksis», blir hun opmerksom og tankefuld. Hun er den eneste af Elsters kvindeskikkelser, som har anlæg for det emanciperede, men der er intet goldt eller perverst ved hende, hun er en sterk, sund kvindenatur.

Ogsaa Julie, — saa hed den rødhaarede, — er, som rimeligt kan være, en smule beskjæftiget med Paul Horst, den «fremmede fugl». Der er nogle mennesker tilaftens hos fyrvogteren, foruden Horst og familien selv, — bestaaende

af fyrvogteren og hans fyldige, geistlig interesserede viv, Julie og tre mindre væsentlige søstre, — ogsaa øens geistlige myndighed og en ung ingeniør, hvilke begge, som det senere viser sig, omfatter Julie med varmere følelser.

«Præsten ønskede at synge. Den røde satte sig til pianoet. Han sang med stærk, hul røst. «Mageløse sanggaver», hviskede fruen over til mig. Bagefter blev Julie opfordret til at spille. «Min datter har et smukt talent for musik,» betroede fruen mig, «hun øver sig tre timer daglig om vinteren.»

Den røde begyndte paa et stykke af Gud ved hvilken salig hensovet og forglemt komponist. Det klædte hende ikke at spille. Hun huggede løs paa tangenterne, som om hun vilde banke melodien frem; hun tugtede tonerne eftertrykkelig; men de vilde dog ikke lystre: der kom ikke noget ud deraf.

Pludselig stansede hun midt i en takt, reiste sig blussende rød, smækkede pianoet igjen og sagde næsten vredt:

«Det er dumt, at jeg spiller, som ikke kan.»

Saa gik hun ud og viste sig ikke mere den aften.

De andre saa forbausede paa hverandre, og pastoren tilkastede mig, Gud ved hvorfor, et irettesættende blik.

Det var min første aften paa øen.

Det er den første lille spire. Opmerksomheden tiltager gjensidig. Horst har det rigtig godt; han nyder sommervinden, havluften, havets solskinsstemning. Der er ren, frisk luftning af

sommer og hav over disse indledningskapitler i «En fremmed fugl». Og den unge, sterke, solbrændte kvinde virker som det naturlige midtpunkt for de sommerfornemmelser, der holder hans blod i bevægelse. Men i den sunde livsglæde, han føler, blander der sig en fjern, ubestemt, næsten smertelig længsel. Han sidder en morgen ved sit vindu og nyder synet af havet;

«Man ved ikke, hvad hvile er, før man har set det ligge saa glatstrøget, saa blidt og modtageligt, som det nu laa udenfor mit vindu. Det gjør ingen modstand dette hav, fjeldene stiger paa hovedet ned i det, himlen gribes af længsel efter at føle det lunt og ømt om sig. Men det frister ogsaa til at drømme, — at drømme om en dulgt herlig verden, som ikke er til. Hvor det taber sig i det fjerne i ſet henaandede, fine rosenfarvede florskyer, munder det ud i det altid eftertragtede, aldrig opdagede lykkens eventyrland.»

Længslen mod «lykkens eventyrland» er hos Elster vistnok tøilet af en sund god virkelighedssans, men den stikker ham dog dybt i blodet. Den lægger en ubestemt sørgmodig farve over hans ungdomsdigtning; den klinger som en dyb moltone gjennem «Solskyer»; i «En fremmed fugl» er den grundtemaet, melodien som altid vender tilbage. Der er adskilligt i

«En fremmed fugl», — ogsaa i Elsters øvrige digtning, — som viser slegtskab med den store drømmer J. P. Jacobsen, med Marie Grubbes og Niels Lyhnes lange søgen efter det «altid eftertragtede, aldrig opdagede lykkens eventyrland». Paul Horst er dog mere skikket til at gi sig ikast med livet end Niels Lyhne, hans blod er rødere, hans længsel mindre svømmende, hans haand gribere fastere til. Der er tilsyneladende ingen nødvendighed for, at han ikke skal kunne finde frem til et beskednere jordisk eldorado. Der er ingen grundskade i hans karakter. Men der er dog dispositioner i hans væsen, som hindrer ham i at benytte den beleilige time. Det forekommer ham senere, da han i sin ensomhed har god tid til at overveie sine feilgreb, at «havde han havt mere mod, havde han virkelig af hele sin sjæl villet eie den lykke, han nu havde set et glimt af, da havde han ogsaa vundet den».

Men han greb ikke til, dengang det gjaldt, eller han greb ikke kraftig nok. Han kunde maaske vundet den rødhaarede fyrvogterdatter, og maaske havde hun været den rette for ham. Dog det ene med det andet virkede lammende paa hans handlekraft: «taternaturen» i ham, der

hader «den bofaste tilværelse med alle dens skranker», — en let selvironi, en rolig og dannet skepsis, der gjør ham langsom til handling og forsigtig ligeoverfor de afgjørende bestemmelser. Særdeles talende og livsvarmt er det billede, vi faar af Paul Horst den aften, han taber sin sindsligevægt. I nogle af novellens smukkeste scener viser digteren os kjærlighedens første halvbevidste udtryk, som den afpræger sig i ofte barnlig pudsige smaating. Ingen af vore kunstnere har da heller kunnet gjengi følelsernes første usikre bevægelser med den fine stille tilforladelighed som Elster.

— De sidder en aften sammen, husets folk, og den altid tilstedeværende pastor fornøier sig ved at tale over «kvinden som mandens medhjælp». Under det fede foredrag, der «uafladelig bringer Horst til at tænke paa de sorte hvalrygge derude paa havet», holder han i hemmelighed øie med «den røde».

«Der kunde jo ikke være tvil om, at det var hendes fremtidige opgave, presten skildrede. Han forberedte hende paa den sande kvindes kaar, at sysle med det smaa (ↄ: at være hans husholderske) og at tie og lide (ↄ: med andagt at annamme hans prækener om søndagen).» «Hun lyttede spændt og lod arbeidet synke. Lidt efter lidt kom der farve

i hendes kinder, glans i hendes øine. Foredraget opildnede hende øiensynlig, hvad der igjen bragte pastoren til at fyre dobbelt under kjedelen.»

Indtil det gaar op for Horst, at den opmerksomhed, hvormed hun følger pastoren, maa tydes paa en anden maade: «Pludselig fik det samme tindrende blik en anden retning. Hun saa paa mig, og med ét forstod jeg, hvad der luede i disse aabne modige øine. Det var et krigsblik, der sagde: vil da ingen komme til undsætning?»

Horst betænkte sig ikke længe:

«Hun var i dette øieblik vidunderlig smuk. Hendes blik gjennemglødede mig lige i mit inderste. Jeg er ikke nogen helt; men jeg havde vovet hvilkensomhelst afsindig heltedaad, ifald dette blik havde forlangt det. Jeg følte mig med ét kaldet til at slaas paa liv og død med alle i den hele vide verden, som nogensinde har vovet at holde foredrag om den sande kvinde; og da pastoren taug og beredte sig til at dukke under, sad harpunen i hans brede sorte hvalryg.»

Da de senere paa aftenen skilles for at gaa hver til sig, følger Julie efter Horst og rækker ham «med en resolut bevægelse» haanden: «Tak skal De have. Jeg er vis paa, De havde ret. Godnat.»

«Jeg befandt mig oppe paa mit værelse. Jeg var altfor hed og bevæget til at kunne sove. Jeg gik stille frem og tilbage og stansede et øieblik, hvergang jeg kom hen til vinduet, for at indaande den svale aftenluft, der lugtede friskt af sø og tang. Jeg var tilmode som en, der har noget særdeles i baghaand at glæde sig til. Jeg greb mig i, at jeg gik og gjentog for mig selv tirader af mit forsvar for kvinden; jeg pyntede paa dem. ombyttede enkelte ord med andre, mere betegnende og føiede nyt til. Jeg, der i grunden aldrig har brudt mit hoved med spørgsmaalet om kvindens ligeberettigelse med manden, besteg i stilhed en verdenstalerstol for at føre den tænkende, den handlende, den selvstændige kvindes sag.

Men under alt dette saa jeg to stolte øine og to friske læber, og skal jeg bekjende det? — jeg følte en forfærdelig upassende lyst til at kysse disse øine og disse læber tusinde gange.

Jeg lyttede efter, om husets folk havde lagt sig. Jo, alt var stille. Jeg sneg mig ned og ind i stuen. Mod sedvane var intet sat tilrette. Stolene stod, som vi havde forladt dem; pastorens pibe laa paa bordet, hvor han havde lagt den fra sig — asken var falden ud Fruens strikketøi og smaapigernes broderi laa i sofaen. Der var en lugt af kold tobaksrøg derinde.

Jeg oplevede det hele endnu engang. Her havde hun siddet. Jeg tog plads paa den samme stol. Saaledes havde hun lænet sig tilbage med hænderne foldede over brystet. Derpaa havde hun bøiet sig forover, havde flyttet sig urolig paa stolen og var endelig bleven siddende spændt og lyttende og som rede til at springe op. Jeg huskede, hvor skulderbred og sterk hun havde set ud, medens hun sad saaledes.

Jeg reiste mig og gik hen til vinduet, hvor hun siden havde staaet. Af og til havde hun vendt sig halvt om til mig og set paa mig med dette tændende blik, som havde bragt mig til at tage ordet.

Fra vinduet begav jeg mig ud i gangen, til hvilken døren stod aaben. Her var det vi stod, her rakte hun mig haanden. Jeg følte den endnu i min. Det var en haard, næsten træet haand, men varm og god. — — Der hang hendes brune sommerjakke. Jeg rørte ved den og følte det strømme varmt igjennem mig derved. — —

Jeg stod saa fordybet i beskuelsen og saa betaget, at jeg ikke lagde merke til, at der kom nogen i stuen, før der lød trin tæt bag mig. Jeg fór sammen som greben i tyveri og vendte mig raskt. — — Der stod hun i stuedøren og betragtede mig nysgjerrig-forundret. Hun saa ud, som om hun sagde ved sig selv: «Nei det kan da ikke være muligt! — — Staar han virkelig og ser — — ser paa — nei, det kan ikke være — —.» Og saa syntes jeg, hun lo stille.

Der stod vi. Hun blev blussende rød, da jeg saa paa hende, og begyndte hurtig at sætte stolene tilrette.

«De maa undskylde,» sagde jeg, «men jeg kunde ikke sove, og saa gik jeg ned for at se, om der endnu var nogen oppe, som vilde slaa af en passiar med mig.»

«Aa—aa,» sagde hun i en tone, der syntes mig kol-dere end nødvendigt, og som fik mig til at føle mig ilde tilmode.

«Jeg ser, De jager mig,» sagde jeg. «Og nu gaar jeg ogsaa. Jeg vil blot sige Dem, at De fik mig til at lyve nys. Jeg var, sandt at sige, ikke gaaet herned for at faa en passiar; jeg troede virkelig, at alle sov. Der kom

over mig en lyst til at se stuen igjen, det var det hele. Godnat og tak for iaften.»

Jeg fløi op trapperne og ind paa mit værelse, klædte mig af i forbitret hast, gik tilsengs og laa den halve nat og ærgrede mig over mig selv. Hvordan i alverden kunde det falde mig ind —! Noget saa dumt! — — Hun havde slet ikke været smuk, da hun gik om dernede i stuen, flyttede stolene og sagde «aa» i denne ubehagelig tørre tone, som jeg endnu hørte. — — — Jeg var altsaa forelsket. Alle fornemmelser var der. Dumheden ligesaa. Sagen var uomtvistelig. Jeg tog mig selv ordentlig i skole. Ærlig og fornuftig, min ven. Altsaa, hvordan staar sagerne. Du er kjed af at være redaktør. Dit humør er ikke længer ganske friskt, dine vittigheder har en lidt gammel smag. Man har foreslaaet dig en ansættelse ved diplomatiet. Du er fattig, men du har forbindelser. Paa brostenene i vor velsignede hovedstad gaar der en kvinde, som har alle betingelser for at udfylde en plads i det høiere selskabsliv. Hun har formuen og figuren og de aristokratiske instinkter. Hun har set dig og fundet dig præsentabel; du har set hende og fundet hende ulastelig. Dine forbindelser har indledet underhandlinger, og du har ladet alt dette ske. Du har endog gjort kur i snipkjole og hvide handsker og er ikke afvist. Nu vilde du tilbringe endnu en sommer i deiligt driveri, derpaa en vinter med at lave vittigheder og saa gaa det forestaaende imøde som en mand. Og du gaar hen og forelsker dig i et rødt haar, i en pige med brune hænder, graa uldstrømper og snøresko midt ude i den vilde lyng, omduftet af torvrøg og trandampe.

Men selv om du kunde være ondskabsfuld nok til at bringe diplomatiet i den haabløseste knibe ved at unddrage

det din fortjeneste; og selv om du kunde være utaknemmelig nok til at glemme, hvad dine forbindelser har gjort for dig, — hvad vilde din forelskelse føre til, ifald den blev gjengjældt? Jeg kjender dig, min gode ven, forsøg ikke udflugter.»

Og de indvendinger, han nu kommer med, lader sig nok høre. De er mange og grundige. Han har ringe tro paa, at et ægteskab med Julie, under «et uskjønt arbeidsliv med alle dets sorger og savn», vilde løbe heldig af. Dermed er egentlig sagen afgjort. Er allerede aftenens lille seir blit daarlig benyttet, saa er den tvilraadige krigsførsel, hans forelskelse nu forleder ham til, ikke af den art, at den skulde bringe ham til maalet. Han blir ganske vist en ubehagelig mand for den ene af sine konkurrenter, pastoren, men er egentlig en værdifuld støtte for den unge ingeniør, og i dennes hænder efterlader han ogsaa sin rødhaarede. Forinden har han rigtignok paa en baadtur betroet hende hemmeligheden, men neppe i synderlig overbevisende ordelag. Under hans lille tale forekommer det ham, at der «strømmede en kold luftning» imod ham fra den «stumme foroverbøiede skikkelse». «Jeg afkjøledes pludselig fra fod til isse, jeg forekom mig selv dum, dum lige ud i fingerspidserne. — Hun foran-

drede ikke stilling, før baaden skurede mod stranden. Da saa hun op, smilte som den aften, hun havde overrasket mig i betragtningen af hendes jakke, rystede paa hovedet og sagde:

«Og alt dette siger De til en — der har saadanne hænder — —.»

— Nu, «selv om jeg ikke havde havt disse brune hænder, kunde jeg alligevel ikke». Hun er nemlig allerede forlovet med den unge ingeniør. Mens Paul Horst har gaaet der med sine evige betænkeligheder, er alt bragt i den skjønneste orden.

Han ıor langsomt tilbage. Han havde «som tusinde andre drømmere seilet mod Eldorado-landet», og som alle sine ulykkesfæller oplevet, «at skibet en vakker dag skurede mod en ganske ordinær, hverdagslig strand med ganske ordinære stene». Han føler sig forfærdelig tom, livet synes ham fattigt og frostigt. «Og dog — inderst inde i mig rørte der sig noget af mit gamle menneske, turisten, som blot er lykkelig, naar han er uden baand, taternaturen — —: du er fri!»

— Men som aarene gaar, blir livet altid fattigere, altid magrere; hans «frihed» blir ham tilsidst ganske værdiløs. Paa en vis maade er

hele novellen en kjærlighedens apoteose. Vi gjenfinder den samme opfatning, som Elster gjør gjældende ligeoverfor Cherbuliez; vi ved fra hans udtalelser i den danske korrespondense, hvad han forstaar ved en «alvorlig følelse». — Det er denne følelse, den store alvorlige kjærlighed, som gir livet mening; det er den, som gjør livet vakkert. Uden den har man levet forgjæves. For Elster er kjærligheden den vidunderlige hemmelighed, der forsoner en med tilværelsen.

— Horst gifter sig med den pige, der er ham tiltænkt, en rig grossererdatter, smuk og paa moden. Det billede, forfatteren gir af dette forstandsægteskab, er ikke meget fristende. Det har tydelig været Elster en tilfredsstillelse at kunne fremkalde den kulde-atmosfære, som ruger over det fine og tomme hjem. Den unge frue har det fortroligste kjendskab til den store verdens smag: «Hun havde tilegnet sig selskabets tone som faa, hun gjættede med genial sikkerhed, hvad der i de herskende kredse vilde vinde bifald eller vække mishag. Alt hvad der faldt udenfor dette selskabs horizont, foragtede hun.» Til gjengjæld for alt, hvad hun har bragt sin mand, forlanger hun kun, at han skal være

«korrekt». «Det var han da ogsaa.» Da han efter etpar aars «ikke meget tilfredsstillende» diplomatisk virksomhed bosætter sig hjemme, er det af hans tidligere kameratkreds kun de, der har gjort karriere, som hans kone vil se ved sine middage. Af og til samles de vistnok alle «til mindre lag, ved hvilke hun ikke var tilstede, og ved disse var da tonen en anden —»

Men «de faa intime begyndte at spredes, husets herre blev selv mere tungblodig og fik anfald af slet humør. Da gjæstedes han af minder fra sit sommerophold ved havet, og han grebes stundom af en uovervindelig modbydelighed for byen, sit hjem, sin omgang, sin hustru og sig selv. Han pleiede da at foretage udflugter til landets ensomme egne —.»

Paa en af sine udflugter støder han paa den rødhaarede og hendes ingeniør, der allerede har samlet sig en liden børneflok i et godt, omend tarveligt hjem. Mødet er vakkert skildret og uden synderlig sentimentalitet. Paa Horst virker gjensynet ikke gunstigt. Han faar nu etslags maalestok at lægge paa sit liv, og det hastige indtryk, han medtager fra ingeniørens hjem, er saa smukt og varmt, at hans egen tilværelses intethed blir ham endnu sterkere paafaldende.

Han glider stille ind i en afmægtig melankoli. «Han kjendte blot en eneste kur, naar tungsindet kom — han søgte nye omgivelser, altid nye. Denne kur havde blot en eneste feil: den blev mindre og mindre virksom for hver gang den blev brugt.»

I ovenstaaende grundrids af fortællingen, hvor jeg har søgt at gi et nogenlunde fyldigt indtryk af Elsters novellistiske kunst, moden og færdig som vi forefinder den i «En fremmed fugl», har jeg ikke taget hensyn til de ikke faa, tildels fortræffelig tegnede bipersoner. Jeg skal kun nævne en enkelt, den heldige ingeniørs far, en gammel udlevet kaptein. Vi har i norsk digtning et merkeligt lidet galleri af ældre «vrag», mennesker med ofte betydelige muligheder, der har seilet sig paa grund. Baade i Bjørnsons, Ibsens, Lies og Elsters digtning er de at finde; den interesse, de vækker, synes næsten at bunde i et eller andet nationalt karaktertræk; idetmindste indbilder jeg mig, at ingen litteratur kan opvise en — forholdsvis — righoldigere samling. Blandt disse forkomne, gjerne lidt fantastisk udseende originaler er den gamle kaptein med de mugne erotiske «souvenirs» en af de særeste. Elster har fæstet hans billede i levende farver og mere sympatisk, end man

skulde vente hos en digter med hans udprægede renlighedssans. Men synet af menneskelig forkommenhed og naturligvis ikke mindst det hjælpeløse ved slige forulykkede gamle har ikke undladt at stemme hans følsomme sind mildt. Han har da heller ikke kunnet modstaa den fristelse til en slutning at anbringe den gamle synder som en pen hvid olding i sønnens hyggelige hjem.

— — I intet af Elsters arbeider er grundtanken gjennemført med den klarhed og kraft som i «En fremmed fugl». Set fra et strengt kunstnerisk standpunkt er den lille novelle vistnok hans mest fuldkomne verk. Personlig har jeg endnu mere tilovers for «Solskyer», tonen er her blødere, inderligere, der er rørt ved intimere strenge i digterens sjæl. Men til gjengjæld behersker forfatteren i «En fremmed fugl» sit stof med en fast og rolig overlegenhed, som efter ens indtryk fra Elsters øvrige, særlig da hans ældre digtning virker ligetil overraskende. Saa usikker han ofte, endog til den seneste tid, er i anlæg og form, — i «En fremmed fugl» sies der intet for meget og intet for lidet. Og der er en blanding af fint klogt skjelmeri og dyb følelse i hans fremstilling, som synes at

være det naturlige udtryk for hans personlighed. Der er kommet den rigtige overensstemmelse mellem personlighed og stil, — med andre ord: hans kunst har naaet sin fulde udvikling.

VIII.

Hvad Elster beretter os i «Solskyer» og «En fremmed fugl», har lidet eller intet med datidens sociale stemninger at skaffe. Det er i strengeste forstand personlige, individuelle oplevelser, disse to noveller beskjæftiger sig med, det hemmelige liv, der leves i menneskehjertets dybder, de følelser og fornemmelser, der vedkommer en selv, et menneske til, eller i høiden nogle faa.

Hans sociale interesser er imidlertid ikke sluknede. Vi har i «Tora Trondal» iagttaget hans tilstand under en bestemt overgangsperiode. I «Farlige folk» er han indtraadt i en ny udviklingsfase. Han er blit heftig grebet af den reformatoriske bevægelse i tiden. Ogsaa han hæver sit sværd i kampen mod gamle fordomme, og hans varme, undertiden lidt nærsynte idealisme gjør ham til en streng dommer over det gamle samfunds synder. Det er da særlig to

emner, han i «Farlige folk» i egenskab af reformator tar op til behandling. Hans store redelighed fylder ham med uvilje mod alt hykleri, finere eller grovere, og just det religiøse i hans natur bevirker, at intet hykleri tirrer ham saameget som det kirkelige. Elsters gamle beundring for Kierkegaard forbinder sig nu med den indflydelse, tidens radikale strømning udøver, og afføder en frisk satire over visse foreteelser i den kirkelige verden. Denne satire har, tiltrods for at emnet i tidernes løb er blit tilbørlig udpint, sin tiltrækning ved det lune, hvormed forfatteren lader de anklagede én for én passere revue, og ved sit nøie kjendskab til diverse særegenheder ved den nationale «vækkelse» og dens tolke af læg og geistlig stand.

Et andet spørgsmaal, som Elster efter sin natur maatte interessere sig for, var en reform af de gjængse sedelige vedtægter. Som vi har set, er der en sky kydskhed i Elsters væsen, som i forbindelse med hans udprægede retfærdighedsfølelse maatte bevirke, at dette og hint i de «herskende» sedelige synsmaader oprørte ham. Der er adskillig ensidighed og adskillig sentimentalitet i den maade, hvorpaa Elster her optræder, — noget vist uprøvet idealistisk i

tankegangen, som taler mere til fordel for hans hjertelag end hans menneskekundskab. Den lange historie om Marie Hansen og hendes syge barn virker saaledes lidt for letkjøbt rørende; man føler ganske vist, at forfatteren selv er varmt med — der er intet af den forlorenhed, som man ellers ofte kan iagtta i lignende beretninger fra denne tid, — men nogen hver kan dog til en vis grad forstaa hr. Hamres betænkeligheder ligeoverfor søstersønnens projekterede giftermaal, og ikke alle følger frøken Hansens udsigter til at bli fru Gil med den samme interesse.

— Helten i «Farlige folk», Knut Holt, har engang i sin første ungdom sat sin fødeby — en middelstor vestlandsk kystby, der «lever af havet» — saa nogenlunde paa hovedet ved sine revolutionære taler. Efter endt studium og forskjellige reiser er han kommet hjem som «en glødende demokrat», der erklærer krig mod «hele dette herredømme af Guds naade, 'under hvilket verdens største nederdrægtigheder har været øvet og øves».

«I den lille tranlugtende fiskeby havde man en nedarvet forkjærlighed for alt gammelt — for gamle folk og gamle navne, hvilket er meget rosværdigt, og for gamle for-

muer, gamle synsmaader og sedvaner, hvilket ikke altid er lige priseligt. Og Knut, der kom i en rus af en overvældende mængde nye indtryk, elskede netop alt ungt og nyt og følte som sagt kald til at angribe alt nedarvet, der ikke forekom ham godt og retfærdigt. I det nye samfund, han stiftede, holdt han «verdenshistoriske foredrag», i hvilke han skildrede alle disse tronens, krigens og kirkens helte, om hvem historien beretter, som en skare fiender af menneskehedens fremgang mod lys og lykke» — osv.

Han gjør en voldsom opsigt, byens brave borgere slutter sig sammen om konservatismens sterkeste og mest brutale forkjæmper paa stedet, overlærer Bjørnholt, og bereder sig paa en langvarig feide.

Saa forsvinder pludselig den unge urostifter. Hans far, skibsreder Holt, en kraftig og original personlighed, der har kjæmpet sig frem under haarde vilkaar og havt sine grundige sammenstød med byens velvise fædre, omfatter vistnok sin søn med en beundrende kjærlighed, men finder dels tidspunktet for kampen uheldig valgt, dels indser han, at den unge mand har godt af at «sætte sig» en smule. Og han overtaler sønnen til at reise ud.

Da Knut efter adskillige aars forløb vender tilbage, er han mere end tilstrækkelig «sat». Allerede den første aften hjemme, som han til-

bringer sammen med sin far og sin intime ven, den lyse optimist og frihedsmand Peter Strøm, lader han disse forstaa, at han er nødt til at skuffe deres forventninger. Han er «afdøet fra alle samfundsspørgsmaal, lever paa grund af omstændighederne privat». Han finder den nationale politik temmelig ligegyldig. Sin ven raader han saalunde:

«— Gak hen paa torvet og ned paa børsen og læs dine klassikere: ‚hvede vigende, sirup behagelig', og lad liebhaberne kjæmpe kampen om laurbærkranser og ordner ud alene »

«Men i de store samfund der kjæmper jo —?»

«De mætte og sultne — ja, paa liv og død, og den kamp naar vel ogsaa os engang. Men den tid, den sorg. I aften vil vi ialfald glemme baade den store krig i de store samfund og den lille i de smaa. En skaal for dit sunde runde ansigt, Peter. Sørg for at gjøre din slegt uforgjængelig, saa behøver vi hverken at frygte for de mætte eller sultne.»

Den reaktion, der er indtraadt hos Knut Holt, har noget tilsvarende i Elsters eget liv. Efter den sterke opbrusning i sekstiaarene var han kommet til en klarere og roligere erkjendelse. Som vi allerede har bemerket i «Tora Trondal» havde han faaet øinene op for, hvad der var af usundt og overdrevent i den «nationale» bevægelse; vi føler i hans skildring af

Gran, at ogsaa Elster har havt sine trætte vantro stemninger. Saa bestemt og paa den maade som hos Knut Holt ytrer dog ikke reaktionen sig hos Elster. Han er egentlig aldrig indifferent, hans aand søger altid noget at elske, mister han paa én kant, gir han ikke tabt, før han vinder erstatning paa en anden. Den varme, han engang lagde i sit arbeide for «norskheden», ofrer han i «Farlige folk» de sociale reformbevægelser.

Slapheden hos Knut Holt er ogsaa kun foreløbig. Og naar han for anden gang tar ordet, sker det i klar mandig selvbevidsthed. Det er en kvinde, der atter vækker hans virkelyst, — den unge Kornelia Vik, en bleg fin skikkelse, alvorlig og forbeholden, pietistisk opdragen, som gjennem bekjendtskabet med Holt har lært at se mindre haardt og fordomsfuldt paa livet. Hendes stille begeistring gyder varme i hans blod, den «blege kirkegjængerske», til hvis menneskekjærlighed han har appelleret med saa gunstigt et resultat, blir «bestemmende» for hans skjebne. Det er et forhold, man ofte gjenfinder i datidens litteratur: en ung kvinde, der vækker manden af hans dvale, rækker ham sværdet til strid og derved dokumenterer, at

hun har havt afgjørende indflydelse paa hans udvikling. Denne optræden fra kvindens side er i visse litterære perioder hendes naturlige adkomst til at bli betragtet som «betydelig» eller «interessant». I *Kiellands* bøger forekommer der etpar tilfælde, som er beslegtede med det i «Farlige folk», og i en bog, som udkommer næsten samtidig med Elsters roman, *Topsøes* udmerkede «Nutidsbilleder», er forholdet mellem Helene og Flemming saa temmelig analogt med forholdet mellem Kornelia og Knut.

— Knut Holts ungdomsudvikling hører til det mere interessante i yngre norsk litteratur. Og billederne fra det lille samfund, han bringer ud af ligevægt, er tildels fortræffelige. Der er humør og kraft i skildringer som middagen hos Hamre eller optøierne i Arne Holts have. I livlige træk og med et forholdsvis solid kjendskab til det bevægende maskineri gjengives det halvoffentlige livs større og mindre kampe, kloge eller tarvelige intriger, der sysselsætter den velagtede kystby. «Farlige folk» vil derfor uden tvil altid bevare en vis kulturhistorisk interesse.

Og alligevel er det ikke dette, der bevirker, at bogen vil kunne læses med lige stort udbytte nu og senere, som ved sin første fremkomst.

Kristian Elster «slog igjennem« ved «Farlige folk». Det kom vel ikke mindst deraf, at han her paa en maade havde «ofret til tidens gud». Det var bogens kraftige og farverige polemik, som især vakte opmerksomhed. Men hvad der betinger dens varige værd, — skjønt det nærmest gik datiden og dens kritik forbi — det er dog hovedsagelig skildringer af lignende art som dem, vi kjender fra «Solskyer» og «En fremmed fugl», det er dens rige, skjønne, varmt personlige lyrik.

Det er først og fremst forholdet mellem Knut og Kornelia, som fængsler. Og da meget mindre den gjensidige gavnlige indflydelse, de udøver paa hinanden — den dobbelte omvendelse, — end det rent menneskelige i forholdet, den lyse skjære erotik, den stille kjærligheds-lykke, der ligesom gjennemtrænger det hele — politiken og det filantropiske og de mange doktriner — med sin poesi. Det er disse spredte sceners skjønhed, der betinger bogens magt, det er den lyrisk-erotiske understrøm, som fylder den med menneskeligt liv. Og naar man atter og atter tar «Farlige folk» op igjen, saa er det dog særlig for visse partiers skyld, hvor lyriken strømmer en renest og varmest imøde. Der er saa-

ledes det lille improviserede aftenselskab hos Strøms, da Kornelia har forklaret sin far, at hun er forlovet med Knut Holt, og efter de stormende optrin hjemme har tyet til sine gode venner, — der staar et humør og en varme af de par blade, som man har godt af længe efter. Og det er en besynderlig smittende stemning af stille skjælvende indvortes glæde, som aander en imøde fra den korte fordringsløse beretning om Kornelias og Knuts sidste lykkelige spasertur, før katastrofen med pampaspigen indtræffer.

«En aften, da de havde forladt sine venner noget før, end de plejede, blev de gaaende en stund i gaderne. Det var koldt og klart, jorden var haardfrossen, maanelyset blinkede i de isdække damme, der under den foregaaende regntid havde dannet sig i de mange beholdere, der udmerkede byens gader og pladse. Der var en utallighed af skridebaner, over hvilke lange tog af gutter og piger susede afsted under latter og raab. De havde en uimodstaaelig tiltrækningskraft disse lange blinkende baner. Piger med kurver og gutter med pakker stansede paa sin vei til bageren eller kjøbmanden, saa først lidt paa de lykkelige, der intet havde at udrette, eller paa saadanne, som fristelsen allerede havde overvundet, gik, blev atter staaende, forsøgte derpaa et eneste rend — og var fortabte. Bageren lukkede sin bod, kjøbmanden sin butik; men skridebanerne blev altid mere og mere overfyldte, og maanen saa gemytlig ned paa den jub-

lende ungdom, som den havde forført ved ret at fremhæve dammenes graablanke flade.

Knut og Kornelia gik arm i arm frem og tilbage i de bugtede gader og talte om sin egen lykke og lagde planer for fremtiden. De leiede hus og møblerede det. De tittede ind ad de oplyste ruder hos udstyrshandlere og manufakturister og gjorde et foreløbigt udvalg.

Pludselig brast Knut i latter.

«Hvad er det? spurgte Kornelia.

«Aa jeg maa knibe mig i armen for at komme efter, om det nu virkelig ogsaa er mig selv, der gaar her og er huslig og umaadelig optaget af, hvad jeg, dengang jeg var rig, fandt saa ubeskrivelig kjedsommeligt. Jeg begynder at rokkes i min tro paa nemesis. Jeg har engang opnaaet den lykke at vinde dig og at maatte arbeide. Sandelig, det har jeg ikke fortjent.»

Kornelia trak ham med sig henover en is, der var forladt, og i det samme var de ogsaa grebne af trylleriet. Med en halvt undertrykt latter og under alskens spøgende indfald legte de børnenes leg med. Det var heldigvis menneketomt paa pladsen, hvor dette skede. Hvad vilde ikke den lille by have faaet at forundre sig over, om de var blevne opdagede: Kornelia Vik, Jakob Viks ærbare datter, havde rendt fodskred med sin kjæreste oppe paa kirkealmenningen.»

— Saa er der det lille besøg inde i fjordene hos landhandler Brandt. Der hviler en varm blaa sommerhimmel over denne Elsters moderne idyl. Man kommer uvilkaarlig til at holde af de elskværdige glade mennesker, man

nyder høduften og beundrer baade den blakke og den musegraa fjordhest. Endog den antike kjørevei, der «forudsætter, at alle har god tid og gode ben og elsker overraskende indfald,» sætter en i humør, og naar aftenen er kommen, og man rykker ind for at høre musik, saa synker man hen i stille nyden: Hannas «varme bløde sange er som aandede ud af aftenens stemning». De maa være blit til «en saadan sommerlig stund med duft af hø ved bredden af en blank fjord». Og har man siddet længe oppe og skal endelig gaa til ro, saa hænder det kanske, at man endnu engang, før man lægger sig, aabner sit vindu og læner sig ud, og selv om man da ikke, — som Peter Strøm en mindeværdig morgen, — gjenoplever «det første mødes lykke, føler det første kys paa ens læber, en blød arm om sin hals og hører det første usikre: du —» — saa kan det alligevel være muligt, at sommernatten blir én for lys og for vakker; man lister sig ud, ned til nøstet, «gjennem det dugvaade græs, hvor ens fodtrin danner en mat stribe,» «en let havbrise fører lugten af sø og tang indover bygden,» og saa tar man endnu en sidste kort morgenrotur nedover den brede elv, «der snart flyder med bitte

smaa skvulpende bølger, snart staar ganske stille og falder i dybe tanker i en ensom bugt, hvor den kjærtegner nogle tørstige olderbuske, — —» De første solstraaler lister sig over fjeldene i øst, en ny sommerdag vaagner til liv.

— — Da «Farlige folk» udkom, var Kristian Elster død. En heftig lungebetændelse, han havde paadraget sig paa en skogtur, endte hans liv den 11te april 1881. Han ligger begravet i sin hjembygd Førde; høie, slanke graner danner hegn om hans hvilested, over graven selv skygger en lysstammet birk.

